

Pētījums

Starptautiskās attīstības scenāriji COVID-19 pandēmijas kontekstā

Sagatavots Valsts pētījumu programmas projekta “Ekonomiskais, politiskais un juridiskais ietvars Latvijas tautsaimniecības potenciāla saglabāšanai un konkurētspējas pieauguma veicināšanai pēc pandēmijas izraisītas krīzes (reCOVery-LV)” (VPP-COVID-2020/1-0010) ietvaros

Rīgas Stradiņa universitāte

2020.gada decembris

Saturs

1.	Ievads	3
2.	Starptautiskās attīstības scenāriji un ietekme uz Latviju	5
2.1.	Starptautiskās attīstības scenāriji: literatūras apskats	5
2.2.	Starptautiskās attīstības scenāriji pēc COVID-19 pandēmijas	8
2.2.1.	Atgriešanās pie status quo jeb situācija pirms pandēmijas	8
2.2.2.	Pastiprināta solidaritāte un daudzpusēja sadarbība starp pasaules valstīm	9
2.2.3.	Suverenizācija un ekonomiskais protekcionisms	10
2.2.4.	Sadzīvošana	10
3.	Starptautiskie politiskie riski: Eiropas Savienība	12
3.1.	ES loma Latvijas ekonomikā un Latvijas sabiedrības viedoklis par ES	12
3.2.	COVID-19: situācija ES un ES reakcija	15
3.3.	ES pasaulē: no tirdzniecības interesēm uz stratēģisko autonomiju	23
3.4.	ES reģionā: vērtību “karognesējs”	27
3.5.	ES iekšējais konsensus: <i>quo vadis</i> , Eiropa?	29
3.6.	ES globālajā ekonomikā: atvērtība ar nosacījumiem	31
3.7.	Secinājumi un rekomendācijas Latvijai	34
4.	Starptautiskie politiskie riski: ASV	37
4.1.	ASV loma Latvijas ekonomikā	37
4.2.	ASV loma starptautiskajā politikā un tās nozīme Latvijai	38
4.3.	ASV globālās pieejas evolūcija	40
4.4.	ASV ekonomika un globālās pandēmijas ietekme	41
4.5.	Tālākie attīstības scenāriji: starp “Tramponomiku” un “Baidenomiku”	43
4.6.	Secinājumi un rekomendācijas Latvijai	45
5.	Starptautiskie politiskie riski: Krievija un Baltkrievija	48
5.1.	Loma Latvijas ekonomikā	48
5.1.1.	Krievijas loma	48
5.1.2.	Baltkrievijas loma	50
5.2.	Ārpolitika un rīcība starptautiskajā līmenī	52
5.2.1.	Krievijas ārpolitika	52
5.2.2.	Baltkrievijas ārpolitika	54
5.3.	Ārpolitika reģionālajā līmenī	54
5.3.1.	Krievijas reģionālās ambīcijas	54
5.3.2.	Baltkrievijas ārpolitiskie centieni reģionā	56
5.4.	Reakcija uz COVID-19	57

5.4.1. Pandēmijas ietekme Krievijā un Krievijas reakcija.....	58
5.4.2. Baltkrievijas reakcija.....	59
5.5. COVID-19 ietekme uz Krievijas un Baltkrievijas ārpolitiku.....	61
5.6. Rekomendācijas Latvijai.....	61
6. Starptautiskie politiskie riski: Ķīnas Tautas Republika.....	63
6.1. ĶTR loma Latvijas ekonomikā.....	63
6.2. ĶTR loma starptautiskajā politikā: “Lielo valstu diplomātija ar Ķīnas nokrāsu”.....	65
6.3. ĶTR loma reģionā.....	67
6.4. Reakcija uz COVID-19.....	69
6.5. Kā COVID-19 ietekmēja ĶTR ārpolitiku.....	69
6.6. Secinājumi un rekomendācijas Latvijai.....	71
7. Starptautiskās vides attīstības scenārijs un rekomendācijas Latvijai.....	73
Kopsavilkums.....	78

1. Ievads

“Ja sociālās zinātnes vēlas būt pielietojamas, tad tām ir jābūt spējīgām pateikt kaut ko par ticamāko nākotni.”¹ Šis pētījums iezīmē vairākus iespējamus nākotnes scenārijus starptautisko attiecību attīstībai COVID-19 pandēmijas kontekstā, piedāvā ticamāko, izvērtē lielāko globālo aktoru rīcībpolitiku un sniedz rekomendācijas Latvijas politikas veidošanai. Jau kopš Aukstā kara beigām Latvija darbojas globālā, izaicinošā, pastāvīgi mainīgā vidē. COVID-19 pandēmija starptautiskās sistēmas trauslumu ir tikai pastiprinājusi, pastiprinot vēl vienu – slimības – faktoru visiem tiem izaicinājumiem, kuri nepazīst robežas. Koronavīruss COVID-19 brīvi ceļo pār valstu robežām, apdraudot visas pasaules iedzīvotāju veselību un tādējādi padarot valstis, to sabiedrības un ekonomiku ievainojamākas. Vai un kā COVID-19 mainīs starpvalstu attiecības un globālo politisko ekonomiku un kā tas ietekmēs Latviju – tas ir galvenais šī pētījuma jautājums.

Pētījumā ir identificēti četri iespējamie post-COVID-19 starptautiskās attīstības scenāriji. Tie iekļauj gan pirmspandēmijas situācijas jeb *status quo* turpināšanos, gan solidaritātes un daudzpusējas sadarbības pastiprināšanos, gan suverenizāciju un protekcionalisma nostiprināšanos, gan konfliktējošu tendenču “sadzīvošanas” scenāriju, kurā integrācijas un protekcionalisma procesi pastāvēs vienlaicīgi. Pētījumā šie scenāriji tiek testēti, detalizētāk aplūkojot īstermiņa un ilgtermiņa tendences un stratēģiskās izvēles galvenajās starptautiskās sistēmas dalībniecēs: Eiropas Savienībā (ES), Amerikas Savienotajās Valstīs (ASV), Ķīnas Tautas Republikā (ĶTR), kā arī Krievijas Federācijā. Tās pārstāv trīs lielākās ekonomikas pasaulē (ES kā vienota statistikā vienība), kā arī Latvijas lielāko tiešo kaimiņu Krieviju. Šis “lielais četrinieks” tieši ietekmēs Latvijas ekonomiskās izaugsmes trajektorijas un globālās vides attīstības raksturu kopumā. Ņemot vērā arī aktualizēto Latvijas kaimiņvalsts Baltkrievijas attīstības nozīmību reģionālajā ģeopolitiskajā konfigurācijā un ekonomisko mijiedarbību, tiek analizētas tendences arī Baltkrievijā.

Pētījums sastāv no sešām nodaļām. Pirmajā nodaļā analizētas globālās attīstības tendences un konstruēti starptautiskās attīstības scenāriji. Nākamajās četrās nodaļās šie scenāriji un to iespējamība tiek aplūkota konkrētu valstu vai reģionu – ES, ASV, Krievijas un Baltkrievijas, ĶTR – griezumā, ņemot vērā gan to reakciju uz COVID-19 krīzi, gan attīstības tendences ilgākā laika periodā. Tās aptver gan valsts vai reģiona vērtību sistēmu, darbības stratēģiju globālajā vidē, attieksmi pret citiem spēlētājiem reģionā, iekšējo konsolidāciju un leģitimitāti un ārējo ekonomisko politiku. Katras nodaļas noslēgumā tiek dotas norādes par valsts vai reģiona pienesumu kādam no scenārijiem un rekomendācijas Latvijai. Secinājumi par ticamāko starptautiskās attīstības scenāriju un rekomendācijas Latvijai šāda scenārija piepildīšanās – vai nepiepildīšanās – gadījumā tiek dotas pētījuma noslēdzošajā nodaļā.

Pētījuma primārais mērķis ir izvērtēt globālas vides attīstības tendences un Latvijas rīcībpolitikas ietekmējošos faktorus un piedāvāt ieteicamās izvēles pēcpandēmijas periodā. Tomēr acīmredzami, ka lielāko globālo aktoru rīcība pandēmijas kontekstā un pašas pandēmijas ilgums, tvērums un dziļums var atstāt nopietnas sekas uz iespējamo scenāriju raksturu un tālākām trajektorijām. Pandēmijas turpmākas attīstības salīdzinoši grūti prognozējamā dinamika nenoliedzami sarežģī pētnieciskā izvērtējuma realizāciju. Vienlaikus starptautiskās mijiedarbības un lielo aktoru specifika un stratēģiskās izvēles pirmspandēmijas periodā, kā arī rīcībpolitika un pozicionēšanās COVID-19 pandēmijas laikā ļauj izdarīt pētnieciski pamatotus secinājumus un

¹ Heikki Patomäki, *The Political Economy of Global Security. War, future crises and changes in global governance* (Palgrave Macmillan, 2008), 1.

ieteikumus par piedāvāto scenāriju iespējamību un Latvijas politiskajiem un ekonomiskajiem izaicinājumiem un izvēlēm īstermiņā un vidējā termiņā (3-5 gadu laika nogrieznī).

Pētījums veikts Valsts pētījumu programmas (VPP) projekta “Ekonomiskais, politiskais un juridiskais ietvars Latvijas tautsaimniecības potenciāla saglabāšanai un konkurētspējas pieauguma veicināšanai pēc pandēmijas izraisītas krīzes (reCOVvery-LV)” (VPP-COVID-2020/1-0010) ietvaros no 2020.gada 1.jūlija līdz 30.decembrim. To izstrādāja Rīgas Stradiņa universitātes zinātniskā grupa Eiropas Studiju fakultātes dekāna, profesora Dr. Andra Sprūda vadībā. Zinātniskajā grupā bija iesaistīti Rīgas Stradiņa universitātes mācībspēki un pētnieki Dr. Māris Andžāns, Dr. Una Aleksandra Bērziņa-Čerenkova un Dr. Kārlis Bukovskis, kā arī doktoranti Vineta Kleinberga un Artūrs Bikovs.

2. Starptautiskās attīstības scenāriji un ietekme uz Latviju

2.1. Starptautiskās attīstības scenāriji: literatūras apskats

Nākotnes scenāriju radīšana ir sarežģīts, laiktelpīgs un izaicinājumiem bagāts process. Pētījumi par pasaules attīstības scenārijiem tiek veikti regulāri. Scenāriju veidošanai radītas teorijas, kuras ar vispārēju likumsakarību palīdzību ļauj novērot, skaidrot un paredzēt potenciālo attīstību. Tālākas attīstības jautājumi īpaši aktualizējas situācijās, kad valstis un sabiedrības saskaras ar nozīmīgiem izaicinājumiem. Terorisma draudi, finanšu un migrācijas krīzes pēdējās desmitgadēs atstājušas formatīvu ietekmi uz sabiedrībām gan globāli, gan reģionāli. Drošības sasprindzinājuma pieaugums, spekulācijas par ES sairumu, nacionāli un protekcionistiski noskaņotu politiku izvirzīšanās priekšplānā iezīmēja atkāpšanos no ierastās un vairākuma pieņemtās pieejas starpvalstu attiecībām. Koronavīrusa pandēmija ir kļuvusi par globāla mēroga fundamentālu izaicinājumu un radījusi daudz pārdomu par starptautiskās vides tālāko attīstību un valstu un sabiedrību mijiedarbības raksturu.

Dažādi skatījumi un plāni nākotnes scenāriju paredzēšanā ir jau iezīmējušies arī **attiecībā uz Latviju**. 2018. gadā iznāca Latvijas Ārpolitikas institūta kolektīvā monogrāfija “Latvijas ārlietu simtgade: Scenāriji nākotnei”, kurā tika veikts nākotnes starptautiskās vides un Latvijas ārpolitikas attīstības tendenču izvērtējums pēc desmit un 30 gadiem, aplūkojot, kādas izmaiņas gaida pasauli dažādos sektoros, ne tikai ārpolitikā un diplomātijā.² Arī Latvijas Republikas Ārlietu ministrija 2020. gadā ir uzsākusi projektu, kura ietvaros kopā ar Latvijas vadošajiem ekspertiem tika veikta pasaules politiskās, ekonomiskās un vērtību sistēmas attīstības scenāriju analīze. Jāatzīmē, ka arī “Ārlietu ministra ikgadējā ziņojumā par paveikto un iecerēto darbību valsts ārpolitikā un Eiropas Savienības jautājumos 2020. gadā”, ko Latvijas Ārlietu ministrija publiskos 2021. gada janvārī, nākotnes skatījumam dažādās ārpolitikas jomās un COVID-19 krīzes atstātajām sekām ir atvēlēta būtiska saturiskā loma.

COVID-19 pandēmija devusi papildus pētniecisko impulsu prognozēt nākotnes attīstību **Pasaules attīstības scenārijus** ir analizējusi virkne ietekmīgu ārvalstu ekspertu un institūciju. Ietekmīgais politologs Džozefs Naijs (*Joseph Nye Jr.*) ieskicē piecus potenciālos scenārijus par pasauli pēc COVID-19 pandēmijas beigām: 1) globālās liberālās pasaules kārtības beigas; 2) 20. gadsimta 30. gadiem līdzīgs autoritārisma uzplaukums; 3) pasaules kārtība, kurā dominē Ķīna; 4) starptautiskā zaļā dienaskārtība; un 5) “viss pa vecam”, kura ietvaros tiek apgalvots, ka “(...) iespējamība, ka pašreizējā Covid-19 pandēmija būtiskā veidā mainīs ģeopolitisko situāciju, ir mazāka par pusi.”³

Cits vērā ņemams 2020. gadā tapis nākotnes pētījums par pasauli COVID-19 ietekmē ir Metjū Borouza (*Mathew J. Burrows*) un Pītera Engelkes (*Peter Engelke*) veiktais.⁴ Tajā tiek izvirzīti trīs scenāriji: 1) lielais paātrinātājs uz leju (*Great Accelerator Downwards*), kas iekļauj pasaules lielvalstu attiecību pasliktināšanos (sevišķi pēc toreiz apspriestās prezidenta Trampa

² *Latvijas ārlietu simtgade: Scenāriji nākotnei*, red. A. Sprūds, V. Šcerbinskis, K. Bukovskis (Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 2018), https://www.lai.lv/publikacijas/latvijas-arlietu-simgade-scenariji-nakotnei-760?get_file=1

³ Džozefs Naijs, “Pasaule pēc pandēmijas: pieci iespējamie scenāriji,” *Project Syndicate, Tvnet*, 2020. gada 10. oktobris, <https://www.tvnet.lv/7079451/pasaule-pec-pandemijas-pieci-iespejamie-scenariji>; oriģināls: <https://www.project-syndicate.org/commentary/five-scenarios-for-international-order-in-2030-by-joseph-s-nye-2020-10?barrier=accesspaylog>

⁴ Mathew J. Burrows and Peter Engelke, “What world post-COVID-19? Three scenarios,” *Atlantic Council*, July 7, 2020, <https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2020/07/What-World-Post-COVID-19.pdf>

iespējamās pārvēlēšanas uz otro termiņu) un deglobalizācijas tendences pasaulē; 2) Ķīna Pirmā scenārijs, kurš nozīmē Ķīnas uzstājīguma pieaugumu pasaules politikā, tai izmantojot visus pieejamos militāros, politiskos un sevišķi jau ekonomiskos instrumentus, tā kļūstot klātesošākai un redzamākai pasaules politikā un mazinot Rietumvalstu vērtībās balstītās pasaules kārtības ilgtspēju; 3) jaunā renesanse, kas paredz V-veida ekonomisko attīstību ar strauju izrāvienu pēc starptautiskās tirdzniecības sabrukuma, kam seko strauja G-7 un G-20 ietvaros būvēta, jaunā ASV prezidenta vadīta ekonomiskā izaugsme, Ķīnai kļūstot par partneri un daļu no “pasaules valstu sabiedrības”. Šajā trešajā scenārijā notiek tuvināšanās pasaules valdības nevis tikai globālās pārvaldības modelim.

Virkne institūciju ir pievienojusies intelektuāli izaicinošajam un uzdrošinošajam nākotnes attīstības tendenču izvērtējumam. Ikgadējā Dānijas *Saxo Bank* veiktajā apskatā netiek ieskicēti kopējie pasaules attīstības scenāriji, bet gan tikai atsevišķas tendences, kas var kļūt par spējīgiem noteicošajiem elementiem.⁵ Rakstā tiek analizēts izejmateriālu cenu pieaugums klimata politikas aktivizēšanās dēļ, jaunu energoresursu radīšana, aizstājot mūsdienu konstantā resursu trūkuma problēmu un ar to saistītos konfliktus, blokkēžu tehnoloģiju radītā viltus ziņu izskaušana, un citas tendences.

Starptautiskās auditorkompānijas *Deloitte* aprēķini 2020. gada aprīlī iezīmēja sekojošus četrus scenārijus post-COVID-19 pasaulei: 1) “pārejoša vētra”, kas nozīmē, ka pandēmija būs tikai īslaicīga problēma, kura gan vissmagāk ietekmēs mazos un vidējos uzņēmumus un zemākos ienākumus saņemošos sabiedrības slāņus; 2) “labo kompāniju” scenārijs paredz, ka globālās korporācijas nāk palīgā valdībām un kopīgiem spēkiem risina pandēmiju visu kopējās interesēs saglabāt pasaules ekonomiku; 3) “vientuļo vilku” scenārijs paredz valstu valdību norobežošanos vienai no otras, pārstājot meklēt sadarbību daudzpusējā līmenī ilgstošas un smagas pandēmijas situācijā; 4) “saullēkts Austrumos” ir scenārijs, kas prognozē Ķīnas un citu Austrumāzijas valstu veiksmīgāku vēršanos pret pandēmiju, tā ļaujot tām sniegt palīdzību arī citām pasaules valstīm un tādējādi kļūt par vadošo reģionu pasaulē.⁶

Eiropas Parlamenta (EP) struktūrvienību pētnieciskā skatījuma ietvaros uz nākotni pēc COVID-19 Mario Damens (*Mario Damen*) scenārijus novieto kvadrantos, kuri veidojas par asīm izmantojot “vērtības-intereses” un “starptautiskie tirgi-(starp)nacionālās valdības”.⁷ Piedāvātie scenāriji ir sekojoši: 1) “konkurējošs pret plēsīgu kapitālismu” (*competitive capitalism versus predator capitalism*), kura ietvaros dominē privātās ekonomiskās intereses starptautiskās tirgus ekonomikas ietvaros un notiek konstanta cīņa par resursiem, tostarp par produktiem uztverot arī ikvienu dabas resursu; 2) “stratēģiskā autonomija pret imperiālismu” (*strategic autonomy versus imperialism*), kuras ietvaros valstis sāk regulēt dabas un enerģijas resursus un tirdzniecību ar tiem šajos ģeo-ekonomikas apstākļos, lai nodrošinātu valstu ekonomiku darbību un izdzīvošanas spēju, tostarp arī lūkojoties pēc jaunu resursu ieguves vietu apgūšanas; 3) “kooperatīvā pārvaldība pret represīvu uzraudzību” (*cooperative governance versus oppressive surveillance*) ieskicē pasauli, kurā fakts, ka resursi ir izmētāti pa visu pasauli, liek valstīm globālā līmenī, līdzīgi kā savulaik ES, meklēt sadarbību pārvaldībā vai pat stingru resursu uzraudzību, lai

⁵ “Saxo Bank 2021 Outrageous Predictions: The Future is Now,” Saxo Bank, December 8, 2020,

<https://www.home.saxo/campaigns/pr/2020-h2/saxo-bank-2021-outrageous-predictions-the-future-is-now>

⁶ “The world remade by COVID-19 Recover: Planning scenarios for resilient leaders,” Deloitte, April 6, 2020,

<https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/About-Deloitte/COVID-19/Thrive-scenarios-for-resilient-leaders.pdf>

⁷ Mario Damen et al., “Four EU scenarios for governance in a post COVID-19 world”, European Parliament Policy Department for External Relations, 2020, 42,

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/639317/EXPO_STU\(2020\)639317_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/639317/EXPO_STU(2020)639317_EN.pdf)

izvairītos no imperiālisma un konfliktiem; 4) “ētisks kapitālisms pret korporatīviem maldiem” (*ethical capitalism versus corporate delusion*) ir scenārijs, kas paredz privāto aktoru pievēršanos ētiskai darbībai tirgus nesabalansētību labošanai gan izmantojot “zaļo mārketingu”, gan citas vērtībās un principos balstītas pieejas, kas veiktu korekcijas agresīvas uzņēmējdarbības pārņemtā globālajā tirdzniecībā. Šī pētījuma izpratnē scenāriji ir daļa no pasaules uzbūves, kurā dominē ekonomiska cīņa par resursiem un kurā politiskā pārvaldība ir pakārtota un pielāgota ekonomiskajām iespējām.

Iepriekš minētais liecina, ka **scenāriji ir dažādi** ar dažādiem skatu punktiem uz izaicinājumiem, ar kuriem pasaulei būs jāsaskaras pasaulē pēc COVID-19. Papildus iepriekš aplūkotajiem scenāriju piedāvājumiem, ir atrodama virkne pētnieciski-analītisku projekciju, kuras aplūko ne tikai pasaules ekonomikas,⁸ ES,⁹ globalizācijas,¹⁰ demokrātisko pārvaldības formu,¹¹ pasaules kārtības un pārvaldības,¹² vērtību un paradigmu pasaules politikā nākotni,¹³ bet arī pasauli pēc COVID-19 pandēmijas beigām dažādos saimnieciskajos un sabiedriskajos sektoros vai pat pasaules kā globāla un digitalizēta tirgus pārveidošanos COVID-19 krīzes ietekmē.¹⁴ Visiem iepriekš aplūkotajiem scenārijiem un projekcijām ir tendence prognozēt izmaiņas, dažos gadījumos – fundamentālas, un ietekmi pasaules politikā un ekonomikā, pieņemot, ka COVID-19 pandēmija būs katalizators, kas to ietekmēs. Izmaiņas pasaulē ir neizbēgamas, tomēr daudzie un dažādie mēģinājumi projicēt to ietekmi - cik tās būs paliekošas vai būtiskas – apliecina, ka **pārmaiņas ir jāanalizē kompleksā veidā**. Kompleksus analītiskos risinājumus savās analizēs ir piedāvājuši gan Ivans Krastevs (*Ivan Krastev*), norādot uz septiņām politiskajām tendencēm, kuras iezīmējās jau pašā pandēmijas sākumā,¹⁵ vai filozofiskāku pārskatu par pandēmijas izraisītajām blaknēm pasaules un ES politiskajos procesos.¹⁶ Līdzīgi globālo tendenču attīstību pandēmijas rezultātā ieskicē arī Farids Zakarija (*Fareed Zakaria*), uzsverot to, ka pieaugs

⁸ “Nine scenarios for the COVID-19 economy,” McKinsey & Company, December 18, 2020, <https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/nine-scenarios-for-the-covid-19-economy>

⁹ Yvo Timmermans, Paul van den Noord, “Post-COVID-19 Europe: Three Scenarios”, CFA Institute, October 6, 2020, <https://blogs.cfainstitute.org/investor/2020/10/06/post-covid-19-europe-three-scenarios/>

¹⁰ Sara Talebian and Eric Kemp-Benedict, “A breakdown in globalization or a world committed to sustainability? Five scenarios for exploring the post-COVID-19 world,” LeadIT Brief, August 29, 2020, 7, <https://www.industrytransition.org/insights/scenarios-exploring-post-covid-world/>

¹¹ “Imagined Continuities: Political Scenarios After Covid-19,” European Partnership for Democracy, September 2020, <https://nimd.org/wp-content/uploads/2020/09/EPD-Imagined-continuities-political-scenarios-after-the-COVID-19-pandemic.pdf>

¹² Richard Higgott, “Three scenarios for world order after COVID-19: Can multilateral cooperation be saved?,” Dialogue of Civilisations Research Institute, June 1, 2020, https://doc-research.org/wp-content/uploads/2020/07/Three-scenarios_Download-file2.pdf

¹³ Saeed Aldhaheri, Derek Woodgate and Fawaz Abu Sitta, “The World Post COVID-19 Plausible Scenarios and Paradigm Shifts,” Center for Futures Studies at the University of Dubai, 2020, <https://ud.ac.ae/cfs/wp-content/uploads/2020/06/The-World-Post-COVID-19-Report-FINAL.pdf>

¹⁴ Michael Wade, “Scenario Planning for a Post-COVID-19 World. Make sure you are prepared for the new normal,” Global Center for Digital Business Transformation, 2020, 15, <https://www.imd.org/contentassets/b9e9a6572dbc4d11af99038674577ec7/imd-covid-19-scenario-planning-report.pdf>

¹⁵ Ivan Krastev, “Seven early lessons from the coronavirus. The Covid-19 crisis will dramatically reshape the EU’s response to all other crises it has faced in the last decade,” European Council on Foreign Relations, March 18, 2020, https://ecfr.eu/article/commentary_seven_early_lessons_from_the_coronavirus/

¹⁶ Ivan Krastev, *Is It Tomorrow Yet? Paradoxes of the Pandemic* (Allen Lane, London: United Kingdom, 2020).

ekonomiskā nevienlīdzība pasaulē, ekspertu komunikācijas nozīmīgums, veidosies bipolāra pasaule, nostiprināsies digitālā pasaule un saglabāsies globalizācijas tendences.¹⁷

2.2. Starptautiskās attīstības scenāriji pēc COVID-19 pandēmijas

Ņemot vērā pārskatu par dažādiem starptautiskās attīstības scenārijiem pēc COVID-19 pandēmijas, šajā pētījumā ir izvirzīti četri potenciālie notikumu attīstības varianti. Tajos ietverti starptautiskie politiskie riski, ar kuriem pēc-COVID-19 laikā var saskarties pasaule un Latvija. Visi četri scenāriji apsver ne tik daudz tieši COVID-19 pandēmijas rosinātu pasaules valstu attiecību maiņu, bet gan to, **kā varētu izskatīties starpvalstu attiecības mūsdienu pasaulē, kurā COVID-19 ir viens no daudziem izaicinājumiem**, ar kuriem valstīm jāsaskaras. Protams, tas automātiski paredz, ka noteikta scenārija īstenošanās vai neīstenošanās ir atkarīga arī no COVID-19 pandēmijas ilglaicīguma un tā, cik lielu ietekmi uz kurām pasaules valstīm šī pandēmija atstās. Pētījuma pamatā ir pieņēmums, ka starptautiskās situācijas attīstība nākotnē izriet no katras pētījumā aplūkotās valsts vai reģiona kapacitātes, motivācijas un loģikas darbībai starptautiskajā sistēmā kopumā, nevis tikai no konkrētas reakcijas uz COVID-19 krīzi. Situācijas analīzei un attīstībai tiek piemērota vidēja termiņa perspektīva.

Pētījumā izvirzītie un analizētie **scenāriji** ir sekojoši:

- 1) Atgriešanās pie *status quo* jeb situācija pirms pandēmijas;
- 2) Pastiprināta solidaritāte un daudzpusēja sadarbība starp pasaules valstīm;
- 3) Suverenizācija un ekonomiskais protekcionisms;
- 4) Sadzīvošana: vairāku konfliktējošu attīstības tendenču - solidaritātes un suverenizācijas - līdzāspastāvēšana

2.2.1. Atgriešanās pie *status quo* jeb situācija pirms pandēmijas

Status quo scenārijs paredz atgriešanos pie situācijas un attiecībām pirms koronavīrusa uzliesmojuma. Šis scenārijs nozīmē, ka pasaulē turpinās sadursme starp brīvās tirdzniecības aizstāvjiem un protekcionisma aizstāvjiem. Pasaules valstis turpinās cīnīties par ģeopolitiskajiem un ģeoekonomiskajiem ieguvumiem, izmantojot pastāvīgus tirdzniecības strīdus, kas notiek gan daudzpusējā līmenī, t.i., Pasaules Tirdzniecības organizācijā (PTO), gan divpusēji. PTO nākotne ir visneskaidrākā, jo valstis turpinās to izmantot par pamatu savām ekonomiskajām attiecībām ar attālākajiem partneriem, vienlaicīgi aktīvi slēdzot brīvās tirdzniecības līgumus. 2020. gada nogalē PTO ziņo par 305 spēkā esošām reģionālajām tirdzniecības vienošanām. To skaits aug, sevišķi ES aktīvi slēdzot vienošanās ar dažādām pasaules valstīm. Arī 2020. gada novembrī noslēgtā (vēl neratificētā) Reģionālā visaptverošā ekonomiskā partnerība (*Regional Comprehensive Economic Partnership*) ir būtisks solis virzienā uz daudzpusējāku un brīvāku tirdzniecību pasaules līmenī, lai arī tas skaidri parāda arī iekšējās reģionālās pretrunas, Indijai izstājoties no projekta. *Status quo* scenārijs paredz, ka ES un starp Āzijas valstīm reģionālo tirdzniecības līgumu skaits turpinās pieaugt. Tiks turpinātas tarifu cīņas, lai veiktu labojumus globālajā ekonomiskajā sistēmā, un konkurence par tehnoloģisko pārkāpumu pasaules mērogā. Starptautiskās organizācijas tiks izmantotas valstu interešu īstenošanai un kā forumi attiecību risināšanai, tomēr tās netiks respektētas pašas par sevi no lielvaru puses. Lielvaru attiecības būs izplūdušas un neskaidras ar tendenci risināt tikai tūlītējus, nevis ilgtermiņa un

¹⁷ Fareed Zakaria, *Ten Lessons for a Post-Pandemic World* (W. W. Norton & Company, 2020).

stratēģiskus jautājumos kopīgiem spēkiem. Pasaules Veselības organizācijas (PVO) loma būtiski nepieaugs, bet būs bijis tikai īslaicīgs risinājuma instruments.

Iekšējie izaicinājumi ES turpināsies un būs pastāvīga iekšējā opozīcija ES plāniem no starpvaldību pieeju atbalstošā spārna politiķiem un valstīm, kas turpinās pretestību federālistiski par Eiropas integrāciju domājošajiem ES un dalībvalstu vadītājiem. Piegādes ķēdes saglabāsies, jo to sabrukums var novest pie milzīga bezdarba un strauja nabadzības pieauguma, kādēļ visas valstis būs ieinteresētas noturēt vismaz esošos sadarbības līmeņus. Tirdzniecība ar precēm starp valstīm saglabāsies. Pakalpojumu tirdzniecība gan piedzīvos lēnu atkopšanos, pateicoties pandēmijas otrajam un potenciāli – trešajam vilnim. Darbavietu saglabāšana un ekonomiku noturēšana pirms-COVID-19 līmenī tiks veikta, investējot līdzekļus, bet neveicot faktiskas strukturālas pārmaiņas. Lai arī tekošie konti stabilizēsies, valdību parādi finanšu sektoram pieaugs un būs jāatdod, kas izraisīs papildus fiskālo tēriņu samazināšanas centienus un/vai ekspansīvāku monetāro politiku. Piekļuve tehnoloģijām un kapitālam būs fundamentāla, tādēļ konkurences cīņa starp kompānijām par resursiem un tirgus daļu, kā arī patentiem turpināsies, valstīm vai to blokiem veicot godīgākus vai negodīgākus paņēmienus atbalsta sniegšanai. Rezultātā šī scenāriju ietvaros ir paredzama globālo aktoru savstarpēja sadzīvošana, kur problēmas tiek risinātas īslaicīgiem, juridiskiem, diplomātiskiem līdzekļiem taktiskā līmenī, vienlaicīgi cenšoties saglabāt esošo sadarbības līmeni.

2.2.2. Pastiprināta solidaritāte un daudzpusēja sadarbība starp pasaules valstīm

Pastiprinātas solidaritātes un daudzpusējas sadarbības scenārijā COVID-19 veicinās tirdzniecību un mazinās protekcionisma retoriku, jo pakalpojumu nozares daudzās valstīs piedzīvos smagu lejupslīdi sociālās distancēšanās prasību dēļ. Valstis, nevēloties piedzīvot vēl papildus darbavietu zaudēšanu samazinātās tirdzniecības dēļ, ierobežos protekcionisma retoriku un pasākumus. Vēl vairāk, vakcīnu globāla izplatīšana un tirdzniecība kļūs par piemēru tam, kā pasaule spēj savstarpēji vienoties un arī globālie aktori var atrast kopīgu valodu. Pandēmija būs atgādinājusi, cik trausla ir cilvēka dzīvība, ekonomiskās attiecības un cilvēka cienīga dzīves līmeņa saglabāšana. Šis noskaņojums izraisīs attīstīto globālo spēlētāju centienus meklēt visām pusēm pieņemamus risinājumus citām negaidītām krīzēm, tostarp, veikt ciešāku koordināciju nākotnes krīžu jautājumos, iespējams, pārveidojot Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Drošības padomi par visaptverošāku savstarpējo diplomātisko centienu piemēru. Daudzpusējā sadarbība jeb multilaterālisms kļūs par normu valstu attiecībās un pārnacionālām organizācijām šis būs ietekmes pieauguma laiks. Tādas organizācijas kā PVO iegūs regulāras, labi finansētas organizācijas lomu un tiesības.

Daudzpusējā sadarbība šajā scenārijā atgriezīsies, jo egocentristiski un izolacionistiski tendētie politiķi un viņu retorika sāks zaudēt leģitimitāti, jo nespēs panākt solīto dzīves līmeņa uzlabojumu. Bez redzamiem sasniegumiem globālajā politiskajā un ekonomiskajā arēnā “spēka līnijas” aizstāvjus daudzās valstīs pārspēs tradicionālāki un centriskāki spēki. Strīdu izšķiršana daudzpusējos forumos un sadarbībā dominēs darba kārtībā, jo sabiedrība būs piedzīvojusi, kā tās dzīvi ietekmē starptautiskā izolētība un protekcionisms. Piegāžu ķēdes paliks neskartas un tiks arvien aktīvāk izvērstas, integrējot arvien ciešāk pasaules valstis. Globālajā ekonomikā arvien vairāk iezīmēsies tendence pēc darba dalīšanas, kad noteiktas valstis un reģioni, kuri būs piemērotāki darbaspēka intensīvu preču ražošanā, arī tradicionālajā lauksaimniecībā, un resursu ieguvē iegūs regulārāku un kvalitatīvāku piekļuvi attīstīto valstu pasūtījumiem, kuras savukārt koncentrēsies uz produktiem ar augstu pievienoto vērtību un tehnoloģijām, kā arī ražošanas standartu noteikšanu un uzraudzīšanu. Rezultātā šis scenārijs paredz globālo aktoru savstarpējas

sadarbības un darbību koordinēšanas pieaugumu. Uzticēšanās līmenis starp politiķiem un valstīm pieaugs, kas ļaus vēl aktīvāk integrēt esošos resursus un mazināt militārā saspringuma līmeni starp valstīm. Daudzpusējās institūcijas tiks izmantotas uz savstarpējas uzticēšanās un labas gribas pamata. Pasaules līmenī notiks arī aktīvāka vērtību un labas pārvaldības principu aizstāvēšana.

2.2.3. *Suverenizācija un ekonomiskais protekcionisms*

Suverenizācijas un ekonomiskā protekcionisma scenārijs ir pretējs iepriekš aprakstītajam scenārijam. Tas **iezīmē pretīnstāvēšanas pieaugumu**. Lielāku protekcionismu šajā scenārijā varēs nodrošināt aktori ar lielu preču un pakalpojumu iekšējo tirgu un zemu atkarību no ārvalstu tirgiem. Ņemot vērā starptautiskās tirdzniecības dinamiku, tādu gan ir maz. Tādējādi vadošajām pasaules valstīm būs tendence atgriezties pie pirmsliberālas tirdzniecības politikas, aktīvāk izmantojot fiskālos un monetāros instrumentus, lai palielinātu savu konkurētspēju globālajā tirdzniecībā. Tirdzniecība lielā mērā kļūs divpusēja vai daudzpusēja tikai starp tām valstīm, kurām ir būtiskas tirdzniecības un izejvielu piegādes ķēdes. Pārtikas ražošana un lielākā daļa nozaru tiks repatriētas, bet valsts fiskālie instrumenti tiks izmantoti, lai mazinātu cenu kāpumu valstīs, kurās ir visdārgākais darbaspēks. Skaidra reciprocitāte (abpusējs izdevīgums) kļūs par vadošo principu ne tikai tirdzniecības darījumu slēgšanā, bet arī politiķu argumentācijā. Sarežģīti daudzpusējās sadarbības risinājumi kā PTO tiks uzlūkoti ar nepatiku: kā neveiksmīga globalizācijas procesa pārpalikums, kura ietekme ir jāmazina. Starptautiskās organizācijas tiks uztvertas kā nenozīmīgi veidojumi, kas paredzēti tikai konkrētu sadarbības elementu īstenošanai. Tās negūs globālu, visu lielvaru cieņu. PVO tiks vainota nespējā pandēmiju apturēt un risināt. COVID-19 pandēmija arī liks pārskatīt noteiktu produktu piegādes ķēžu efektivitāti. Arvien biežāk ražojumi tiks plānoti atbilstoši valsts stratēģiskajām vajadzībām civilajai aizsardzībai un kritiskajai infrastruktūrai.

Aktoru **savstarpējo uzticēšanos mazinās arvien plašāka nacionālistiska un pašcentrēta politiskā retorika**. Katras valsts pretnostatīšana pārējām iezīmēs atgriešanos pie naidīgām savstarpējām attiecībām un arī naidīgāku attieksmi pret ārvalstu pilsoņiem un etniskajām minoritātēm valstīs. Globālie aktori izmantos argumentus par savu pilsoņu aizstāvēšanu vai savas etniskās grupas aizstāvēšanu, lai spertu agresīvus diplomātiskus soļus vai pat veiktu militāru intervenci citos pasaules reģionos. Vienlaicīgi tiks atzīts, ka bez partnerībām nav iespējams ilgtermiņā uzturēt ietekmi, tādēļ tiks mēģināts atrast izdevīgākās divpusējās vai daudzpusējās alianses lokālā un reģionālā mērogā. Pastāvošās daudzpusējās sadarbības institūcijas un organizācijas turpinās brukt un tās tiks ignorētas ne tikai no trešo valstu, bet arī dalībvalstu puses. Militārās alianses transformētās formās saglabāsies, lielākoties, lai ar mazākiem militāriem resursiem apveltītās valstis spētu pārgrupēties savas autonomijas un suverenitātes nodrošināšanai. Mazas valstis dzīvos pastāvīgās bailēs par savas eksistences uzturamību. Rezultātā globālie aktori (tostarp, pētījumā aplūkotās lielvalstis un valstu bloki) un citas valstis neuzticēsies viena otrai. Aizdomīgums, agresīva ekonomiskā un politiskā konkurence, kā arī bruņošanās sāncensība turpināsies un var arī novest pie situācijas eskalēšanās līdz vērā ņemamam konfliktam.

2.2.4. *Sadzīvošana*

Sadzīvošanas scenārijs iezīmē vairāku un konfliktējošu tendenču līdzāspastāvēšanu. Lai arī tas ir līdzīgs pirmajam *status quo* scenārijam savā būtībā, tas iezīmē izteiktu un pieaugošu pasaules valstu un pētījumā analizēto globālo aktoru **atsvešināšanos**. Šis hibrīdscenārijs paredz

to, ka pasaules valstis arvien vairāk veidos savstarpējas alianses jeb blokus nevis vairs tieksies rast kopīgus sadarbības punktus globāli. Valstīm būs jāizšķiras par savu piederību vienam vai otram blokam, kā rezultātā tie savā starpā sāks aizvien **agresīvāk konkurēt**. Lai arī dažas reģionālās lielvalstis centīsies balansēt starp pasaules varas centriem, tām tomēr būs jāizvēlas piederība. Mazajām valstīm būs jārēķinās ar to, ka piederība vienam blokam nozīmēs atteikšanos no piederības citam, kamēr nespēja integrēties vienā blokā automātiski nozīmēs nokļūšanu cita varas centra ietekmes zonā. Starptautiskās organizācijas kalpos vienam noteiktam valstu blokam vai konkrētai lielvarai, kam tās būs pakļautas. Globālas starptautiskās organizācijas eksistēs tikai tādā formātā, kurā lielvaras atļaus tām būt un uzskatīs par nepieciešamu. Šis scenārijs paredz pasauli, kurā pirms-COVID-19 attiecības starp valstīm kļūs sarežģītākas, vienlaikus saglabājot dažus no esošajiem sadarbības un koordinācijas formātiem, piemēram, ES un Transatlantiskā līguma organizāciju (NATO). Reģionalizācija turpināsies ar daudz skaidrākiem piederības un risināmo jautājumu lokiem. Vispārējums un daudzpusīgums mazināsies un izzudīs kā globālas pieejas. PVO savu lomu būs paveikusi un tā neklūs par ietekmīgāku spēlētāju, jo pasaules valstis, sevišķi lielvaras tāpat tiks uzlūkotas kā galvenie pandēmijas uzvarētāji.

Globālas partnerības kā PTO kļūs novecojušas, bet daudzpusība reģionālā un starpreģionālā līmenī saglabāsies. Sadarbība kļūs selektīva, un reģionālie tirdzniecības nolīgumi aizstās globālus risinājumus. Ekonomiskā un politiskā ekspansija saskarsies ar lielāku aizsardzību no atsevišķiem reģioniem un valstīm. Pakalpojumu digitalizācija starp tiem, kam ir resursi un tehnoloģijas, turpināsies. Tie, kuriem nav piekļuve kapitālam un tehnoloģijām, turpinās atpalikt. Cīņa par tehnoloģijām starp valstīm kļūs spēcīgi izteikta un tehnoloģiskais un intelektuālais pārkums tiks uzsvērts kā prioritārs. Tehnoloģiju apmaiņa starp tuvākajiem partneriem saglabāsies, vienlaikus ierobežojot citu pušu piekļuvi. Ekonomika sāks atdzīvoties un būs pieprasījums arī pēc COVID-19 pandēmijas ekonomiski visvairāk skartajām nozarēm, tostarp izklaides industrijas - tūrisma, kultūras pasākumiem, sporta. Daudzi pakalpojumi tiks digitalizēti.

Iezīmēsies selektīva pieeja partnerattiecībām gan attiecībā uz reģionālo iesaisti, gan interesēm. Tālāka un dziļāka integrācija iespējama preču tirdzniecībā, izmantojot reģionālos tirdzniecības līgumus. Pakalpojumu sektors globāli tiek maz regulēts un arī netiks regulēts. Reģionālā līmenī tas piedzīvos dziļāku integrāciju. Ekonomika atkopsies, jo tajā tiks iepludināts kapitāls. Taču cīņa par resursiem, tostarp kapitāla, starp globālajiem aktoriem saglabāsies. Turpināsies centieni valstīm piekoriģēt to vietu un izdevīgumu savstarpējās tirdzniecības apstākļos, tostarp atbalstot savus lielos uzņēmumus un korporācijas. Turpināsies valstu centieni turpināt negodīgi izmantot brīvās tirdzniecības režīmu savā labā. Visas valstis un aktori centīsies būt relevanti pasaulē, kurā mainīsies pieprasījums pēc izejmateriāliem klimata pārmaiņu rosinātas modernizācijas apstākļos. Rezultātā globālie aktori tieksies rast un atbalstīt domubiedrus un kaimiņus. Vēlme pēc skaidrām robežām un skaidri saprotamiem “draugiem un nedraugiem” prevalēs gan iekšpolitikā, gan ārpolitikā. Bloku veidošana reģionu un interešu griezumā kļūs izteiktāka. “Mēs pret viņiem” retorika pieaugs no visām pusēm. Politiskā lojalitāte un piederība globālajām lielvarām būs svarīga pasaulē, kas nepiederēs nevienam atsevišķam aktoram. Nozīmīgāko aktoru izvēles noteiks šī sadzīvošanas hibrīdscenārija (un arī citu augstākminēto scenāriju) iespējamību, dominējošās tendences, kā arī valstu mijiedarbību un globālas vides raksturu.

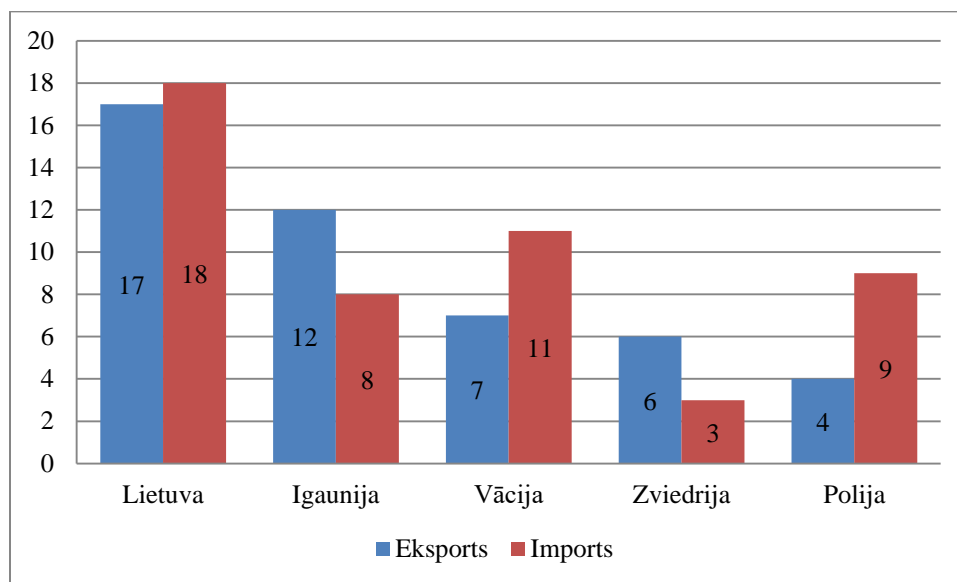
3. Starptautiskie politiskie riski: Eiropas Savienība

3.1. ES loma Latvijas ekonomikā un Latvijas sabiedrības viedoklis par ES

Latvija kopš 2004.gada ir ES dalībvalsts, un ES caurvij visus Latvijas politiskās un ekonomiskās attīstības aspektus. Latvijas stratēģiskās un taktiskās izvēles līdz ar to nav skatāmas atrauti no ES lēmumiem; gluži pretēji, Latvija ir viena no to veidotājām, ar saviem argumentiem piedaloties politiku apspriešanā un lēmumu pieņemšanā. Ņemot vērā Latvijas daudzšķautņaino mijiedarbību ar ES, šajā nodaļā tiks aplūkoti tikai galvenie ekonomisko sadarbību raksturojošie rādītāji – ārējā tirdzniecība un investīcijas, kā arī Latvijas sabiedrības attieksme pret ES.

ES ir lielākais Latvijas ārējās tirdzniecības partneris un tirdzniecības apjomiem pēdējās dekādes laikā ir bijusi tendence pieaugt: 2019.gadā 72,2% Latvijas preču eksporta un 76,9% Latvijas preču importa bija saistīts ES valstīm. Latvijas lielākie eksporta partneri ES dalībvalstu vidū ir Lietuva, Igaunija, Vācija un Zviedrija, savukārt lielākā daļa preču importa nāk no pirmām trim un Polijas (skat. 3.1. attēlu).

3.1. attēls. Latvijas galvenie tirdzniecības partneri ES 2019.gadā (eksports un imports, procentos)¹⁸

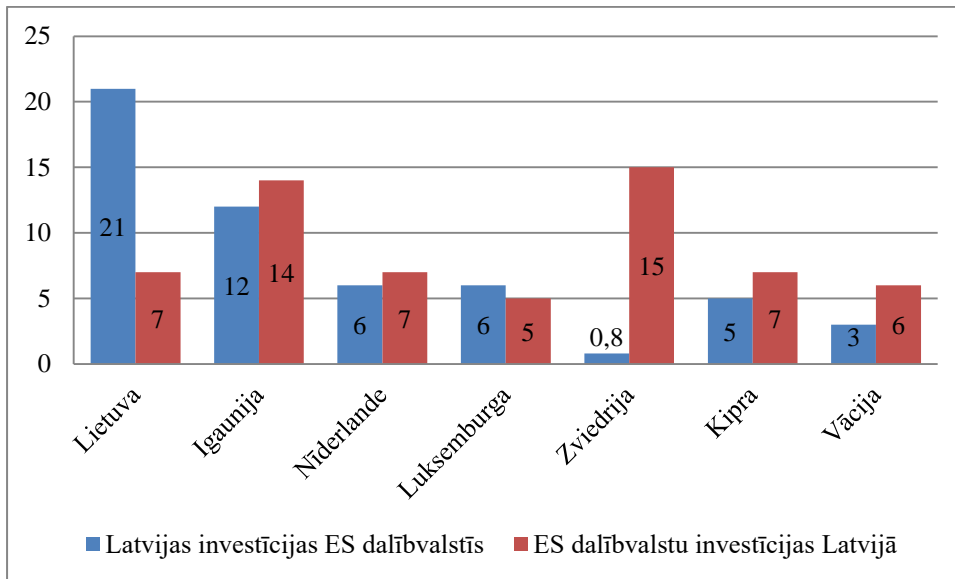
2020.gada pirmajā pusē tirdzniecība ar ES bija sarukusi: Latvijas preču eksports uz ES valstīm bija 67,9%, bet imports no ES – 77,3%. Sarukums daļēji izskaidrojams ar to, ka 2020.gada datus vairs nav iekļauta Lielbritānija, kas ir viens no nozīmīgākajiem Latvijas eksporta partneriem (5,6% no eksporta 2019.gadā), taču tie liecina arī par tirdzniecības apjomu kritumu kopumā COVID-19 pandēmijas kontekstā.

ES ir Latvijas galvenais partneris arī investīciju ziņā. 2019.gadā 67% no Latvijas tiešajām investīcijām nonāca ES valstīs un 75% no investīcijām Latvijā nāca no ES. Lielākās Latvijas tiešās investīcijas nonāca Lietuvā, Igaunijā, Nīderlandē un Luksemburgā, savukārt no ES

¹⁸ “ATD200. Eksports un imports pa valstīm, valstu grupām un teritorijām,” Centrālā statistikas pārvalde, skatīts 2020.gada 16.oktobrī, http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/atirdz/atirdz_detalizeta_2zim/ATD200.px/

valstīm lielākie investori Latvijā ir bijuši Zviedrija, Igaunija, Lietuva, Kipra un Vācija (skat. 3.2. attēlu).

3.2. attēls. Latvijas investīcijas ES dalībvalstīs un ES dalībvalstu investīcijas Latvijā 2019.gadā (procentos)¹⁹

Nozīmīgs stimuls Latvijas attīstībai ir bijis **ES fondu finansējums**. Piecpadsmit gados kopš Latvijas pievienošanās ES Latvija ir saņēmusi vairāk par 10 miljardiem eiro, kas investēti plaša spektra aktivitātēs – infrastruktūra, uzņēmējdarbības attīstība, darbavietas, pārkvalifikācija, lauksaimniecības un lauku attīstība, u.tml.²⁰ Latvijas IKP uz 1 cilvēku audzis no 42% no ES vidējā 2004.gadā²¹ līdz 69% 2019.gadā²². Fondu finansējums ir devis ap 2% IKP pieauguma gadā; īpaši nozīmīgs ekonomikas atlabšanai tas bija pēc 2008.-2010.gada finanšu krīzes. ES finansējums veido ap 60% no Latvijas publiskajām investīcijām, finanšu krīzes laikā sasniedzot pat 70%. Kopumā Latvija ir ieguvējs no ES budžeta – Latvija ir saņēmusi atpakaļ 3,6 reizes vairāk nekā iemaksājusi ES budžetā.²³ Nākamā perioda ES budžetā no 2021. līdz 2027.gadam Latvijai plānoti 10,5 miljardi eiro²⁴ - apmēram tikpat, cik līdz šim no ES fondiem jau ir ieguldīts

¹⁹ “Tiešās investīcijas Latvijā - 01 TI datu valstu dalījumā tabulas (atlikums perioda beigās),” Latvijas Banka, skatīts 2020.gada 16.oktobrī, <https://statdb.bank.lv/lb/Data.aspx?id=128>; “Tiešās investīcijas ārvalstīs - 01 TI datu valstu dalījumā tabulas (atlikums perioda beigās),” Latvijas Banka, skatīts 2020.gada 16.oktobrī, <https://statdb.bank.lv/lb/Data.aspx?id=129>

²⁰ Vineta Kleinberga and Kārlis Bukovskis, *The post-2020 budget of the European Union: Latvia's interests and opportunities* (Riga: Friedrich Ebert Stiftung, 2018), <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/baltikum/14790.pdf>.

²¹ “GDP per capita in new Member States ranges from 42% of EU25 average in Latvia to 83% in Cyprus,” Eurostat, June 3, 2004, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-press-releases/-/2-03062004-AP>

²² “GDP per capita, consumption per capita and price level indices,” Eurostat, December 2020, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/GDP_per_capita_consumption_per_capita_and_price_level_indices

²³ Vineta Kleinberga and Kārlis Bukovskis, *The post-2020 budget of the European Union: ...*

²⁴ “ES fondi 2021 – 2027,” LR Finanšu ministrija, skatīts 2020.gada 28.decembrī, <https://www.esfondi.lv/es-fondi-2021---2027>

Latvijā. Tas ietver 2,5 miljardus eiro no ES ekonomikas atveseļošanas programmas COVID-19 seku mazināšanai.

Taču ES piedāvātie labumi nav tikai finansiāli. Robežu neesamība un pārvietošanās brīvība ES ietvaros ir nodrošinājusi Latvijas iedzīvotājiem gan darba, gan studiju un ceļošanas iespējas. Nav precīzu datu par Latvijas diasporu ES dalībvalstīs, bet dažādi aprēķini liecina, ka tie varētu būt ap 150 - 200 tūkstošiem iedzīvotāju.²⁵ Daļai no viņiem COVID-19 pandēmija kalpoja kā katalizators, lai atgrieztos Latvijā.

Pētījuma ietvaros veikta Pētījumu centra SKDS aptauja (n=1008)²⁶ liecina, ka **Latvijas iedzīvotāju vairākums atbalsta Latvijas dalību ES** (76%) un vērtē to pozitīvi (75%). Eiroparometra dati liecina, ka lielākā daļa iedzīvotāju uzticās ES (54%) un jūtas kā ES pilsoņi (76%).²⁷ Pandēmija uzticēšanos ES nav mazinājusi: 2020.gada vasarā tā bija pieaugusi par 1%, bet pozitīvā attieksme pret ES pilsonību – par 3%, salīdzinot ar 2019.gada novembri.²⁸ Kopumā 78% Latvijas iedzīvotāju referendumā par dalību ES būtu gatavi balsot par palikšanu ES sastāvā.²⁹

Latvijas iedzīvotāju uztvere par ES lomu Latvijas ekonomikā nav viennozīmīga. Lai arī 2020.gada decembrī vairāk par pusi respondentu (55%) nepiekrīta tam, ka dalība ES veicina ekonomisko lejupslīdi Latvijā, apmēram ceturtda daļa (26%) tam piekrīta.³⁰ Tikai apmēram puse respondentu (49%) uzskata, ka citas ES dalībvalstis ir Latvijas lielākie ārējās tirdzniecības partneri; sestā daļa (17%) uzskata, ka tās ir Neatkarīgo Valstu sadraudzības (NVS) dalībvalstis. Attiecībā uz tirdzniecības perspektīvām viedokļi ir pesimistiskāki: tikai 42% iedzīvotāju uzskata, ka citas ES dalībvalstis ir perspektīvākie Latvijas ārējās tirdzniecības partneri, kamēr 22% par tādiem uzskata NVS valstis. Abos gadījumos apmēram piektai daļai respondentu ir grūti atbildēt uz jautājumu (skat. 3.3.attēlu). Tas liecina, ka, neskatoties uz atbalstu Latvijas dalībai ES, lielas daļas Latvijas iedzīvotāju uztverē postkomunistiskās valstis joprojām spēlē lomu kā Latvijas preču un pakalpojumu noieta tirgus, vai otrādi – kā valstis, no kurām Latvijai vajadzētu vairāk importēt.

²⁵ Māris Goldmanis, "Statistisko svaru dizains pētījumā "Latvijas emigrantu kopienas",” *Latvijas emigrantu kopienas: cerību diaspora*, red. Inta Mieriņa (Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2015), 62, <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/31738>; "Rīcības plāns Par sadarbību ar Latvijas diasporu 2015.–2017. gadam,” LR Ārlietu ministrija, 2014, https://www.mfa.gov.lv/data/file/AMPlans_150714_Diaspora.662.pdf

²⁶ Nacionāli reprezentatīva socioloģiska Latvijas iedzīvotāju aptauja (n=1008), veikta šī VPP projekta ietvaros 2020.gada decembrī. Izpildītājs: Pētījumu centrs SKDS.

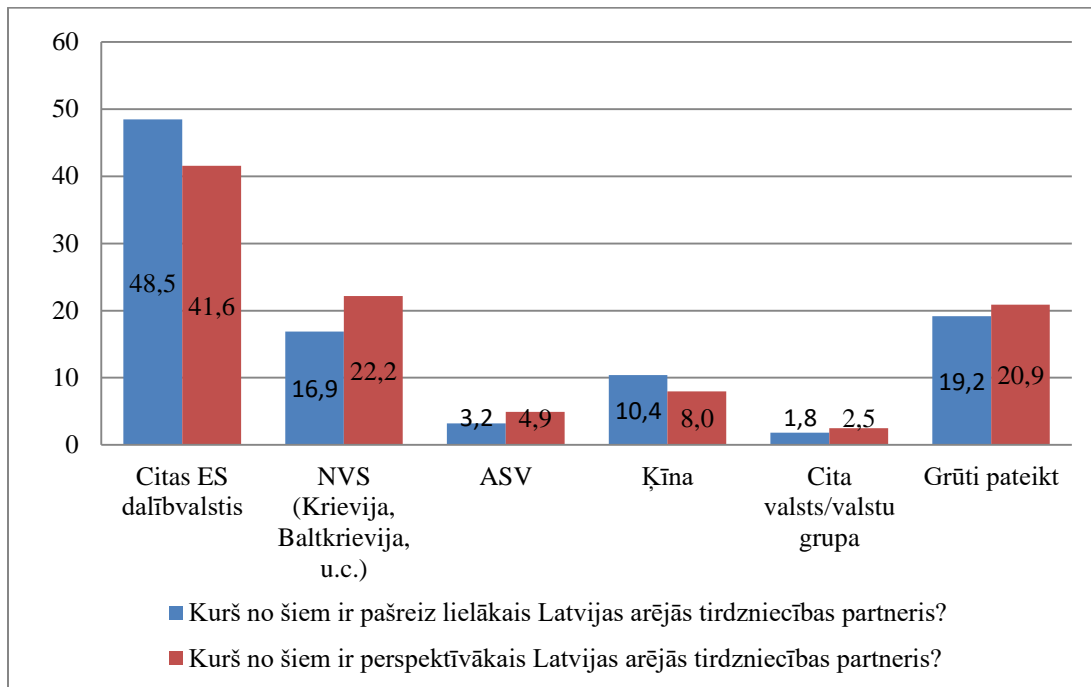
²⁷ "Standarta Eiroparometrs 93," Eiropas Komisija, 2020.gada oktobris, <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/yearFrom/1974/yearTo/2020/surveyKy/2262>

²⁸ "Standarta Eiroparometrs 92," Eiropas Komisija, 2019.gada novembris, <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/standard/yearFrom/1974/yearTo/2019/surveyKy/2255>

²⁹ Luke McGee, "Four years after Brexit, support for the EU surges in Britain," *CNN*, June 26, 2020, <https://edition.cnn.com/2020/06/25/uk/uk-supports-eu-four-years-after-brexint-intl-gbr/index.html>

³⁰ Nacionāli reprezentatīva socioloģiska Latvijas iedzīvotāju aptauja (n=1008).

3.3.attēls. Latvijas iedzīvotāju uztvere par Latvijas ārējās tirdzniecības partneriem (procentos)³¹

Neskatoties uz to, ES viennozīmīgi ir Latvijas galvenais ekonomiskās drošības garants. Kopš Latvijas iestāšanās ES ekonomisko attiecību intensitāte ir tikai pieaugusi, un nav prognozējams, ka tā varētu mazināties. Pateicoties Latvijas ciešajai integrācijai ES, arī Latvijas ekonomikas atjaunošana COVID-19 pandēmijas kontekstā nav skatāma atrauti no ekonomikas atveseļošanas pasākumiem ES un ES ilgtermiņa attīstības plāniem.

3.2. COVID-19: situācija ES un ES reakcija

COVID-19 pārsteidza ES tikpat pēkšņi kā pārējo pasauli. Koronavīrusa izplatība Eiropā sākās ar pirmo inficēto gadījumu reģistrēšanu Francijā 2020.gada 24.janvārī³² un strauju uzliesmojumu Itālijā 2020.gada februārī, lai arī vēlāk parādījās ziņas par iespējamiem slimības gadījumiem Francijā un Itālijā jau 2019.gada nogalē.³³ Situācija attīstījās dinamiski, sākotnējā apjukuma un informācijas trūkuma apstākļos katrai ES dalībvalstij ieviešot individuālus piesardzības pasākumus, sākot no eksporta aizlieguma medicīnas un individuālās aizsardzības līdzekļiem un beidzot ar robežu slēgšanu un valsts atbalsta programmu sagatavošanu uzņēmējiem un nodarbinātajiem. ES reakcija sekoja vairākus mēnešus vēlāk, paredzot gan apjomīgu finanšu

³¹ Nacionāli reprezentatīva socioloģiska Latvijas iedzīvotāju aptauja (n=1008).

³² Gianfranco Spiteri et al. "First cases of coronavirus disease 2019 (COVID-19) in the WHO European Region," *Euro surveillance: bulletin European sur les maladies transmissibles = European communicable disease bulletin*, 25(9), 2000178, 24 January to 21 February 2020, <https://doi.org/10.2807/1560-7917.ES.2020.25.9.2000178>

³³ Kate Kelland, "France's early COVID-19 case may hold clues to pandemic's start," *Reuters*, May 5, 2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-france-retests-idUSKBN22H15R>; Giselda Vagnoni, "Coronavirus came to Italy almost 6 months before the first official case, new study shows," *World Economic Forum*, November 16, 2020, <https://www.weforum.org/agenda/2020/11/coronavirus-italy-covid-19-pandemic-europe-date-antibodies-study/>

atbalstu, gan papildus koordinācijas mehānismus, gan veselības jautājumu kompetences ES līmenī nostiprināšanu. Turpmākajā nodaļā tiks detalizēt aplūkota COVID-19 pandēmijas ietekme uz ES un ES pieņemtie pasākumi krīzes ierobežošanai un seku mazināšanai.

Eiropā ir otrs augstākais COVID-19 saslimušo un mirušo skaits aiz ASV. 2020.gada nogalē ES, Eiropas Ekonomiskajā zonā (EEZ) un Lielbritānijā bija reģistrēti **16,25 miljoni COVID-19 saslimšanas gadījumu** un **403 990 nāves gadījumu**.³⁴ Visvairāk saslimušo un mirušo ir Francijā, Lielbritānijā, Itālijā, Vācijā un Polijā, taču 2020.gada rudenī strauja vīrusa izplatība ir vērojama praktiski visās ES valstīs. Salīdzinoši zemus 14 dienu kumulatīvos rādītājus 2020.gada decembrī ir izdevies noturēt tikai Somijai un Īrijai.³⁵

COVID-19 iespaidā ir būtiski cietusi ES ekonomika:

- ES-27 **iekšzemes kopprodukts (IKP)** 2020.gada otrajā ceturksnī ir samazinājies par 11,4%, salīdzinot ar pirmo ceturksni. Ja salīdzina ar 2019.gada otro ceturksni, IKP kritums bija 13,9%, kas ir straujākais samazinājums kopš mērījumu sākšanas 1995.gadā.³⁶ No dalībvalstīm straujākais IKP kritums ir bijis Spānijā (-17,9%, salīdzinot ar pirmo ceturksni), Horvātijā (-14,9%) un Ungārijā (-14,6%), kamēr zemākais – Somijā (-4,4%), Igaunijā (-5,6%) un Lietuvā (-5,9%).³⁷
- No 2020.gada janvāra līdz augustam ir novērojams kritums **ārējā tirdzniecībā**, salīdzinot ar tādu pašu periodu 2019.gadā. ES preču eksports uz citām pasaules valstīm ir samazinājies par 12,4%, bet imports – par 13,4%. Tirdzniecība ES iekšienē ir sarukusi par 11,2%.³⁸ Vismazāk ir ietekmēti pārtikas un ķīmiskās rūpniecības sektori, kamēr lielāko kritumu piedzīvojuši mašīnbūves un transportlīdzekļu, rūpniecisko produktu un enerģētikas sektori. Šajā periodā ES lielākais tirdzniecības partneris bija Ķīna (eksports uz Ķīnu pieauga par 4,4%, kamēr imports nokritās par 1,1%), kamēr būtiski samazinājās ārējās tirdzniecības apjomi ar ASV (11,9% kritums importā un 10,7% eksportā).³⁹
- 2020.gada otrajā ceturksnī ir novērots augstākais **budžeta deficīts** ES valstīs kopš 2002.gada, kad šādi mērījumi tika uzsākti. ES kopumā tas sastādīja 11,6% no IKP.⁴⁰ Salīdzinot ar pirmo ceturksni, valdības izdevumi otrajā ceturksnī bija palielinājušies par 10%: ES kopumā tie bija 58.6% apmērā no IKP, salīdzinot ar 48.8% no IKP pirmajā ceturksnī.⁴¹
- 2020.gada otrajā ceturksnī ir palielinājies arī visu ES dalībvalstu **ārējais parāds**. ES kopumā tas ir pieaudzis no 79,4% pirmajā ceturksnī līdz 87.8%. otrajā ceturksnī.⁴² Valsts

³⁴ “COVID-19 situation update for the EU/EEA and the UK, as of week 51 2020,” European Centre for Disease Prevention and Control, skatīts 2020.gada 29.decembrī <https://www.ecdc.europa.eu/en/cases-2019-ncov-eueea>.

³⁵ “COVID-19 situation update for the EU/EEA and the UK, as of week 51 2020”.

³⁶ “Quarterly national accounts - GDP and employment,” Eurostat, October 19, 2020,

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Quarterly_national_accounts_GDP_and_employment

³⁷ “Quarterly national accounts - GDP and employment”.

³⁸ “Euro area international trade in goods surplus €14.7 bn, €11.3 bn surplus for EU,” Eurostat, October 16, 2020, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10663846/6-16102020-BP-EN.pdf/49f70aa4-8792-e836-8da3-a849fc38b761>

³⁹ “Euro area international trade in goods surplus €14.7 bn, €11.3 bn surplus for EU”.

⁴⁰ “Seasonally adjusted government deficit at 11.6% of GDP in the euro area and 11.4% of GDP in the EU,” Eurostat, October 22, 2020, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/11442902/2-22102020-CP-EN.pdf/b7af0afd-d898-c815-9e16-ffc332d66350>

⁴¹ “Seasonally adjusted government deficit at 11.6% of GDP in the euro area and 11.4% of GDP in the EU”.

⁴² “Government debt up to 95.1% of GDP in euro area,” Eurostat, October 22, 2020,

<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/11442886/2-22102020-BP-EN.pdf/a21ffbf8-09c9-b520-8fa9-6e804146bf0f>

parāda pieaugums saistīts gan ar lielāku aizņemšanos, gan IKP kritumu. Lielākais ārējā parāda pieaugums, salīdzinot ar 2020.gada pirmo ceturksni, ir vērojams Kiprā (+17,1 procentpunkts), Francijā (+12,8), Itālijā (+11,8), Spānijā (+11,1), un Horvātijā un Beļģijā (abās +11).⁴³

- 2020.gada otrajā ceturksnī pasliktinājās situācija **darba tirgū**. Bezdarbs nav vienīgais rādītājs, kas raksturo situāciju darba tirgū COVID-19 pandēmijas apstākļos. Virkne iedzīvotāju zaudēja darbu uz laiku, netiekot formāli atlaisti; mainījās nostrādāto stundu skaits; sezonālām nozarēm pietrūka strādājošo un nebija iespēju tos piesaistīt, pateicoties COVID-19 ierobežošanas pasākumiem. Kopumā, salīdzinot ar 2020.gada pirmo ceturksni, nodarbināto personu skaits ES-27 samazinājās par 2,7%, nostrādāto stundu skaits - par 11,2%⁴⁴ Aplūkojot skaitļus, 2020.gada otrajā ceturksnī ES bija par 5,7 miljoniem mazāk nodarbināto. Vislielākais nodarbinātības kritums ir reģistrēts Spānijā (-7,5%, salīdzinot ar pirmo ceturksni), Īrijā (-6,1%) and Ungārijā (-5,4 %). Mazākais nodarbinātības kritums ir reģistrēts Luksemburgā (-0,6%), Beļģijā (-0,8%), Kiprā (-0,9%), kamēr Maltā ir reģistrēts pat neliels pieaugums (+0,6%).⁴⁵ Tiek lēsts, ka par 80% ir palielinājies nodarbināto skaits, kuri atrodas prombūtnē no darba uz laiku, bet nav atlaisti. Kopā ES tādu darbinieku bija 40,9 miljoni – palielinājums par 18,6 miljoniem kopš pirmā ceturkšņa.⁴⁶ Augstākā prombūtnē no darba uz laiku ir novērota Grieķijā, Kiprā, Spānijā un Francijā, kamēr zemākā – Bulgārijā, Latvijā un Luksemburgā.

COVID-19 pandēmijas laikā ir pieaugusi nacionālo valdību loma gan krīzes vadībā, gan krīzes seku mazināšanā, ieviešot plašas atbalsta programmas. ES dalībvalstis reaģēja uz krīzi, ieviešot virkni ierobežojumu: pastiprinātas higiēnas un sociālās distancēšanās prasības, pulcēšanās, pārvietošanās un ceļošanas ierobežojumus, prasības attiecībā uz tirdzniecības, darba un mācību organizāciju, sociālo un veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanu. Daudzās valstīs tika ieviestas valsts atbalsta programmas uzņēmumiem un nodarbinātajiem, tostarp nodokļu atvieglojumi, dīkstāves un sociālie pabalsti. Savukārt, ES sākotnējā reakcija uz COVID-19 krīzi tiek kritizēta kā novēlota. Tas ļāvis citām lielvarām, piemēram, Ķīnai virzīt savu naratīvu par veiksmīgu pandēmijas pārvarēšanu un palīdzīgas rokas sniegšanu krīzes vissmagāk skartajām Eiropas valstīm.⁴⁷ 2020.gada pavasarī ES iedzīvotāju vidū bija spēcīga sajūta par to, ka ES dalībvalstis tika atstātas savā vaļā un tām ar COVID-19 pandēmiju bija jātiek galā saviem spēkiem.⁴⁸ Tajā pašā laikā iedzīvotāju vidū ir atbalsts ciešākai sadarbībai ES ietvaros, lai ierobežotu COVID-19 pandēmiju un mazinātu tās sekas. Visās valstīs aptaujātie atzīst, ka būtu nepieciešams pastiprināt robežkontroli, un ka ES būtu jārīkojas kā vienotam spēkam, reaģējot uz globāliem izaicinājumiem.⁴⁹ Jūlijā iedzīvotāju noskaņojums attiecībā uz ES bija uzlabojies: piemēram, iedzīvotāji jūlijā ES uzticējās vairāk kā nacionālajām valdībām, kamēr aprīlī šī

⁴³ “Government debt up to 95.1% of GDP in euro area”..

⁴⁴ “Government debt up to 95.1% of GDP in euro area”..

⁴⁵ “Government debt up to 95.1% of GDP in euro area”..

⁴⁶ “Total labour market slack up to 14%,” Eurostat, October 8, 2020,

<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/11410470/3-08102020-AP-EN.pdf/074d0df8-8784-68aa-ac02-21584b702826>

⁴⁷ “Is China winning the coronavirus response narrative in the EU?” The Atlantic Council, March 25, 2020,

<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/is-china-winning-the-coronavirus-response-narrative-in-the-eu/>

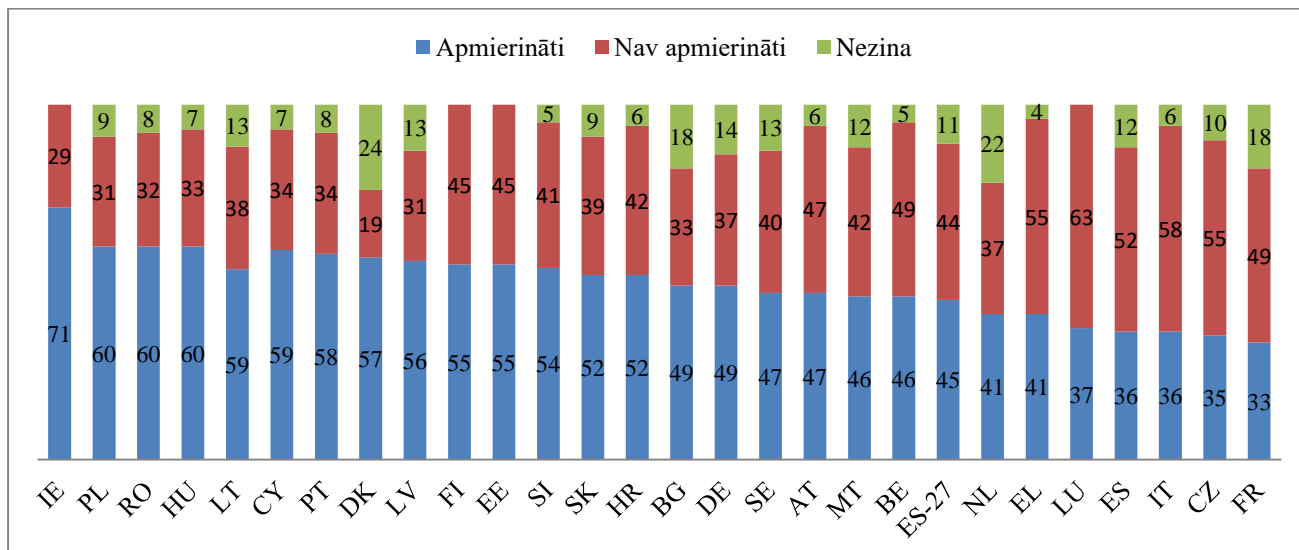
⁴⁸ Susi Dennison and Pawel Zerka, “Together in trauma: Europeans and the world after covid-19,” European Council on Foreign Relations, June 29, 2020,

https://www.ecfr.eu/publications/summary/together_in_trauma_europeans_and_the_world_after_covid_19

⁴⁹ Susi Dennison and Pawel Zerka, “Together in trauma:..”

attiecība bija apgriezta.⁵⁰ Ir novērots, ka lielāka uzticēšanās ES bija valstīs, kas sākotnēji saņēma lielāku ES atbalstu (Itālijā un Spānijā), kamēr zemāka tā bija Somijā, Dānijā, Zviedrijā un Nīderlandē (pēdējās trīs kopā ar Austriju veido t.s. taupīgo četrinieku attiecībā uz ES izdevumiem). Tajā pašā laikā iedzīvotāju domas par ES institūciju paveikto COVID-19 apkarošanā joprojām dalās: 45% ES iedzīvotāju ir apmierināti ar ES atbildes pasākumiem, kamēr 44% - nav.⁵¹ Visapmierinātākie ir Īrijas (71%), bet visneapmierinātākie – Luksemburgas (63%), Itālijas (58%), Grieķijas un Čehijas (katrā 55%), kā arī Spānijas (52%) iedzīvotāji (skat. 3.4. attēlu). Latvijā 56% iedzīvotāju ir apmierināti ar ES atbildes pasākumiem, kamēr 31% nav.

3.4. attēls. ES iedzīvotāju apmierinātība ar ES institūciju veiktajiem pasākumiem COVID-10 pandēmijas apkarošanā (procentos)⁵²

Neskatoties uz kritiku un ES ierobežoto kompetenci sabiedrības veselības jomā, pēc sākotnējā apjukuma sekoja virkne ES ierosinājumu un pasākumu COVID-19 krīzes ierobežošanai un seku mazināšanai. ES reakcija izpaudās vairākos veidos:

- 1) **mobilizējot finanšu resursus** atbalsta sniegšanai ES dalībvalstīm, to uzņēmumiem un nodarbinātajiem. Piemēram, kā nekavējoša palīdzība krīzes seku mazināšanai tika mobilizēti 3,1 miljardi *euro* jau ES 2020.gada budžetā, tostarp medicīnas preču un aizsargekipējuma iegādei un izplatīšanai; testēšanas aprīkojuma ražošanai; lauka slimnīcu ierīkošanai; pacientu pārvešanai ārstēšanai citās dalībvalstīs; un ES pilsoņu repatriācijai uz to mītnes zemēm.⁵³ Papildus šim finansējumam jau pandēmijas sākumposmā ES mobilizēja 540 miljardus *euro* drošības tīklu veidošanai darba ņēmējiem, uzņēmumiem un dalībvalstīm.⁵⁴ 100 miljardi *euro* no šī finansējuma ir pieejami dalībvalstīm aizdevumu veidā, lai mazinātu krīzes radīto

⁵⁰ “Living, working and COVID-19,” Eurofund (Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020), https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef20059en.pdf

⁵¹ “Standarta Eirobarometrs 93”.

⁵² “Standarta Eirobarometrs 93”.

⁵³ “COVID-19: the EU's response to the economic fallout,” European Council, Council of the European Union, skatīts 2020.gada 30.oktobrī, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/coronavirus/covid-19-economy/>

⁵⁴ “COVID-19: the EU's response to the economic fallout”.

ietekmi uz nodarbinātību (t.s. SURE programma)⁵⁵, bet 200 miljardi *euro* no Eiropas Investīciju bankas (EIB) ir pieejami aizdevumos uzņēmējiem (vismaz 65% no finansējuma ir iezīmēti maziem un vidējiem uzņēmumiem). Šo finansējumu garantēs īpaši izveidots Pan-Eiropas Garantiju fonds 25 miljardu *euro* apmērā, kurā katra ES dalībvalsts ir aicināta nodrošināt garantijas atbilstoši savu iemaksu proporcijai EIB pamatkapitālā.⁵⁶ Vēl 240 miljardu *euro* liels finansējums aizdevumos ir pieejams dalībvalstīm Eiropas Stabilitātes Mehānisma ietvaros, kas paredz dalībvalstīm aizdevuma piešķiršanu krīzes pārvarēšanai līdz 2% apmērā no to IKP.⁵⁷ Lai veicinātu ES ekonomikas atlabšanu un atbalstītu dalībvalstu veselības aprūpes sistēmas turpmākajos gados, 2020.gada 21.jūlijā ES dalībvalstu vadītāji apstiprināja apjomīgu atveseļošanās programmu "NextGenerationEU" 750 miljardu *euro* apmērā. Vairāk par pusi no šī finansējuma (390 miljardi *euro*) sastādīs dotācijas dalībvalstīm⁵⁸, kuru nodrošināšanai pirmo reizi tās vēsturē Eiropas Komisija (EK) tiek autorizēta veikt aizņēmumu dalībvalstu vārdā starptautiskajos finanšu tirgos.⁵⁹ Grantu atmaksu veiks visas ES dalībvalstis, neskatoties uz saņemtā granta lielumu⁶⁰, kas iezīmē jaunu pavērsienu ES solidaritātes principa piemērošanā. Vienlaikus ES līderi ir panākuši vienošanos par ES daudzgadu budžetu 2021.-2027.gadam 1074,3 miljardu *euro* apmērā, kas vērsts uz ES noturības stiprināšanu, tostarp krīžu laikā, un ekonomikas modernizēšanu.⁶¹ 2020.gada 11.septembrī ES 2020.gada budžetā krīzes mazināšanai tika atrasti vēl 6,2 miljardi *euro*. Daļa no tā – 1,09 miljardi *euro* - plānoti COVID-10 vakcīnas izstrādei un ieviešanai, savukārt otra daļa finansējuma – 5,1 miljards *euro* – paredzēta kā papildfinansējums koronavīrusa atbildes investīciju iniciatīvām⁶²;

- 2) **pārdalot ES struktūrfondu finansējumu:** piemēram, 37 miljardus *euro* koronavīrusa atbildes investīciju iniciatīvai, lai atbalstītu dalībvalstu veselības aprūpes sistēmas, mazos un vidējos uzņēmējus un darba tirgu; līdz 28 miljardiem *euro* no pārpalikuma 2014.-2020.gada ES daudzgadu budžeta nacionālajās aploksnēs; līdz 800 miljoniem *euro* no Eiropas Solidaritātes fonda, kas pieejams valstīm, ko krīze skārusi vissmagāk.⁶³ Tāpat ES pieļauj papildus elastīgumu struktūrfondu izmantošanā, kā arī ļauj dalībvalstīm pieprasīt 100% līdzfinansējumu programmām, kas risina krīzes ietekmi. Papildus finansējums ir novirzīts arī pētniecībai un inovācijām;

⁵⁵ "COVID-19: Council adopts temporary support to mitigate unemployment risks in an emergency (SURE)," European Council, Council of the European Union, May 19, 2020, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/05/19/covid-19-council-reaches-political-agreement-on-temporary-support-to-mitigate-unemployment-risks-in-an-emergency-sure/>

⁵⁶ "EIB Board approves €25 billion Pan-European Guarantee Fund in response to COVID-19 crisis," European Investment Bank, May 26, 2020, <https://www.eib.org/en/press/all/2020-126-eib-board-approves-eur-25-billion-pan-european-guarantee-fund-to-respond-to-covid-19-crisis.htm>

⁵⁷ "COVID-19: the EU's response to the economic fallout".

⁵⁸ "Infografika – "Next Generation EU" – Covid-19 atveseļošanas pasākumu kopums," Eiropadome, Eiropas Savienības Padome, skatīts 2020.gada 30.oktobrī, <https://www.consilium.europa.eu/lv/infographics/ngeu-covid-19-recovery-package/>

⁵⁹ European Council, *EUCO 10/20: Special meeting of the European Council (17, 18, 19, 20 and 21 July 2020) – Conclusions*, July 21, 2020, A3, <https://www.consilium.europa.eu/media/45109/210720-euco-final-conclusions-en.pdf>

⁶⁰ Ilze Nagla, "ES ekonomikas atjaunošanas fonds sarežģītu sarunu krustugunīs," *LSM*, I. 2020.gada 28.maijs, <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/es-ekonomikas-atjaunosanas-fonds-sarezgitu-sarunu-krustugunis.a361701/>

⁶¹ "COVID-19: the EU's response to the economic fallout".

⁶² "COVID-19: the EU's response to the economic fallout".

⁶³ "COVID-19: the EU's response to the economic fallout".

- 3) palielinot **elastību attiecībā uz ES likumdošanas piemērošanu**, lai paplašinātu dalībvalstu rīcībā esošo instrumentu klāstu krīzes seku risināšanai. Piemēram, ir pieņemti pagaidu valsts atbalsta noteikumi, kas ļauj dalībvalstīm neievērot strikto ES regulējumu valsts atbalsta un konkurences nodrošināšanas jomā, un sniegt finansiālu atbalstu uzņēmumiem un nodarbinātajiem. ES dalībvalstīm ir atļauts piemērot elastību attiecībā uz Stabilitātes un izaugsmes pakta noteiktajiem ierobežojumiem budžeta deficīta un valsts ārējā parāda jomā.⁶⁴ Ir izveidoti t.s. “zaļie koridori”, kas atļauj kravas automašīnu pārvietošanos visā ES pēc atvieglotiem noteikumiem, lai nodrošinātu pārtikas piegādi ES ietvaros.⁶⁵ Lai nodrošināti nepieciešamo darbaspēku veselības un individuālajā sociālajā aprūpē, kā arī pārtikas ražošanas nozarē, ir noteikti izņēmumi personu pārvietošanās ierobežošanai ES iekšienē, lai veicinātu t.s. “kritisko” un sezonālo strādājošo mobilitāti⁶⁶;
- 4) kopš 2020.gada 13.oktobra **koordinējot pieeju ceļošanai**, lai nodrošinātu vienotu, proporcionālu un nediskriminējošu pieeju brīvai personu kustībai ES. Saskaņā ar to Eiropas Slimību profilakses un kontroles centrs ik nedēļu sagatavo “krāsu” karti, balstoties uz saslimšanu raksturojošiem kritērijiem dalībvalstīs (saslimušo skaits uz 100 000 iedzīvotājiem pēdējo 14 dienu laikā; testu skaits uz 100 000 iedzīvotājiem un COVID-19 pozitīvo testu skaits pēdējās nedēļas laikā). Tāpat dalībvalstīs ir apņēmušās sniegt informāciju iedzīvotājiem par jaunu prasību ieviešanu vismaz 24 stundas pirms to stāšanās spēkā.⁶⁷ Saskaņā ar “krāsu” karti brīva personu kustība nav ierobežojama, ceļojot uz un no zaļi iekrāsotajiem apgabaliem⁶⁸, savukārt, ieviešot ierobežojumus, jāņem vērā atšķirības epidemioloģiskajā situācijā starp oranži⁶⁹ un sarkani⁷⁰ iekrāsotajiem apgabaliem. Principā dalībvalstīm nebūtu jāaizliedz personu iecelšana, bet tās drīkst pieprasīt personām, kas nav atceļojušas no “zaļajiem” apgabaliem, ievērot karantīnu un veikt testu pirms vai pēc ierašanās valstī. Tāpat ceļotājiem var pieprasīt informēt par savu atrašanās vietu valstī; tam plānots izstrādāt vienotu Eiropas pasažieru atrašanās vietas veidlapu⁷¹;
- 5) koordinējot **medicīniskā aizsargekipējuma ražošanu un piegādi**. EK ir organizējusi vienotu iepirkumu 1,5 miljardu eiro apmērā sejas masku un individuālo aizsardzības līdzekļu iegādei, uztur kontaktus ar ražotājiem ekipējuma saražošanai nepieciešamajā apjomā, regulē individuālo aizsardzības līdzekļu eksportu no ES, lai nodrošinātu tā nepieciešamo daudzumu visās dalībvalstīs.⁷² Tāpat, izmantojot ES civilās aizsardzības mehānismu, ES ir koordinējusi

⁶⁴ “Statement of EU ministers of finance on the Stability and Growth Pact in light of the COVID-19 crisis,” Council of the European Union, March 23, 2020, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/03/23/statement-of-eu-ministers-of-finance-on-the-stability-and-growth-pact-in-light-of-the-covid-19-crisis/>

⁶⁵ “Coronavirus: Commission presents practical guidance to ensure continuous flow of goods across EU via green lanes,” European Commission, March 23, 2020, https://ec.europa.eu/transport/modes/road/news/2020-03-23-covid19-continuous-flow-of-goods_en

⁶⁶ “Travel during the coronavirus pandemic,” European Commission, skatīts 2020.gada 30.oktobrī, https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/health/coronavirus-response/travel-during-coronavirus-pandemic_en

⁶⁷ “COVID-19: travel and transport,” European Council, Council of the European Union, skatīts 2020.gada 30.oktobrī, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/coronavirus/covid-19-travel-and-transport/>

⁶⁸ Mazāk par 25 inficētajiem uz 100 000 iedzīvotājiem un pozitīvo testu skaits zem 4%.

⁶⁹ Inficēto skaits ir mazāk par 50 uz 100 000 iedzīvotājiem, bet pozitīvo testu skaits ir virs 4%, vai inficēto skaits ir starp 25 un 150, bet pozitīvo testu skaits ir zem 4%)

⁷⁰ Inficēto skaits uz 100 000 iedzīvotājiem ir 50 un vairāk un pozitīvo testu skaits virs 4%, vai inficēto skaits ir virs 150 uz 100 000 iedzīvotājiem.

⁷¹ “COVID-19: travel and transport”.

⁷² “COVID-19: the EU's response in the field of public health,” European Council, Council of the European Union, skatīts 2020.gada 30.oktobrī, [consilium.europa.eu/en/policies/coronavirus/covid-19-public-health](https://www.consilium.europa.eu/en/policies/coronavirus/covid-19-public-health)

mediķu komandu nokļūšanu vīrusa visvairāk skartajās vietās, kā arī izveidojusi jaunas, kopējas ES rezerves ārkārtas medicīniskajam ekipējumam (piemēram, plaušu ventilatoriem, aizsargmaskām un laboratoriju piegādēm) (RescEU).⁷³ Lai koordinētu ES un dalībvalstu atbildes uz krīzi, ir izveidoti regulāri koordinācijas mehānismi;

- 6) slēdzot līgumus ar vakcīnu ražotājiem par COVID-19 **vakcīnas iegādi** visu ES dalībvalstu vajadzībām. 2020.gada novembrī ES bija noslēgusi līgumus ar sešiem vakcīnas ražotājiem (Moderna, AstraZeneca, Sanofi-GSK, Janssen Pharmaceutica NV, BioNTech-Pfizer, CureVac)⁷⁴. 2020.gada 21.decembrī ES tika dota atļauja BioNTech-Pfizer vakcīnas izmantošanā⁷⁵ un jau decembra beigās ES dalībvalstīs, tostarp Latvijā, tika sākta vakcinācija pret COVID-19. Kopumā ES ir iecerējusi pakāpeniski iegādāties ap 2 miljardiem vakcīnu⁷⁶;
- 7) lai veicinātu vakcīnas un ārstniecības līdzekļu izstrādi, kā arī meklētu risinājumus ekonomikas atjaunošanai, zināšanu uzlabošanai un sabiedrības spējai sadzīvot ar krīzi, ES ir piešķīrusi vairāk par 550 miljoniem *euro* **pētniecībai**. Tostarp 48,25 miljoni *euro* ir piešķirti 18 projektiem ES pētniecības un inovāciju programmas “Apvārsnis 2020” ietvaros vakcīnas un ārstniecības līdzekļu izstrādei, 72 miljoni *euro* – terapijai un diagnostikai (tajā vēl 45 miljonus *euro* ieguldīs uzņēmēji), 122 miljoni *euro* – ražošanas risinājumu un izpratnes uzlabošanai par pandēmiju.⁷⁷ 314 miljoni *euro* ir iezīmēti kā Eiropas Inovāciju padomes finansējums maziem un vidējiem un jaunizveidotiem uzņēmumiem, lai izstrādātu inovatīvus risinājumus COVID-19 uzliesmojuma risināšanai. Papildus, sadarbībā ar EIB, ES ir novirzījusi līdzekļus daudzsološākajiem projektiem COVID-19 vakcīnas izstrādē: 75 miljoni *euro* investēti CureVac, bet 100 miljoni *euro* - BioNTech SE.⁷⁸ Vienlaikus ES kopā ar Pasaules Veselības organizāciju un citiem partneriem organizēja globālu ziedojumu vākšanas konferenci, kā rezultātā 2020.gada decembrī bija savākti gandrīz 16 miljardi *euro* globālas sadarbības uzsākšanai; finansējums primāri tiks novirzīts vīrusa diagnostikai, ārstēšanai un vakcīnas pieejamībai⁷⁹;
- 8) vienlaikus ar praktiskiem soļiem vīrusa apkarošanai, ES vērsas pret t.s. “infodēmijas” jeb **dezinformācijas un viltus ziņu** izplatību, intensificējot sadarbību dalībvalstu starpā, sadarbojoties ar globālajām interneta platformām (Google, Youtube, u.c.) un veicinot uzticamu informācijas kanālu lietošanu.⁸⁰

COVID-19 krīze ir salikusi arī jaunus akcentus ES prioritāšu sarakstā. Lai arī jau pirms COVID-19 krīzes pielāgošanās klimata pārmaiņām un digitalizācija bija EK prioritāšu

⁷³ “COVID-19: the EU's response in the field of public health”.

⁷⁴ “Coronavirus: Commission approves contract with Moderna to ensure access to a potential vaccine,” European Commission, November 25, 2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2200

⁷⁵ “First COVID-19 vaccine authorised for use in the European Union,” European Centre for Disease Prevention and Control, December 21, 2020, <https://www.ecdc.europa.eu/en/news-events/first-covid-19-vaccine-authorised-use-european-union>

⁷⁶ Jillian Deutsch, “What you need to know about coronavirus vaccines in Europe,” *Politico*, November 18, 2020, <https://www.politico.eu/article/what-you-need-to-know-about-coronavirus-vaccines-in-europe/>

⁷⁷ “COVID-19: research and vaccines,” European Council, Council of the European Union, skatīts 2020.gada 30.oktobrī, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/coronavirus/covid-19-research/>

⁷⁸ “COVID-19: research and vaccines”.

⁷⁹ “Coronavirus Global Response,” European Union, skatīts 2020.gada 30.oktobrī, https://global-response.europa.eu/index_en

⁸⁰ “Fighting disinformation,” European Council, Council of the European Union, skatīts 2020.gada 30.oktobrī, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/coronavirus/fighting-disinformation/>

augšgalā⁸¹, COVID-19 kontekstā EK piedāvā **Eiropas Zaļo kursu (EZK)** un **digitālo transformāciju** kā risinājumu arī ES ekonomikas atjaunošanai. Tās ir prioritātes arī ES daudzgadu budžetā 2021.-2027.gadam. EK priekšsēdētāja U.fon der Leiena ikgadējā uzrunā EP atgādina par ES misiju “kļūt par pirmo klimatneitrālo kontinentu līdz 2050.gadam” un apsola pārskatīt visu ES klimata un enerģētikas likumdošanu, lai tā veicinātu ES mērķa – 55% samazinājums siltumnīcefektu gāzu (SEG) emisiju apjomā, salīdzinot ar 1990.gadu – sasniegšanu līdz 2030.gadam. To piedāvāts darīt gan ar emisiju tirdzniecības sektorālā tvēruma paplašināšanu, atjaunojamās enerģijas lietošanu, energoefektivitātes uzlabošanu un nodokļu reformām attiecībā uz enerģētikas sektoru. Tajā pašā laikā U.fon der Leiena uzsver, ka EZK ir vērsts ne vien uz emisiju samazināšanu, bet uz fundamentālām pārmaiņām pašā sabiedrībā: attieksmi pret dabu un dabas resursiem, ražošanu un patēriņu, ikdienas rutīnu (ceļošanas, pārvietošanās, apkures, pārtikas lietošanas paradumiem). Lai sasniegtu EZK mērķus, 37% no “NextGenerationEU” tiks veltīti EZK ieviešanai, savukārt ES ir apņēmusies 30% no “NextGenerationEU” apstiprinātajiem 750 miljardiem eiro iegūt tieši no t.s. “zaļajām” obligācijām.⁸² Izšķirošas EZK ieviešanā ir digitālās tehnoloģijas, tāpēc U.fon der Leiena aicina pasludināt nākamo desmitgadi par ES “digitālo dekādi”, uzsverot paātrinājumu, ko digitālajā transformācijā ieviesusi COVID-19 krīze (attālināts darbs, mācības, komunikācija, preču un pakalpojumu piegāde). Taču digitalizācija aktualizē arī kiberdrošības un personas datu drošības jautājumus, kuru risināšanai EK rosina nākt klajā ar priekšlikumu par drošu t.s. pilsoņu digitālo identitāti, ko izmantot mijiedarbībā ar digitālajām platformām. Tāpat EK runā par ES “digitālo suverenitāti”, veidojot drošu interneta pārklājumu tā, lai tas būtu pieejams visiem ES iedzīvotājiem. No “NextGenerationEU” atvēlētajiem līdzekļiem digitalizācijai plānots izmantot 20%.

Būtisks jaunievedums ES darba kārtībā ir t.s. **ES Veselības savienības izveidošana**. Eiropas Ārpolitikas padome norāda, ka spēja uzturēt un nosargāt efektīvu veselības aizsardzības sistēmu, kas var izturēt pandēmijas un citas krīzes, ir stratēģiskas suverenitātes pamatelements.⁸³ Taču cilvēku veselības aizsardzības un uzlabošanas jautājumos ES šobrīd piemīt tikai atbalsta kompetence⁸⁴, kas nozīmē, ka ES nav pilnvaru nākt klajā ar likumdošanas aktiem dalībvalstīs pastāvošo noteikumu harmonizācijai. ES var izstrādāt priekšlikumus, lai atbalstītu, koordinētu vai papildinātu dalībvalstu darbības. COVID-19 kontekstā var minēt, ka ES iejaucās, kad atsevišķas dalībvalstis (piemēram, Francija, Polija, Beļģija, Čehija) noteica kritisku medicīnas preču eksporta aizliegumu.⁸⁵ Tajā pašā laikā ES nevilcinājās noteikt ierobežojumus medicīnas preču eksportam ārpus ES.⁸⁶ Rosinot stiprināt ES Veselības savienību, U.fon der Leiena piedāvā pārskatīt ES kompetences veselības jomā, deleģējot šo uzdevumu Eiropas nākotnes konferencei. Tīkmēr ES Padome ir apstiprinājusi 1,9 miljardus vērtu “EU4Health” programmu nākamā ES daudzgadu budžeta ietvaros, kuras mērķis ir gan palīdzēt ES dalībvalstīm tikt galā ar COVID-19 krīzes radītajām sekām uz sabiedrības veselību un valstu veselības aprūpes sistēmām, kā arī

⁸¹ Ursula fon der Leyen, “A Union that strives for more. My agenda for Europe,” European Commission, skatīts 2020.gada 15.oktobrī, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/political-guidelines-next-commission_en_0.pdf

⁸² Ursula fon der Leyen, “A Union that strives for more. ...”

⁸³ Jonathan Hackenbroich, Jeremy Shapiro and Tara Varma, “Health sovereignty: How to build a resilient European response to pandemics,” European Council on Foreign Relations, June 29, 2020, https://ecfr.eu/publication/health_sovereignty_how_to_build_a_resilient_european_response_to_pandemics/

⁸⁴ “Competences sadalījums Eiropas Savienībā,” EurLex, skatīts 2020.gada 15.oktobrī, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=URISERV:ai0020>

⁸⁵ “EU urges states to lift drug export bans to prevent shortages,” *Reuters*, April 8, 2020, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-eu-drug-idUSKCN21Q2OT>

⁸⁶ André Sapir, “What the EU should do and not do on trade in medical equipment,” *Bruegel*, March 25, 2020, <https://www.bruegel.org/2020/03/what-the-eu-should-do-and-not-do-on-trade-in-medical-equipment/>

stiprināt ES spēju reaģēt uz veselību ietekmējošām krīzēm ilgtermiņā.⁸⁷ Lai stiprinātu ES gatavību krīzēm, tiek piedāvāts pastiprināt Eiropas Zāļu aģentūras un Eiropas Slimību profilakses un kontroles centra darbību, kā arī veidot jaunu aģentūru progresīvai pētniecībai un attīstībai biomedicīnā, kas palīdzētu cīņā ar dabīgiem vai ar nodomu radītiem pārrobežu draudiem. Tāpat tiek rosināts veidot stratēģiskās rezerves, īpaši farmācijas produktiem, lai mazinātu atkarību no piegādes ķēdēm.

COVID-19 krīze ir aktualizējusi arī jautājumu par sabalansētību attiecībā uz nepieciešamību mazināt COVID-19 ietekmi un fundamentālu **ES vērtību ievērošanu**. Piemēram, EK ir kritizējusi dalībvalstu ieviestos ceļošanas risinājumus (piemēram, Baltijas valstu ceļošanas “burbuli”), kas pieļauj labvēlību tikai attiecībā uz noteiktām dalībvalstīm, kā tādus, kas fragmentē ES vienoto tirgu.⁸⁸ Tāpat, publicējot savu pirmo ziņojumu par tiesiskuma ievērošanu dalībvalstīs, EK norāda, ka visiem krīzes ierobežošanas pasākumiem jārespektē ES līgumos noteiktās fundamentālās vērtības, un ārkārtas pasākumiem ir jābūt samērīgiem, ierobežotiem laikā, un to ieviešanā jānodrošina demokrātiska parlamentāra, tiesu varas, mediju un pilsoniskās sabiedrības kontrole.⁸⁹ EK atzīst, ka dažās dalībvalstīs mediji un pilsoniskā sabiedrība ir saskārusies ar ierobežojumiem, lielākoties adresējot šo kritiku Ungārijai.⁹⁰

Kopumā ES reakciju uz krīzi var vērtēt kā novēlotu, taču daudzpusīgu. Tā ietver gan apjomīgu finanšu atbalsta programmu īstermiņā un ilgtermiņā ES ekonomikas atjaunošanai un transformācijai, gan pasākumus ES reaģēšanas un koordinācijas mehānismu uzlabošanai, gan jaunas prioritātes – tostarp, veselības jomas dziļāku integrāciju. ES ir ieviesusi virkni praktisku soļu, lai atvieglotu cīņu ar pandēmiju, tai skaitā, veicot kopīgus iepirkumus medicīnas preču un individuālo aizsarglīdzekļu piegādē, kā arī investējot vakcīnas izstrādē, slēdzot līgumus ar to izstrādātājiem un sagavojot vakcīnu piegādi ES dalībvalstīm. Centienos risināt krīzi un atkopties no tās sekām ES ir uzsvērusi solidaritāti un ES noturības pret krīzēm stiprināšanu. Kā praktisks solidaritātes žests ir kalpojies ES dalībvalstu vienošanās ekonomikas atjaunošanai piešķirt ne vien aizdevumus, bet arī grantus, kā veikšanai EK pirmo reizi saņēmusi tiesības ES dalībvalstu vārdā aizņemties ārējos finanšu tirgos. Savā ziņā COVID-19 krīze ir pastiprinājusi ES centienus stiprināt savu stratēģisko suverenitāti, konsolidējot ES iekšēji, lai tā būtu noturīgāka pret krīzēm ārēji.

3.3. ES pasaulē: no tirdzniecības interesēm uz stratēģisko autonomiju

ES pūliņi konsolidēt resursus, lai veiksmīgāk darbotos starptautiskā vidē, nav jauni. Jau kopš ES pirmsākumiem tā ir tiekusies apvienot dalībvalstu resursus, lai **novērstu karu atkārtosanos, veicinātu mieru, dalībvalstu ekonomisko attīstību un iedzīvotāju labklājību**. Sadarbība, atvērtība un diskriminācijas izskaušana ir bijusi ES integrācijas pamatā jau no brīža, kad tika izveidota Eiropas Ogļu un tērauda kopiena. Sākotnēji ekonomiskos apsvērumos balstītā

⁸⁷ “Programma “ES Veselība”: Padome vienojas par sarunu nostāju,” ES Padome, 2020.gada 21.oktobris, <https://www.consilium.europa.eu/iv/press/press-releases/2020/10/21/eu4health-programme-council-agrees-its-negotiating-position/>

⁸⁸ Efi Koutsokosta and Alessio Dell’Anna, “Coronavirus: EU Commission VP warns against ‘mini-Schengens’ after COVID-19 crisis eases,” *Euronews*, May 20, 2020, <https://www.euronews.com/2020/05/19/coronavirus-eu-chief-warns-against-mini-schengens-after-covid-19-crisis-eases>

⁸⁹ European Commission, *COM(2020) 580 final. 2020 Rule of Law Report. The rule of law situation in the European Union*, September 30, 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602583951529&uri=CELEX%3A52020DC0580>

⁹⁰ European Commission, *COM(2020) 580 final. ...*

dalībvalstu apvienība līdz ar Māstrihtas līguma stāšanos spēkā 1993.gadā sāka virzīties politiskas savienības virzienā, ieviešot ES pilsonības jēdzienu, vienotu ES valūtu un institucionalizējot sadarbību iekšlietu un tieslietu, kā arī ārpolitikas un drošības sfērā. Amsterdamas līgums 1999.gadā inkorporēja 1985.gadā starp piecām ES dalībvalstīm noslēgto Šengenas vienošanos par iekšējās robežkontroles atcelšanu, kas pavēra jaunas iespējas pārrobežu tirdzniecībai, ceļošanai un izglītībai. 2004.gadā notika lielākā paplašināšanās ES vēsturē, kad savienībai pievienojās desmit valstis, tostarp Latvija. Lielāks ES dalībvalstu skaits prasīja efektīvāku ES institucionālo arhitektūru un lēmumu pieņemšanas mehānismu. 2009.gadā spēkā stājās Lisabonas līgums, kurš, lai arī ne tik ambiciozs kā Francijas un Nīderlandes referendumos noraidītais Līguma par Konstitūciju Eiropai projekts, nostiprināja ES pilnvaras ārlietu un drošības politikā, tostarp, izveidojot pastāvīgus Eiropadomes priekšsēdētāja un Augstā pārstāvja ārlietās un drošības politikas jautājumos amatus un to atbalstošu Eiropas Ārējās darbības dienestu, samazināja jautājumu loku, kas pieņemams ar dalībvalstu vienbalsību, kā arī paplašināja nacionālo parlamentu un ES pilsoņu iesaisti ES lēmumu pieņemšanā.

ES darbību, lēmumu pieņemšanu un politikas caurauž ES pamatā esošās **vērtības**, “kas respektē cilvēka cieņu, brīvību, demokrātiju, vienlīdzību, tiesiskumu un cilvēktiesības, tostarp minoritāšu tiesības”.⁹¹ Lisabonas līgums uzsver, ka “[š]īs vērtības dalībvalstīm ir kopīgas sabiedrībā, kur valda plurālisms, tolerance, taisnīgums, solidaritāte un kur nav diskriminācijas, kā arī valda sieviešu un vīriešu līdztiesība”.⁹² ES vērtības tiek iestrādātas kritērijos, kas jāizpilda valstīm, kas vēlas pievienoties ES, un to ievērošana dalībvalstīs tiek uzraudzīta, ko apliecina pret Poliju un Čehiju vērstās EK pārkāpuma procedūras par tiesiskuma un cilvēktiesību pārkāpumiem šajās valstīs. Tajā pašā laikā Polija un Čehija nav vienīgās valstis, kas saņēmušas EK pārmērumus par ES vērtību neievērošanu. Ziņojumā par likuma varas ievērošanu ES kritika vērsta pret virkni ES dalībvalstu gan tiesu varas, gan korupcijas novēršanas, gan mediju brīvības jomās.⁹³

Attiecībās ar ār pasauli ES “atbalsta un sekmē savas vērtības un intereses un palīdz aizsargāt savus pilsoņus. Tā veicina mieru, drošību, ilgtspējīgu Zemes attīstību, solidaritāti un savstarpēju cieņu starp tautām, brīvu un godīgu tirdzniecību, nabadzības izskaušanu un cilvēktiesību un jo īpaši bērnu tiesību aizsardzību, kā arī starptautisko tiesību normu stingru ievērošanu un attīstību, tostarp respektējot Apvienoto Nāciju Organizācijas Statūtu principus”.⁹⁴ ES pozicionē sevi kā globālu spēlētāju, daudzpusējas, uz līgumiem balstītas starptautiskās sistēmas aizstāvi, un šī statusa nostiprināšanai konsolidē sevi kā iekšēji, tā ārēji. Veiksmīgāk tas izdodas jomās, kas atrodas ES kompetencē, piemēram, tirdzniecībā. Taču ir vērojami centieni piešķirt ES lielāku rīcības brīvību arī ārējās un drošības politikas jautājumos. Neskatoties uz NATO primāro lomu ES drošības garantēšanā, 2016.gadā pieņemtā ES Globālā stratēģija izvirza ES “noturību” par ES ārējās un drošības politikas atslēgas vārdu, aktualizē ES “stingrās” varas elementus un ievieš ES “stratēģiskās autonomijas” jēdzienu.⁹⁵ 2018.gadā, reaģējot uz toreizējā

⁹¹ Eiropas Savienība, C2012/326/01. *Līguma par Eiropas Savienību un Līguma par Eiropas Savienības darbību konsolidētās versijas*, 2012.gada 26.oktobris, 2.pants, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=celex:C2012/326/01>

⁹² Eiropas Savienība, C2012/326/01.

⁹³ David M. Herszenhorn and Lili Bayer, “Commission report finds many EU nations fall short on rule of law,” *Politico*, September 30, 2020, <https://www.politico.eu/article/european-commission-report-finds-many-eu-nations-hungary-poland-malta-bulgaria-falling-short-rule-of-law/>

⁹⁴ Eiropas Savienība, C2012/326/01, 3.panta 5.daļa.

⁹⁵ European External Action Service, *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*, 2016, http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

ASV prezidenta Donalda Trampa rīcību (ASV vienpusēja izstāšanās no starptautiskiem līgumiem, draudi samazināt NATO iesaisti Eiropā) toreizējais EK priekšsēdētājs Žans Klods Junkers uzsvēr “Eiropas suverenitāti”, aicinot ES kļūt par spēcīgu spēlētāju starptautiskajās attiecībās, samazinot atkarību no citiem.⁹⁶ Lai celtu ES spējas ārējās attiecībās Ž.K.Junkers ierosina atcelt vienbalsības procedūru virknei lēmumu, piemēram, cilvēktiesību, sankciju un civilo misiju sfērā, tā vietā lēmumus pieņemot ar kvalificēto balsu vairākumu.⁹⁷ Eiropas “stratēģiskās autonomijas” ideju aktīvi proponē arī Francijas prezidents Emanuels Makrons, rosinot veidot Eiropas armiju. Lai padziļinātu sadarbību starp valstīm, kas vēlas ciešāku sadarbība drošības jautājumos, ir izveidota Pastāvīgā strukturētā sadarbība (PESCO). Industriālās kapacitātes celšanai un pētniecībai un inovācijām aizsardzībā ES budžetā ir iepļānoti līdzekļi Eiropas Aizsardzības fondam. Lai koordinētu stratēģisko un operacionālo plānošanu drošības un aizsardzības sfērā, ir izveidoti mehānismi ES militāro operāciju un civilo misiju plānošanai. 2022.gadā plānots pieņemt jaunu ES stratēģiskā līmeņa dokumentu “Stratēģiskais kompass drošībai un aizsardzībai”, kurā “tiks noteikti politikas orientieri un konkrēti mērķi un uzdevumi tādās jomās kā krīzes pārvarēšana, noturība, spēju attīstība un partnerības”.⁹⁸ Taču skeptiskas par Eiropas armiju un autonomas ES drošības politikas veidošanu ir Centrālās un Austrumeiropas valstis, aizstāvot ASV un NATO iesaisti Eiropas drošības arhitektūrā. Nav arī skaidrības par to, ko sevī ietver “stratēģiskās autonomijas” jēdziens. Pētnieki atzīst, ka Eiropas “stratēģiskās autonomijas” ideja ir pārāk fokusējusies uz ASV kritiku Eiropai, taču tajā pašā laikā piekrīt, ka šis jēdziens, līdzīgi kā Eiropas suverenitāte vai stratēģiskā suverenitāte, mēģina risināt ES spēju un pastāvības jautājumu augošas ģeopolitiskās sacensības apstākļos.⁹⁹ Savukārt, vienotākas ES ārējās un drošības politikas komponentei ir atbalsts ES iedzīvotāju vidū, kas ES pilsoņu debatēs drošību uzsvēruši kā vienu no centrālajiem ES risināmajiem jautājumiem.¹⁰⁰

COVID-19 krīze ir pastiprinājusi centienus stiprināt ES stratēģisko suverenitāti. Nekad iepriekš Eiropas Komisijai nebija dotas pilnvaras aizņemties ārējos finanšu tirgos, lai segtu tās budžeta deficītu.¹⁰¹ EK tās priekšsēdētājas U.fon der Leienas vadībā kopumā sliecas uz daudz izteiktāku ES federalizāciju nekā iepriekšējās. Aplūkojot Ž.K.Junkera piedāvātos nākotnes scenārijus Eiropai¹⁰² U.fon der Leienas ambīcijas varētu raksturot kā vēlmi “darīt daudz vairāk kopā”. Tas atspoguļojas pašreizējās EK prioritātēs vides aizsardzības, sociāli atbildīgas ekonomikas un digitalizācijas jautājumos, Eiropas dzīvesveida aizstāvībā, kā arī vēlmē panākt ES līderību daudzpusējā sadarbībā balstītas pasaules kārtības uzturēšanā. Piedāvājot EZK, U.fon der Leiena virza ES uz kļūšanu par “pirmo klimatneitrālo kontinentu pasaulē”.¹⁰³ Mērķa sasniegšanai

⁹⁶ Jean Claude Juncker, “The State of the Union 2018. The Hour of European Sovereignty,” European Commission, September 12, 2018, 5, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/soteu2018-speech_en_0.pdf

⁹⁷ Jean Claude Juncker, “The State of the Union 2018....”

⁹⁸ ES Padome, 8792/20. Projekts – Padomes secinājumi par drošību un aizsardzību, 2020.gada 15.jūnijs, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8792-2020-INIT/lv/pdf>

⁹⁹ Ulrike Esther Franke and Tara Varma, “Independence play: Europe’s pursuit of strategic autonomy,” European Council on Foreign Relations, July 18, 2020, ecfr.eu/specials/scorecard/independence_play_europes_pursuit_of_strategic_autonomy

¹⁰⁰ European Commission. *Citizens' Dialogues and Citizens' Consultations. Progress report*, December 11, 2018, 26. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/eu-progress-report-consultations-111218_en.pdf

¹⁰¹ Päivi Leino, “Next Generation EU,” Centre for European Policy Studies, June 24, 2020, <https://www.ceps.eu/next-generation-eu/>

¹⁰² European Commission. *White Paper on the Future of Europe. Reflections and scenarios for the EU27 by 2025*. March 1, 2017, https://ec.europa.eu/commission/future-europe/white-paper-future-europe/white-paper-future-europe-five-scenarios_lv

¹⁰³ Ursula fon der Leyen, “A Union that strives for more. ...”

savukārt nepieciešama “spēcīga un noturīga sociālā tirgus ekonomika”, kas ietver atbalstu maziem un vidējiem uzņēmējiem, Ekonomikas un monetārās savienības padziļināšanu (t.sk. Stabilitātes un izaugsmes paktā ietvertās fleksibilitātes pielietošanu, Banku savienības pabeigšanu, Eiropas semestra un ANO Ilgtspējīgas attīstības mērķu savstarpēju integrāciju), kā arī Eiropas sociālā pīlāra stiprināšanu.¹⁰⁴ Lai nodrošinātu cienīgu atalgojumu katram strādājošajam ES, EK ir uzsākusi konsultācijas par “godīgās” minimālās algas ieviešanu ES. Tāpat U.fon der Leiena ir prioritizējusi dzimumu līdztiesību, sākot ar tādas EK izveidošanu, kur vienlīdzīgā skaitā pārstāvētas gan sievietes, gan vīrieši. Svarīga nozīme ir pievērsta globālo tehnoloģiju uzņēmumu aplikšanai ar nodokļiem, rosinot ES to darīt vienpusēji, ja līdz 2020.gada beigām nav panākta starptautiska vienošanās (OECD vadībā). Vairāk kā iepriekšējie EK sastāvi U.fon der Leiena pievēršas ES “dzīvesveida” un vērtību aizstāvībai, aizstāvot Likuma varas mehānisma ieviešanu (EK ikgadējs monitorings par ES vērtību ievērošanu dalībvalstīs) un sasaistot tiesiskuma ievērošanu ar pieejamo finansējumu no ES daudzgadu budžeta.

Likuma vara ir EK vadošais princips arī darbībai pasaulē. “Daudzpusējā sadarbība ir Eiropas DNS,”¹⁰⁵ apgalvo U.fon der Leiena, aicinot uzturēt un uzlabot starptautisko, noteikumus balstīto sistēmu, tostarp, izmantojot ANO Vispārējo konvenciju par klimata pārmaiņām kā platformu klimata pārmaiņu mazināšanas aktualizēšanai globālā mērogā, iestājoties par Pasaules Tirdzniecības organizāciju kā starptautiskās tirdzniecības pamatu un aicinot veikt tās reformēšanu, kā arī stiprinot Pasaules Veselības organizāciju, lai sasniegtu augstu veselības un veselības aizsardzības līmeni visā pasaulē saskaņā ar ilgtermiņa attīstības mērķiem. Brīvās tirdzniecības līgumi, tostarp ar ASV, turpina būt ES prioritāte. U.fon der Leiena aicina katrā jaunā ES tirdzniecības līgumā ietvert nosacījumus, kas veicina ilgtspējīgu attīstību, nodrošina augstākos klimata, vides un darbaspēka aizsardzības standartus, kā arī nulles toleranci attiecībā uz bērnu nodarbināšanu.¹⁰⁶

Pašreizējā EK piešķir lielu nozīmi ES balss nostiprināšanai ārpolitikā. U.fon der Leiena ir nosodījusi uzbrukumus protestētājiem Baltkrievijā pēc Baltkrievijas prezidenta vēlēšanās 2020.gada 9.augustā, kā arī Krievijas centienus noindēt opozicionāru Aleksandru Navalniju, aicinot ES dalībvalstis būt drosmīgām un “beidzot pāriet uz kvalificētā balsu vairākuma balsojumu – vismaz attiecībā uz cilvēktiesībām un sankciju ieviešanu”.¹⁰⁷ Tajā pašā laikā pastāv bažas, ka COVID-19 pandēmijas apkarošanai un ekonomikas atveseļošanai nepieciešamie līdzekļi atņems nepieciešamo impulsu ES dziļākai integrācijai drošības un aizsardzības sfērā.¹⁰⁸

ES dziļāka integrācija līdz ar to būs atkarīga ne vien no EK plāniem, bet arī dalībvalstu un EP atbalsta tai, it īpaši apstākļos, kad jārisina veselības krīze. EP kopumā piekrīt ambicioziem ES mērķiem, atsevišķos gadījumos esot pat ambiciozāks – piemēram, pieprasot samazināt ES SEG emisijas par 60%¹⁰⁹, salīdzinot ar 1990.gadu. Tāpat EP ir kalpojis par galveno ES ruporu prasībās

¹⁰⁴ Ursula fon der Leyen, “A Union that strives for more. ...”

¹⁰⁵ Ursula fon der Leyen, “A Union that strives for more. ...”

¹⁰⁶ Ursula fon der Leyen, “A Union that strives for more. ...”

¹⁰⁷ European Commission. *State of the Union Address by President von der Leyen at the European Parliament Plenary*, September 16, 2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_20_1655

¹⁰⁸ Raluca Csernatonu, “EU Security and Defense Challenges: Toward a European Defense Winter?” *Carnegie Europe*, June 11, 2020, <https://carnegieeurope.eu/2020/06/11/eu-security-and-defense-challenges-toward-european-defense-winter-pub-82032>

¹⁰⁹ Frédéric Simon, “EU Parliament votes for 60% carbon emissions cut by 2030,” *Euractiv*, October 7, 2020, <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/eu-parliament-votes-for-60-carbon-emissions-cut-by-2030/>

pēc lielākas solidaritātes un vienotības COVID-19 pandēmijas apkarošanā.¹¹⁰ ES dalībvalstu pozīcijas par ES nākotnes virzienu nav viennozīmīgas. Sarunas par ES daudzgadu finanšu ietvaru 2021.-2027.gadam parāda, ka valstu prioritātes atšķiras: ir “taupīgais” četrinieks (Austrija, Dānija, Nīderlande, Zviedrija), kas neiebilst pret finansējumu jauniem izaicinājumiem, tajā pašā laikā aicinot samazināt ES izdevumus kopumā; ir “kohēzijas” valstis, kas ir gatavas atbalstīt ES klimata mērķus, bet prasa iedalīt tam adekvātu finansējumu; ir valstis, kas ie bilst ES kompetenču izmantošanai “likuma varas” ievērošanā, sasaistot tiesiskumu ar ES finansējuma pieejamību. ES klimatneitralitātes mērķus atbalsta visas ES valstis (izņemot Poliju¹¹¹), taču pastāv arī skepse par ES ambīciju īstenošanu. EZK īstenošana būs atkarīga gan no tam pieejamā finansējuma, gan dalībvalstu politiskās gribas, gan uzņēmumu un sabiedrības iesaistes, gan pārējo pasaules valstu ieinteresētības, ko visu īpaši sarežģī nepieciešamība vienlaikus risināt COVID-19 krīzi. Politiska atbalsta trūkums klimatneitralitātei starptautiskā līmenī un izmaksu pieaugums patērētājiem var radīt sabiedrības polarizāciju, kas var nostrādāt par labu labējā spārna politisko partiju popularitātei.¹¹² Tiek minēts, ka atkarībā no tā, kā EZK tiks īstenota, tā var gan padziļināt dažāda veida plaisas ES (starp ES un dalībvalstu valdībām; starp valdībām un sabiedrību; starp pilsētām un laukiem; starp paaudzēm un sociālajiem slāņiem) un fragmentēt Eiropu, gan arī kalpot par dziļākas integrācijas un ES apvienošanās dzinējspēku.¹¹³

Kopumā ES virzās uz savienības kā pilnvērtīga spēlētāja starptautiskajās attiecībās nostiprināšanu. Tam ir gan stratēģiski apsvērumi par ES vērtību un “dzīvesveida” nosargāšanu, gan ekonomiskas dabas iemesli. Apzinoties, ka ES pastāvēšana būs atkarīga ne tik daudz no “stingrās”, cik “maigās” drošības elementiem, tādas ES vērtības kā demokrātija, tiesiskums, cilvēktiesības, brīva tirdzniecība vienlaikus ar sociālo un vides aizsardzību veido pamatu izpratnei par ES stratēģiskās suverenitātes raksturlielumiem, ko tā popularizē ne vien globāli, bet arī reģionā, veidojot savu t.s. interešu sfēru un instrumentus to aizstāvībai.

3.4. ES reģionā: vērtību “karognesējs”

Lai nostiprinātu vietu reģionā, sekmētu ES “noturību” un aizstāvētu dalībvalstu intereses, ES veido attiecības ar reģiona valstīm. ES Globālā stratēģija paredz, ka ES “drošība mājās ir atkarīga no miera aiz [ES] robežām”, līdz ar to viens no ES mērķiem ir veicināt “valsts un sabiedrības noturību kā [ES] austrumos, tā dienvidos”, ar to saprotot ģeogrāfisko teritoriju līdz Centrālāzijai austrumos un Centrālāfrikai dienvidos.¹¹⁴ ES vērtību ievērošana darbojas kā priekšnoteikums ES sadarbībai ar reģiona valstīm, vai tas būtu ES paplašināšanās, asociācijas, attīstības palīdzības vai partnerības procesu ietvaros. Piemēram, ES **paplašināšanās** (Kopenhāgenas) politiskie kritēriji nosaka, ka tikai valstis, kas nodrošina “demokrātiju garantējošu institūciju stabilitāti, tiesiskumu, cilvēktiesības un cieņu pret minoritātēm, kā arī to

¹¹⁰ “The pandemic knows no borders. Neither should the EU’s response,” European Parliament, April 20, 2020.

<https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20200419IPR77402/the-pandemic-knows-no-borders-neither-should-the-eu-s-response>

¹¹¹ Polija vēl formāli nav apstiprinājusi ES mērķi, taču tuvinās tam. Skat. Frédéric Simon, “Warsaw says ‘committed’ to EU’s climate neutrality goal,” *Euractiv*, September 11, 2020, <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/warsaw-says-committed-to-eus-climate-neutrality-goal/>

¹¹² Frank Umbach, “The European Green Deal faces huge challenges,” Austrian Economics Center, Skatīts 2020.gada 12.novembrī, <https://www.austriancenter.com/european-green-deal-faces-huge-challenges/>

¹¹³ Hearher Grabbe and Stefan Lehne, “Climate Politics in a Fragmented Europe,” Carnegie Europe, December 18, 2019, <https://carnegieeurope.eu/2019/12/18/climate-politics-in-fragmented-europe-pub-80616>

¹¹⁴ European External Action Service, *Shared Vision, Common Action: ...*

aizsardzību”¹¹⁵ var pretendēt uz kandidātvalsts statusa iegūšanu ES. Šobrīd paplašināšanās procesu ir uzsākušas Rietumbalkānu valstis un Turcija. No tām Ziemeļmaķedonijai un Albānijai ir piešķirts kandidātvalsts statuss un plānots uzsākt iestāšanās sarunas, ar Melnkalni, Serbiju un Turciju iestāšanās sarunas jau notiek, bet attiecības ar Bosniju un Hercegovinu, kā arī Kosovu, ir pašā attiecību attīstības sākumposmā. Taču ES paplašināšanās process nenorisinās bez aizķeršanās, proti, sarunas ar Turciju notiek jau 11 gadus un atsevišķas dalībvalstis (Francija, Dānija, Nīderlande) vilcinājās dot “zaļo gaismu” iestāšanās sarunu sākšanai ar Albāniju un Ziemeļmaķedoniju 2019.gadā, neskatoties uz pozitīvu EK atzinumu. Vilcināšanās pamatā ir ne tik daudz ekonomiski kā vērtībās balstīti apsvērumi par ES iekšējo spēju “absorbēt” jaunas dalībvalstis. Piemēram, Turcijas uzņemšana ES ir lielā mērā saistīta ar reliģiska rakstura bažām un islāma ietekmi uz ES vērtībām un “dzīvesveidu”.

Nenoteiktība saistībā ar paplašināšanos, kā arī katras reģiona valsts specifiskā ģeopolitiskā situācija nosaka, ka ar reģiona valstīm lielākoties tiek slēgti cita veida sadarbības līgumi – **asociācijas un brīvās tirdzniecības līgumi**. Piemēram, ES ir noslēgusi Asociācijas līgumu ar Ukrainu, taču nav skaidri paudusi atbalstu Ukrainas potenciālai dalībai ES, kas savukārt ir Ukrainas prioritāte. Tajā pašā laikā, noslēdzot Asociācijas līgumu, Ukraina ir apņēmusies ievērot ES vērtības, tādas kā “demokrātijas principu ievērošanu, tiesiskumu, labu pārvaldību, cilvēktiesības un pamatbrīvības, tostarp minoritāšu tiesības, minoritātei piederīgu personu diskriminācijas aizliegumu un cieņu pret daudzveidību, cilvēka cieņu un apņemšanos ievērot brīvās tirgus ekonomikas principus”.¹¹⁶ ES vērtību ievērošana sociālajā, vides aizsardzības un valsts atbalsta jomā ir būtisks sarunu punkts arī sarunās par Lielbritānijas izstāšanos no ES un ES un Lielbritānijas nākotnes tirdzniecības līgumu.¹¹⁷ Tādējādi ES kontrolē vērtību ievērošanu ne vien paplašinoties, bet arī slēdzot tirdzniecības un asociācijas līgumus ar reģiona valstīm.

Vērtību aspekts ir būtisks arī ES **partnerībās**, kas kalpo kā ES ārpolitikas instruments. Piemēram, ES stratēģiskās partnerības ar Krieviju sarunas ir apturētas dēļ Krimas aneksijas 2014.gadā un kaujinieku atbalstīšanas Ukrainas austrumos.¹¹⁸ Lai veicinātu ES vērtību ievērošanu (vai sodītu par neievērošanu) ES piemēro **sankcijas**. ES Padomes vadlīnijas par sankciju piemērošanu nosaka, ka tās “nav ekonomiski motivētas” un tās jāizstrādā, “ņemot vērā ES pienākumu ievērot pamattiesības” saskaņā ar Lisabonas līguma 6. Pantu, Eiropas Cilvēktiesību konvenciju un ES dalībvalstu kopējām konstitucionālajām tradīcijām.¹¹⁹

Tajā pašā laikā ES attieksme pret sadarbību reģionā raksturojama kā t.s. “burkāna un pātagas” pieeja. Sadarbības partneri, kas ievēro ES vērtības, saņem arī ES piedāvātos labumus. Arī COVID-19 pandēmijas kontekstā ES ir piedāvājusi finansiālu atbalstu 10 ES kandidātvalstīm un kaimiņvalstīm 3 miljardu *euro* apmērā, kas būs pieejami kā aizdevumi uz labvēlīgiem

¹¹⁵ “Accession Criteria,” European Commission, skatīts 2020.gada 12.novembrī, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en

¹¹⁶ European Union, *L 161/3. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part*, May 29, 2014, Preambula, https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/november/tradoc_155103.pdf

¹¹⁷ Benjamin Fox, “EU’s Barnier urges UK to accept compromise on post-Brexit deal,” *Euractiv.*, September 2, 2020, <https://www.euractiv.com/section/uk-europe/news/eus-barnier-urges-uk-to-accept-compromise-on-post-brexit-deal/>

¹¹⁸ “Fact Sheets on the European Union. Russia,” European Parliament, skatīts 2020.gada 22.novembrī, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/177/russia>

¹¹⁹ Council of the European Union. *5664/18. Sanctions Guidelines – update*, May 4, 2018, 5.pants, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5664-2018-INIT/en/pdf>

nosacījumiem.¹²⁰ No šī finansējuma lielākais atbalsts – 1,2 miljardu *euro* apmērā – būs pieejams Ukrainai.¹²¹ Lai atbalstītu Baltkrievijas opozīciju cīņā ar Aleksandru Lukašenko un Baltkrievijas varas iestādēm, ES valstu un valdību vadītāji ir lūguši EK sagatavot “visaptverošu ekonomiskā atbalsta plānu demokrātiskai Baltkrievijai”.¹²² Tajā pašā laikā partneriem, kas neievēro ES vērtības – piemēram, Turcijai – ES finanšu atbalsts tiek samazināts.¹²³

Kopumā ES virzību stratēģiskās autonomijas virzienā apliecina savu un t.s. “citu” vērtību pretnostatīšana un no šīm vērtībām izrietošas intereses. ES ciešāk sadarbojas, slēdz asociācijas līgumus, uzņem savā sastāvā tās valstis, kas ievieš un dzīvo pēc ES vērtībām, un soda valstis, kas pārkāpj ES vērtības. Šādas pieejas īstenošana bija ļāvusi ES izplesties līdz 28 dalībvalstīm un ir palielinājusi ES ietekmi reģionā. Tajā pašā laikā ES atvērtībai ir arī pretinieki, kas prasa diferencētākas un pat protekcionistiskākas pieejas īstenošanu, tādējādi apšaubot ES vērtības un to piemērošanas nepieciešamību.

3.5. ES iekšējais konsensus: *quo vadis, Eiropa?*

Pēdējās dekādes laikā ES ir vērojamas vairākas norises, kas apšaubā ES īstenotā kursa un ieviesto politiku leģitimitāti. Viena no tādām ir **Lielbritānijas izstāšanās no ES**. Protestējot pret ciešāku ES integrāciju, tostarp ES paplašināšanās rezultātā pieaugošās imigrācijas sekām, 2016.gada 23.jūnijā 51,9% Lielbritānijas iedzīvotāju nobalsoja par izstāšanos no ES. Lielbritānijas izstāšanās no ES atspoguļo daudz plašāku neapmierinātības vilni ES ar ES migrācijas politiku, kas izpaužas labēji noskaņotu **populistisku politisko spēku** nākšanā pie varas virknē ES valstu. Tie pieprasa lielāku nacionālo valdību kontroli pār ES politikām, dažkārt atklāti ignorējot ES vērtības un normas. Migrācija ir viens no visvairāk šķelošajiem jautājumiem ES, kas aktualizējis “Eiropas cietokšņa” jēdziena piemērošanu mūsdienu Eiropas dilemmai. Saskaņā ar to, Eiropa, no vienas puses, veicina paplašināšanos, bet, no otras puses, slēdz savas robežas tiem, ko uzskata par “citiem”.¹²⁴ Tajā pašā laikā 2019.gadā notikušās EP vēlēšanas pierāda, ka ne tikai labēji noskaņotie un euroskeptiskie populistie ir tie, kas iegūst no tradicionālajām “varas” partijām nogurušo vēlētāju balsis. Tā vietā iedzīvotāji izvēlas balsot par liberālas vērtības pārstāvošām un zaļu dzīvesveidu proponējošiem spēkiem.

Vēlēšanu rezultāti gan EP vēlēšanās, gan ES dalībvalstīs liecina par ES iedzīvotāju vilšanos demokrātisku institūciju funkcionēšanā praksē. Globālā demokrātijas indeksa autori 2018.gadā secināja, ka, lai arī Eiropas valstis ir vienas no demokrātiskākajām pasaulē, “pēdējās dekādes **demokrātijas vājums** visvairāk ir jūtams tieši Eiropā”, un Austrumeiropa ir reģions, kur situācija kopš 2006.gada ir pasliktinājusies visvairāk.¹²⁵ Pamatā iedzīvotāji vēršas pret valdību,

¹²⁰ “European solidarity in action,” European Council, Council of the European Union, skatīts 2020.gada 22.novembrī, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/coronavirus/european-solidarity-in-action/>

¹²¹ “European solidarity in action”.

¹²² European Council. *EUCO 13/20. Special meeting of the European Council (1 and 2 October 2020) – Conclusions*, October 2, 2020, 25.pants, <https://www.consilium.europa.eu/media/45910/021020-euco-final-conclusions.pdf>

¹²³ “Turkey: MEPs cut support by €70m due to no improvement in respect for EU values,” European Parliament, October 2, 2018, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20180926IPR14407/turkey-meps-cut-support-by-EU70m-due-to-no-improvement-in-respect-for-eu-values>

¹²⁴ Yosefa Loshitzky, “Fortress Europe. Introduction,” *Third Text* 20, No.6 (2006): 629-634, DOI: 10.1080/09528820601068609

¹²⁵ “Democracy Index 2018: Me too? Political participation, protest and democracy,” The Economist Intelligence Unit, skatīts 2020.gada 5.novembrī,

tostarp tās aktivitāšu caurspīdīgumu, atbildības trūkumu pret vēlētājiem un iesaisti koruptīvos darījumos, kā arī politiskajām partijām. 2019.gadā situācija demokrātijas jomā nav uzlabojusies. Indeksa autori norāda, ka uzticēšanās demokrātiskajām institūcijām mazinās dēļ pieaugoša uzsvāra uz elites/ekspertu pārvaldes formām, pieaugošas neievēlētu institūciju un ekspertu ietekmes, lēmumu pieņemšanas aiz slēgtām durvīm, pieaugošas plaisas starp politisko eliti un elektorātu un pilsonisko brīvību samazināšanās, tostarp mediju un runas brīvības jomā.¹²⁶ Attiecībā uz Austrumeiropu (kurā tiek ieskaitītas arī Centrāleiropas un Baltijas valstis) Globālais demokrātijas indekss 2019.gadā norāda, ka ir palielinājusies plaisa starp Čehiju, Slovākiju un Slovēniju, no vienas puses, un Poliju un Ungāriju, no otras puses.¹²⁷ Polijā situācija tiek vērtēta sliktāk kā Ungārijā, jo tās valdošā partija “Likums un Taisnīgums” turpināja ierobežot tiesu varas neatkarību un apdraudēt mediju brīvību.¹²⁸

Tajā pašā laikā ES iedzīvotāju **uzticēšanās ES**, salīdzinot ar uzticēšanos nacionālajām valdībām, ir salīdzinoši augsta. Eirobarometra aptaujas 2019.gada rudenī un 2020.gada vasarā liecina, ka 43% iedzīvotāju uzticas ES, un COVID-19 krīze uzticību ES nav mazinājusi.¹²⁹ Savukārt nacionālajām valdībām 2019.gada rudenī uzticējās 34% ES iedzīvotāju, kamēr 2020.gada vasarā tie bija 40%. Kopumā ir vērojams, ka COVID-19 krīze ir nedaudz palielinājusi neuzticēšanos ES un samazinājusi neuzticēšanos nacionālajām valdībām: 2020.gada vasarā par 1% ir palielinājusies neuzticēšanās ES (48% iedzīvotāju neuzticas ES), kamēr par 5% ir samazinājusies neuzticēšanās nacionālajām valdībām (56% neuzticas nacionālajām valdībām). Jāatzīmē, ka Polijā un Ungārijā uzticēšanās ES ir augstāka par ES vidējo rādītāju: 2020.gadā ES uzticās 56% Polijas iedzīvotāju (+7% kopš 2019.gada) un 53% Ungārijas iedzīvotāju (+1%).¹³⁰ Kopumā 70% iedzīvotāju jūtas kā ES pilsoņi, un šis rādītājs nav mainījies kopš 2019.gada. Attiecībā uz prioritātēm, 2020.gadā ES iedzīvotāji kā galvenās ES prioritātes min ekonomisko situāciju (35%), valsts publiskās finanses (23%), imigrāciju (23%) un veselību (22%). Salīdzinot ar 2019.gadu, kad iedzīvotāju prioritātes bija imigrācija (34%) un klimata pārmaiņas (24%) 2020.gadā priekšplānā ir izvirzījušies ekonomiskās labklājības aspekti un veselība. Klimata pārmaiņas ir nedaudz zaudējušas rezonansi, noslīdot uz piekto vietu ES iedzīvotāju prioritāšu sarakstā (20%).

Neskatoties uz COVID-19 iesaistītajiem palielinājušos iedzīvotāju uzticēšanos nacionālajām institūcijām, 2020.gada jūnijā veikts pētījums¹³¹ apgalvo, ka šāda tendence par ES “nacionalizēšanos” ir ilūzija. Veicot plašu iedzīvotāju aptauju, pētnieki secina, ka finanšu, migrācijas un klimata krīzes ir likušas iedzīvotājiem pārvērtēt ES lomu savā dzīvē. Saskaņā ar pētījumu 29% respondentu tic, ka katrai nācijai ar mūsdienu izaicinājumiem ir jātiek galā pašai (*do it yourself* scenārijs), 15% respondentu piekrīt, ka nākotnē dominēs bipolāra pasaules sistēma, kurā ASV turpinās būt “brīvās” pasaules līderis, bet Ķīna pulcēs ap sevi autokrātiskās valstis (jauna Aukstā kara scenārijs), bet lielākā respondentu daļa – 42% tic, ka pasaule divdesmit

http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy_Index_2018.pdf&mode=wp&campaignid=Democracy2018

¹²⁶ “Democracy Index 2019,” The Economist Intelligence Unit, skatīts 2020.gada 5.novembrī,

https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=democracyindex2019

¹²⁷ “Democracy Index 2019”.

¹²⁸ “Democracy Index 2019”.

¹²⁹ “Standarta Eirobarometrs 92”, “Standarta Eirobarometrs 93”.

¹³⁰ “Standarta Eirobarometrs 92”, “Standarta Eirobarometrs 93”.

¹³¹ Ivan Krastev and Mark Leonard, “Europe’s pandemic politics: How the virus has changed the public’s worldview,” European Council on Foreign Relations, June 24, 2020,

https://ecfr.eu/publication/europes_pandemic_politics_how_the_virus_has_changed_the_publics_worldview/

pirmajā gadsimtā sastāvēs no valstu blokiem un reģioniem (stratēģiskās suverenitātes scenārijs).¹³² Pēdējiem Eiropas spēja sadarboties un turēties kopā ir vitāli svarīga, lai pārvarētu izaicinājumus (COVID-19, klimata pārmaiņas, u.c.). Pētnieki secina, ka COVID-19 krīze ir tuvinājusi t.s. globālistus un nacionālistus, ļaujot pirmajiem apzināties, ka paļaušanās uz daudzpusējā sadarbībā balstītām globālajām institūcijām ir iluzora un nepieciešams stiprināt Eiropas “stratēģisko suverenitāti”, lai saglabātu ES vērtības, kamēr otrie ir sākuši apzināties, ka sadarbība ES līmenī ir vienīgais veids, kā saglabāt nācijvalsti.¹³³ Autori definē šo kā **“progresīvo protekcionismu”**, kurā valstis ir spiestas sadarboties savā starpā, lai kopā stātos pretī izaicinājumiem, kas nāk no ārpuses.¹³⁴ Jāatzīmē, ka visās aptaujātajās valstīs ir pārstāvēti visu scenāriju atbalstītāji, taču iedzīvotāju atbildes bieži ir pretrunā ar valstu oficiālo pozīciju. Piemēram, Vācijā daudz vairāk kā citās valstīs ir to, kas uzskata, ka valstīm pašām jātiek galā, savukārt Francijā un Itālijā vērojams atbalsts bipolāras pasaules scenārijam; savukārt tieši Polijā (kopā ar Spāniju un Portugāli) ir konstatēts augstākais atbalsts Eiropas stratēģiskās suverenitātes scenārijam.¹³⁵

Kopumā ES nākotnes virzība nav melna vai balta. No vienas puses, ES iekšienē darbojas gan protekcionistiski, gan populistiski spēki, kas apšaubā ES īstenoto kursu; no otras puses, neviens no tiem nav piedāvājis apsveramu alternatīvu. Lielbritānija ir izstājusies no ES, bet tās pilsoņu vidū atbalsts ES ir audzis – ES šobrīd izvēlētos palikt 56,8% Lielbritānijas iedzīvotāju.¹³⁶ Liela daļa Lielbritānijas pilsoņu ir izvēlējušies emigrēt uz ES valstīm un pieņemt to pilsonību.¹³⁷ Iedzīvotāju atbalsts ES ir augsts, ja salīdzina ar atbalstu nacionālajām valdībām. Eiropas Sociālā pārskata 2020.gada jūnijā publiskotie dati liecina, ka nevienā no ES pašreizējām dalībvalstīm nebūtu vairākuma atbalsta tam, lai valsts izstātos no ES. Augstākais atbalsts palikšanai ES sastāvā ir Īrijā – 89,1% iedzīvotāju to atbalsta, kamēr zemākais – Čehijā (66%).¹³⁸ Iedzīvotāju atbalsts ES ir ļoti augsts arī t.s. disidentvalstīs – Polijā palikšanu ES atbalsta 86,7% bet Ungārijā - 80,9% iedzīvotāju.¹³⁹ Tas liecina, ka ES joprojām ir pievilcīga dzīves telpa iedzīvotājiem; iedzīvotāji novērtē savas iespējas ES un saskata tajā arī savas nākotnes izaugsmes perspektīvu.

3.6. ES globālajā ekonomikā: atvērtība ar nosacījumiem

ES ir pievilcīga ne vien tās iedzīvotājiem, bet arī globāliem partneriem. ES ar tās 448 miljoniem iedzīvotāju¹⁴⁰ ir lielākais pasaules tirgus, otra lielākā pasaules ekonomika (ES IKP sastāda 18,6%¹⁴¹ no pasaules kopprodukta) un lielākais tirdzniecības partneris vairumam pasaules

¹³² Ivan Krastev and Mark Leonard, “Europe’s pandemic politics: ...”

¹³³ Ivan Krastev and Mark Leonard, “Europe’s pandemic politics: ...”

¹³⁴ Ivan Krastev and Mark Leonard, “Europe’s pandemic politics: ...”

¹³⁵ Ivan Krastev and Mark Leonard, “Europe’s pandemic politics: ...”

¹³⁶ Luke McGee, “Four years after Brexit, support for the EU surges in Britain”.

¹³⁷ Lisa O’Carroll, “Number of UK citizens emigrating to EU has risen by 30% since Brexit vote,” *The Guardian*, August 4, 2020, <https://www.theguardian.com/politics/2020/aug/04/number-of-uk-citizens-emigrating-to-eu-has-risen-by-30-since-brexit-vote>

¹³⁸ Dati ņemti no Luke McGee, “Four years after Brexit, support for the EU surges in Britain”.

¹³⁹ Luke McGee, “Four years after Brexit, support for the EU surges in Britain”.

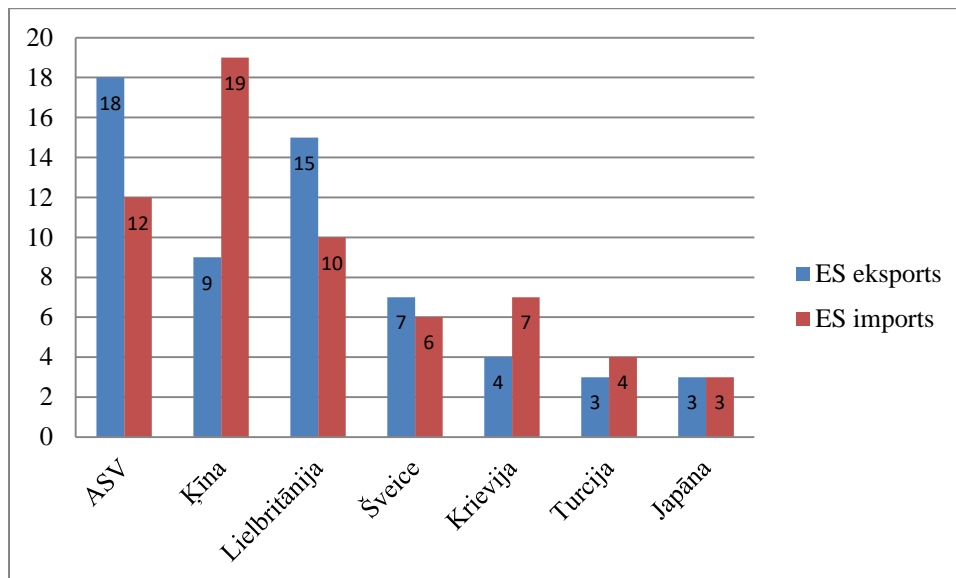
¹⁴⁰ Pēc Lielbritānijas izstāšanās. Skat. “EU population in 2020: almost 448 million,” Eurostat, July 10, 2020, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/11081093/3-10072020-AP-EN.pdf/d2f799bf-4412-05cc-a357-7b49b93615f1>

¹⁴¹ “The EU in the world - economy and finance,” Eurostat, January/February 2020, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/The_EU_in_the_world_-_economy_and_finance#National_accounts

valstu. ES ārējā tirdzniecība 2019.gadā sastādīja 4 071 miljardu *euro*, kas bija par 23 miljardiem *euro* mazāk kā Ķīnai, bet par 308 miljardiem *euro* vairāk kā ASV.¹⁴²

ASV ir lielākais ES noieta tirgus, 2019.gadā saņemot 18% no ES-27 eksportēto preču apjoma (skat. 3.5. attēlu).¹⁴³ Lielbritānija ir otrs lielākais ES eksporta partneris (14,9% ES-27 eksporta), kamēr Ķīna atrodas trešajā vietā (9,3%). Nākamie lielākie ES tirdzniecības partneri ir Šveice, Krievija, Turcija un Japāna. Kopā uz šīm valstīm tiek eksportēti 60% ES preču. Savukārt importā ES lielākais tirdzniecības partneris ir Ķīna, no kuras ES ievēd 19% savu importa preču.¹⁴⁴ Pārējie nozīmīgākie importa partneri ir tie paši, kas eksportā: ASV, Lielbritānija, Krievija, Šveice, Turcija un Japāna. Salīdzinot ES ārējās tirdzniecības apjomus ar laiku pirms desmit gadiem, tie ir būtiski pieauguši, kas atstāj iespaidu arī uz ES ekonomikas ievainojamību.

3.5. attēls. ES galvenie tirdzniecības partneri 2019.gadā (preču eksports un imports, procentos)¹⁴⁵

ES galvenās preces eksportā un importā ir mašīnas un transportlīdzekļi (attiecīgi 41% un 33%) (skat. 3.6. attēlu). Otru lielāko īpatsvaru ES preču importā un eksportā sastāda dažādas rūpniecības preces (23% un 25%), kamēr piektdaļu no (19%) ES eksportā veido ķīmiskās rūpniecības produkti. Importā to ir salīdzinoši mazāk - 12%. Būtiski vairāk kā eksportē ES importē energoresursus (attiecīgi 5% un 19%), taču to importa apmēri kopš 2014.gada ir kritušies (no 26% līdz 19%), daļēji pateicoties zemākām energoresursu cenām.¹⁴⁶

¹⁴² "International trade in goods," Eurostat, October 2020, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/International_trade_in_goods#Strong_increase_in_trade_in_goods_with_China_in_2009-2019

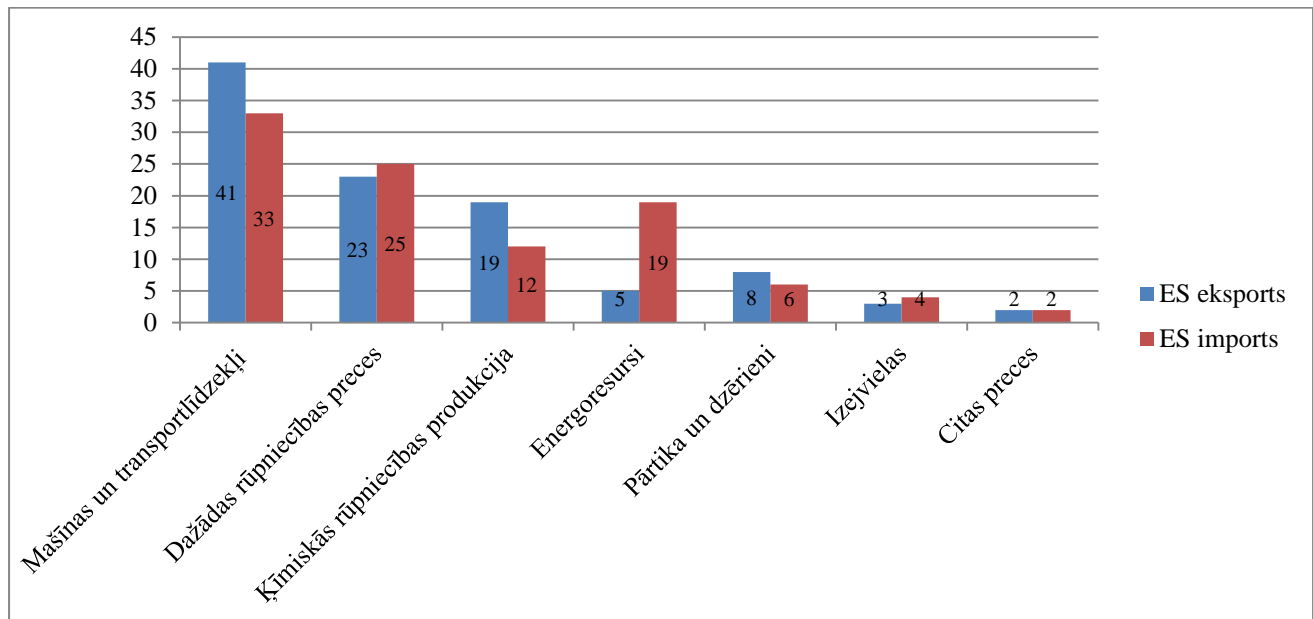
¹⁴³ "International trade in goods".

¹⁴⁴ "International trade in goods".

¹⁴⁵ "International trade in goods".

¹⁴⁶ "International trade in goods".

3.6. attēls. Preču īpatsvars ES eksportā un importā (procentos)¹⁴⁷

Ekonomikā ES tiecas maksimizēt iespējas, ko dod **atvērtas robežas un brīvs tirgus** tās iekšienē, tajā pašā laikā piemērojot **vienotus noteikumus tirdzniecībai**, kas notiek ārpus ES. Zināmā mērā protekcioniska, ES vienotā pieeja pret tirdzniecības partneriem ārpusē sargā ES “sociālā tirgus ekonomiku”, kuras mērķis “ir panākt pilnīgu nodarbinātību un sociālo attīstību, kā arī vides augsta līmeņa aizsardzību un tās kvalitātes uzlabošanu”.¹⁴⁸ Piemērojot nosacījumus par līdzvērtīgiem konkurences apstākļiem (*level playing field*) starptautisku tirdzniecības līgumu slēgšanā, ES popularizē ES pastāvošo standartu ievērošanu pasaulē, tostarp nodarbinātības, vides un valsts atbalsta jomās. Tieši ES standartu ievērošana kļuva par galveno klupšanas akmeni Lielbritānijas un ES sarunās par Lielbritānijas un ES nākotnes attiecībām, tostarp abu pušu brīvās tirdzniecības līgumu. Taču apzinoties abu pušu ciešo ekonomisko atkarību, pašā 2020.gada nogalē vienošanās starp ES un Lielbritāniju tika panākta.¹⁴⁹

Ar savu apgrozījumu un plašo patērētāju tirgu ES ir pievilcīgs tirdzniecības partneris. Tajā pašā laikā arī ES ir ieinteresēta jaunu tirgu apgūšanā. Lai nodrošinātu labvēlīgākus noteikumus tirdzniecībai noteiktu valstu vai reģionu un ES starpā, bet tajā pašā laikā sargātu ES ražotājus un tirgu no lētu un ES standartiem neatbilstošu ražojumu ieviešanas, ES ir noslēgusi **brīvās tirdzniecības līgumus** ar virkni valstu (Kanādu, Japānu, Dienvidamerikas valstīm, u.c.). Tie ļāvuši samazināt tarifus un paplašināt ES tirdzniecības apgrozījumu. Tajā pašā laikā neskaidra ir tirdzniecības līgumu nākotne ar ES nozīmīgākajiem tirdzniecības partneriem: prezidenta D.Trampa valdīšanas laikā tika apstādinātas sarunas par ES un ASV brīvās tirdzniecības līgumu; ES un Ķīnas sarunas par Investīciju līgumu nav ievērojami progresējušas. Tajā pašā laikā ir vērojams uzlabojums ASV un Ķīnas tirdzniecības dialogā; tāpat piecpadsmit Āzijas un Klusā okeāna reģiona valstis, ieskaitot Ķīnu, ir parakstījušas līgumu par pasaulē

¹⁴⁷ “International trade in goods”.

¹⁴⁸ Eiropas Savienība, C2012/326/01, 3.panta 3.daļa.

¹⁴⁹ “EU and Britain seal post-Brexit future relationship deal”, *Euractiv*, December 24, 2020,

<https://www.euractiv.com/section/uk-europe/news/eu-and-britain-seal-post-brexit-future-relationship-deal/>

lielākās brīvās tirdzniecības zonas izveidošanu.¹⁵⁰ ES priekšā līdz ar to ir izaicinājumi, kā un ar kādiem nosacījumiem iekļauties globālajās tirdzniecības konfigurācijās. Tie saistīti gan ar ES vēlmi aizsargāt ES tirgu Kopējās lauksaimniecības politikas ietvaros, gan pieprasot līdzvērtīgu sociālo, vides un valsts atbalsta standartu ievērošanu tirdzniecības partnervalstīs, gan ES globālajām ambīcijām (piemēram, kļūt par līderi klimatneitralitātes nodrošināšanā).

Kopumā starptautiskā ekonomiskā atkarība ir galvenais risks, kas var traucēt ES virzībā uz stratēģisku suverenitāti. Valstu ekonomikas joprojām ir cieši integrētas starptautiskajās ražošanas un piegādes ķēdēs, un pārāk striktu noteikumu izvirzīšana var samazināt pašas ES konkurētspēju. ES ir ieinteresēta gan ārvalstu noieta tirgos, gan ražošanas faktoru mobilitātē. Tajā pašā laikā COVID-19 pandēmija spilgti iezīmēja savstarpējās atkarības trūkumus: pārtrūkstot preču un darbaspēka pārvietošanās iespējām, ir apdraudētas ražošanas un piegādes ķēdes, kas ilgtermiņa krīzes gadījumā rada riskus ES drošībai. Līdz ar to ES ietvaros visticamāk būs vērojami centieni saīsināt piegādes ķēdes, kas saistīts ne vien ar veselības krīzes, bet arī EZK ideoloģiju. Vienlaikus ES turpinās uzturēt prasības pēc augstiem standartiem ražošanā un tirdzniecībā, balansējot starp nepieciešamību aizsargāt ES vērtības, bet tajā pašā laikā neizkrist no globālās ekonomikas.

3.7. Secinājumi un rekomendācijas Latvijai

Kopumā ES veicina globālā hibrīdscenārija – **sadzīvošanas** - tendences. No vienas puses, tā ir lielāka suverenizācija un protekcionisms, kas izpaužas ES kā integrēta ekonomiska un ārpolitiska bloka iezīmēšanu starptautiskajā sistēmā. Šo bloku raksturo noteiktas vērtības: demokrātija, tiesiskums, solidaritāte, ilgtspēja, uz vērtībām balstīta tirdzniecība, kā arī starptautisko tiesību normu ievērošana. U.fon der Leienas vadībā EK tiecas nostiprināt ES kā ekonomiski plaukstošu, sociāli atbildīgu, iekšēji solidāru un ārēji vienotu savienību, kas aizstāv cilvēktiesības, līgumos balstītu starptautisko kārtību, saudzē un saglabā dabu un izmanto tajā tehnoloģisko progresu. ES vērtību ievērošana ir priekšnoteikums gan jaunu valstu dalībai ES, gan tirdzniecības līgumu slēgšanai ar trešajām valstīm, gan ievērojami vairāk nākotnē – finansējuma piešķiršanai pašām dalībvalstīm. ES iedzīvotāju vidū ir atbalsts ES ciešākai sadarbībai nākotnes izaicinājumu risināšanā, apzinoties gan nācijvalsts ierobežojumus globālas atkarības un krīžu apstākļos, gan dzīvotspējīgu alternatīvu trūkumus. COVID-19 kontekstā ES stratēģiskās suverenitātes jautājums ir kļuvis vēl aktuālāks, no vienas puses finansiāli stiprinot ES gatavību krīzes seku novēršanai, bet no otras puses aktualizējot jautājumu par ES noturību pret izaicinājumiem, kas nepazīst robežas. Šajā kontekstā debates par ES veselības politiku, tās ciešāku integrāciju un pārvaldību, kā arī civilās aizsardzības mehānismiem, krīžu vadību un koordināciju turpināsies.

Tajā pašā laikā suverenizācijas centieniem līdzās pastāv tendences, kas apliecina ES atvērtību pasaulei un daudzpusējai sadarbībai. ES ir gatava uzņemties līderību noteiktu jautājumu risināšanā, tādējādi sekojot **sadzīvošanas** scenārijam, t.i. izvirzoties jomās, kur ES ir noteiktas priekšrocības. Klimata pārmaiņas ir viens no jautājumiem, kur ES ir uzņēmusies vadošo lomu, lai sasniegtu Parīzes nolīgumā noteiktos mērķis. Visticamāk ES turpinās centienus ANO Vispārējās konvencijas par klimata pārmaiņām ietvaros iesaistīt visas pasaules valstis SEG izmešu mazināšanā. Ilgtspējīgas attīstības mērķi, tostarp nabadzības mazināšana pasaulē, ir vēl viens no ES ilgtermiņa darbības laukiem. Pieaugošu lomu pasaulē ES vēlas spēlēt arī starptautiskās

¹⁵⁰ “Asia-Pacific countries including China sign world's biggest trade pact,” *Euronews*, November 11, 2020, <https://www.euronews.com/2020/11/15/asia-pacific-countries-including-china-sign-world-s-biggest-trade-pact>

sistēmas, piemēram, PTO reformēšanā, lai tā ņemtu vērā mūsdienu realitāti, kā arī spēlējot lielāku lomu cilvēktiesību aizsardzībā, nosakot sankcijas režīmiem, kas tās aizskāruši. ES vēlme izvirzīties un nostiprināties kā vadošajam blokam noteiktos jautājumos nav pretrunā ar virzību uz stratēģisku suverenitāti; drīzāk pretēji - konsolidējot sevi iekšēji ap noteiktām vērtībām ES nostiprina priekšstatu par sevi kā šo vērtību aizstāvošu bloku ārpusē. ES ārējā darbība tādējādi ir nekas cits kā ES iekšējā konsensusa turpinājums.

Latvija ir ES dalībvalsts un piedaloties ES politiku veidošanā un lēmumu pieņemšanā kopā ar citām dalībvalstīm piedzīvo ES transformāciju un meklē risinājumus ES attīstībai un noturībai nākotnē. Kā rīkoties Latvijai, ES virzoties sadzīvošanas scenārija virzienā? Šajā pētījumā tiek piedāvātas sekojošas rekomendācijas:

1. Ņemot vērā Latvijas ciešo integrāciju ES ekonomikā, **ES viennozīmīgi ir un būs Latvijas galvenais ekonomiskās drošības garants.** ES ekonomikas izaugsme un noturība pret ārēju šoku ir priekšnoteikums Latvijas ekonomiskajai izaugsmei. ES piedāvā stabilu un prognozējamu Latvijā ražoto preču un pakalpojumu noieta tirgu, līdz ar to Latvijas interesēs ir stiprināt ES Vienoto tirgu un saglabāt to atvērtu COVID-19 seku pārvarēšanas kontekstā, tostarp nodrošinot netraucētu preču un darbaspēka kustību. Tas ir īpaši svarīgi, sarūkot tirdzniecības apjomu ārpus ES un pieaugot īsu piegādes ķēžu nozīmībai krīžu laikā. Tā kā sadzīvošanas scenārija tendences paredz sadarbības stiprināšanu "līdzīgi domājošo" starpā Latvijai nepieciešams izvērtēt līdzšinējo ekonomisko sadarbību ar Krieviju un Ķīnu, pārorientējot to uz ES tirgu.
2. Īstermiņā Latvijas interesēs ir gūt labumu no politikām, kas piedāvā iespējas ekonomikas augšupejai, tostarp efektīvi plānojot un izmantojot ES 2020.gada budžetā, ES ekonomikas atveseļošanas plānā un ES daudzgadu budžetā 2021.-2027.gadam plānotos līdzekļus. Tā kā šis **finansējums ir vienlaikus gan ekonomikas atjaunošanas, gan ekonomikas transformācijas instruments pārejā uz klimatneitrālu un digitāli inovatīvu ekonomiku,** līdzekļu apguvē nepieciešams prioritizēt jomas un finansējuma saņēmējus, kas pēc būtības dod lielāko pievienoto vērtību šādas pārejas nodrošināšanā (ievieš videi nekaitīgu ražošanu un pakalpojumus, digitalizē ražošanas un pakalpojumu sniegšanas procesus, samazina atkritumus, uzlabo energoefektivitāti, u.tml.). Tāpat nepieciešams izvērtēt krīzes atbalsta nepieciešamību nozarēm un uzņēmumiem, kas ignorē vai tikai "uz papīra" ievieš EZK noteiktos mērķus.
3. Latvijai joprojām atpaliek no ES inovāciju ziņā, tāpēc **nepieciešams stiprināt Latvijas inovāciju potenciālu.** Attīstība Latvijā noteiktajās viedās specializācijas jomās – piemēram, biomedicīnā, medicīnas tehnoloģijās, biofarmācijā un biotehnoloģijās, viedajos materiālos, bioekonomikā vai IKT, veicinātu ne vien Latvijas noturību pret COVID-19 vai citām veselības krīzēm, bet arī ekonomikas izaugsmi un transformāciju klimatneitralitātes un digitalizācijas virzienā. Tam nepieciešams adekvāts finansējums zinātnei un pētniecībai, kas Latvijā joprojām veido tikai 0,63% no IKP¹⁵¹ un ir otrs zemākais ES, kā arī pētnieciskās kvalitātes uzlabojums un cieša sadarbība starp zinātniskajām institūcijām un uzņēmumiem.
4. Vienlaikus Latvijas interesēs ir **stiprināt ES un tās noturību pret nākotnes izaicinājumiem** vai tā būtu ekonomikas atveseļošana, klimata pārmaiņas, veselības krīze, migrācija vai terorisma draudi. Kopš 2015.gada Latvijas iedzīvotāju prioritāšu sarakstā priekšplānā izvirzās dažādi drošības aspekti – vai tā būtu valsts vai sociālā, vai

¹⁵¹ 2018.gadā. Skat. "2020. gada zinātnes bāzes finansējums," LR Izglītības un zinātnes ministrija, 2020.gada 19.novembris, <https://www.izm.gov.lv/lv/2020-gada-zinatnes-bazes-finansejums>

personīgā drošība. Divas no 2018.gada ES pilsoņu debatēs visvairāk pieminētajām tēmām skar drošības jautājumus: pirmkārt, tā ir sociālās nevienlīdzības mazināšana starp ES dalībvalstīm un dalībvalstu iekšienē; otrkārt, tā ir drošība iepretī militāriem, terorisma un hibrīddraudiem. Tas liecina, ka Latvijas iedzīvotāji ir gatavi ciešākai ES integrācijai dažādu ar sociālās nevienlīdzības mazināšanu un drošību saistītu jautājumu risināšanā, tā stiprinot ES noturību. Lai arī oficiālā līmenī Latvijas pozīcija par ciešāku integrāciju fiskālajā (nodokļu harmonizācija), labklājības (vienota minimālā alga) un drošības (ES armijas veidošana) sfērā vienmēr ir bijusi piesardzīga, COVID-19 un citu krīžu pastiprinātā nenoteiktība rada nepieciešamību pārvērtēt līdzšinējo piesardzību. Līdz ar to jau tuvākajā laikā būs jāpievērš lielāka uzmanība ES ciešākas integrācijas centieniem fiskālos, atalgojuma un veselības jautājumos, par ko Latvijai konceptuāli jānodefīnē savs redzējums. COVID-19 izgaismotais Latvijas veselības sistēmas vājums, kā arī augstais nabadzības līmenis Latvijā indicē, ka Latvijas sabiedrība krīžu gadījumā ir viegli ievainojama. Lai stiprinātu sabiedrības noturību, nepieciešams atbalsts ES ciešākai integrācijai veselības un sociālajā jomā.

5. Ņemot vērā ES centienus stiprināt tās stratēģisko suverenitāti iepretī citām pasaules valstīm un valstu blokiem, **vienota ES balss starptautiskajā politikā turpinās būt aktuāls jautājums**. Līdz ar to arī Latvijai neizbēgami nāksies lemt par gatavību deleģēt daļu ārpolitiskās suverenitātes, piemēram, atgriežoties pie jautājuma par kvalificētā balsu vairākuma piemērošanu attiecībā uz cilvēktiesību ievērošanu un sankcijām. Tajā pašā laikā Latvijas interesēs ir saglabāt ASV un NATO iesaisti Eiropas drošības arhitektūrā, jo ES militārā kapacitāte tuvākajā laikā diez vai sasniegs NATO līmeni. Dilemma par ES drošības galveno garantu līdz ar to saglabāsies, un Latvijai nāksies diplomātiski balansēt starp abiem stratēģiskajiem partneriem.

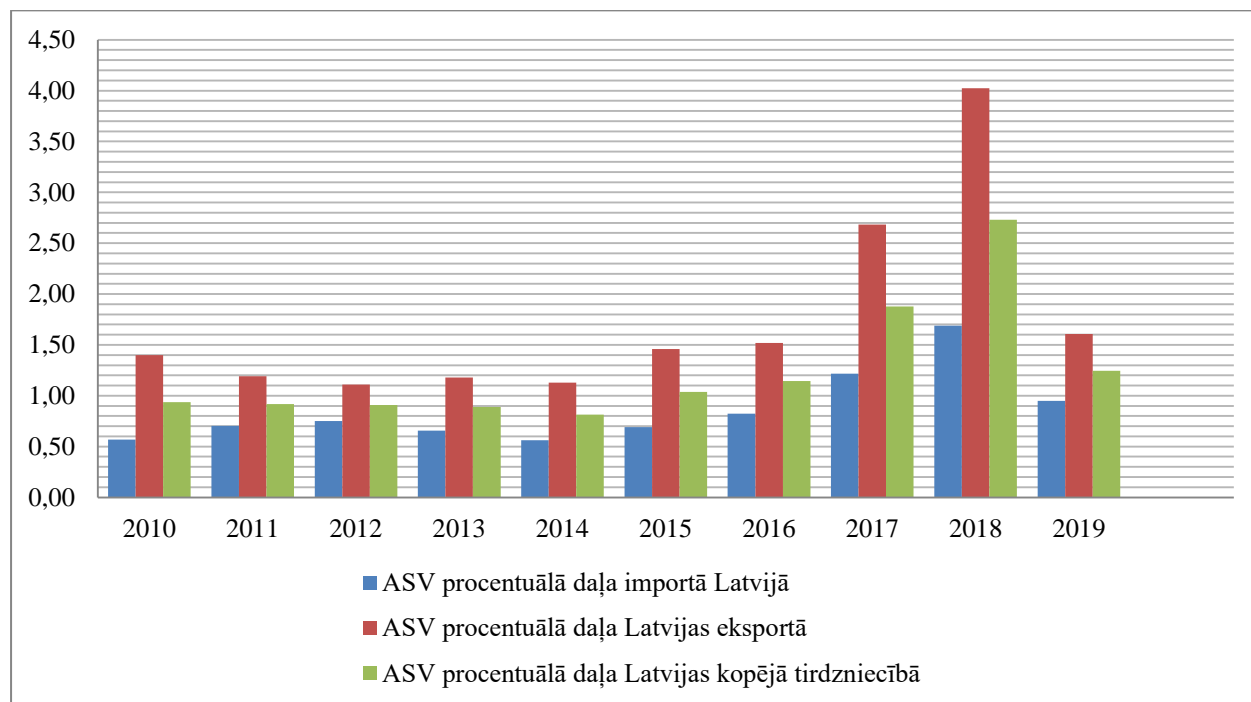
4. Starptautiskie politiskie riski: ASV

4.1. ASV loma Latvijas ekonomikā

Ekonomiskie jautājumi Latvijas un ASV attiecībās tradicionāli atradušies otrajā plānā – aiz politiskās un militārās mijiedarbības. Kā liecina statistikas dati par pēdējiem desmit gadiem, ASV daļa Latvijas kopējā eksporta un importa bilanci svārstījās starp 0,82 procentiem 2014. gadā un 2,73 procentiem 2018. gadā (skat. 4.1. attēlu). Visā pārskata periodā tirdzniecības bilance Latvijai bija pozitīva – eksporta vērtība pārsniedza importa vērtību.¹⁵²

2019. gadā Latvijas tirdzniecība ar ASV veidoja 1,25 procentus (359,68 miljoni eiro) no kopējā tirdzniecības apjoma, un **ASV ieņēma 19. vietu starp Latvijas ārējās tirdzniecības partneriem** (13. vieta starp Latvijas eksporta tirgiem un 22. vieta starp importa avotiem). Galvenās importa preču grupas 2019. gadā bija dažāda veida elektroierīces, transportlīdzekļi, mehānismi, ierīces un to daļas. Galvenās eksporta preču grupas bija dažāda veida elektroierīces, mehānismi, kokrūpniecības produkti, dzērieni un citi šķidrumi, kā arī stikla izstrādājumi.¹⁵³

4.1 .attēls. Latvijas un ASV tirdzniecība kā procentuālā daļa no Latvijas tirdzniecības 2010. - 2019. gadā¹⁵⁴

¹⁵² “ATD200. Eksports un imports pa valstīm, valstu grupām un teritorijām (euro, KN 2 zīmēs),” Centrālā statistikas pārvalde, skatīts 2020.gada 12.oktobrī,

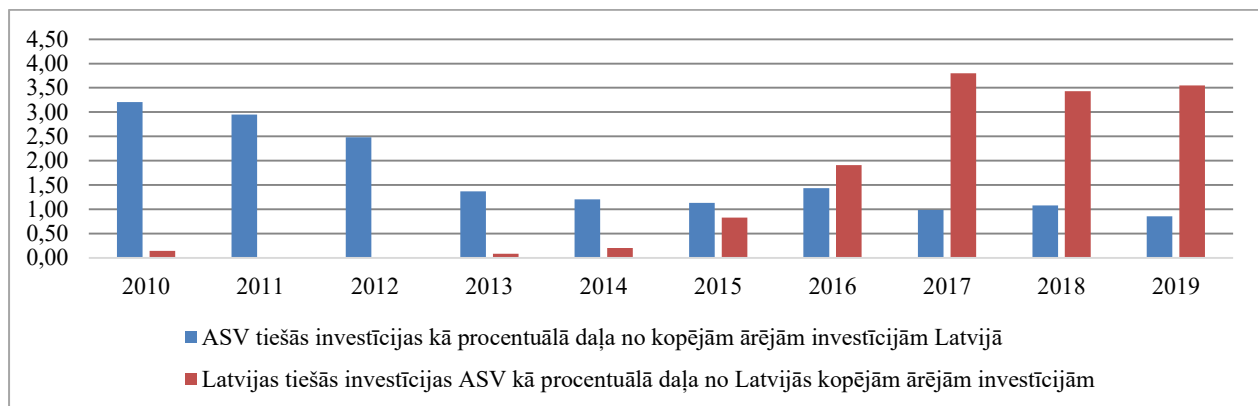
http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/atirdz/atirdz_detalizeta_2zim/ATD200.px/.

¹⁵³ Pirmās piecas kategorijas importa un eksporta bilanci. Nosaukumi vispārināti no preču klasifikatora: “ATD200. Eksports un imports pa valstīm, valstu grupām un teritorijām (euro, KN 2 zīmēs),” Centrālā statistikas pārvalde, skatīts 2020.gada 12.oktobrī, http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/atirdz/atirdz_detalizeta_2zim/ATD200.px/.

¹⁵⁴ “ATD200. Eksports un imports pa valstīm, valstu grupām un teritorijām (euro, KN 2 zīmēs)”.

Tiešo investīciju ziņā pēdējās desmitgades laikā **vērojama tendence samazināties ASV tiešajām investīcijām Latvijā, bet palielināties Latvijas investīcijām ASV**. 2019. gadā Latvijas tiešo investīciju atlikums ASV bija 69 miljoni eiro jeb viens no augstākajiem pēdējās desmitgades laikā (lielākā un līdzīgā apjomā tas bija tikai divus iepriekšējos gadus), savukārt ASV investīcijas Latvijā bija 136 miljoni eiro jeb zemākais apjoms pārskata periodā. Kopš 2016. gada tiešo investīciju bilanci Latvijā investīcijas ASV ir procentuāli lielāka daļa nekā ASV procentuālā daļa starp visām ārējām investīcijām Latvijā (skat. 4.2. attēlu).¹⁵⁵

4.2. attēls. Latvijas un ASV tiešās investīcijas kā procentuālā daļa no kopējām tiešajām investīcijām 2010. - 2019. gadā¹⁵⁶

Šī pētījuma ietvaros veiktajā nacionāli reprezentatīvajā socioloģiskajā aptaujā noskaidrots, ka arī **Latvijas sabiedrībā vērtējums par pašreizējo un perspektīvo ASV un Latvijas ekonomisko sadarbību ir pieticīgs**. Zināšanu pārbaudes jautājumā ASV par lielāko Latvijas ārējās tirdzniecības partneri norādīja vien 3,2 procenti respondentu. Savukārt ASV kā perspektīvāko tirdzniecības partneri norādīja 4,9 procenti respondentu, ASV šajā vērtējumā atpaliekot no citām ES dalībvalstīm, kā arī NVS dalībvalstīm un Ķīnas (skat. 3.3. attēlu).¹⁵⁷

4.2. ASV loma starptautiskajā politikā un tās nozīme Latvijai

ASV ir ietekmīgākā valsts pasaulē, ko nosaka virkne faktoru, tostarp Apvienoto Nāciju Organizācijas Drošības padomes pastāvīgās dalībvalsts statuss ar veto tiesībām, lielākā militārā vara ar “kodoltriādi”¹⁵⁸ un lielākajiem militārajiem izdevumiem¹⁵⁹ (tie veido vairāk nekā divas

¹⁵⁵ “01 TI datu valstu dalījumā tabulas (atlikums perioda beigās),” Latvijas Banka, skatīts 2020.gada 12.oktobrī, <https://statdb.bank.lv/lb/Data.aspx?id=128>; “01 TI datu valstu dalījumā tabulas (atlikums perioda beigās),” Latvijas Banka, skatīts 2020.gada 12.oktobrī, <https://statdb.bank.lv/lb/Data.aspx?id=129>

¹⁵⁶ “ATD200. Eksports un imports pa valstīm, valstu grupām un teritorijām (euro, KN 2 zīmēs),” Centrālā statistikas pārvalde, skatīts 2020.gada 12.oktobrī, http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/atirdz/atirdz_detalizeta_2zim/ATD200.px/

¹⁵⁷ Nacionāli reprezentatīva socioloģiska Latvijas iedzīvotāju aptauja (n=1008), veikta šī VPP projekta ietvaros 2020.gada decembrī. Izpildītājs: Pētījumu centrs SKDS.

¹⁵⁸ Valsts, kas bruņota ar no sauszemes, jūras un gaisa palaižamiem kodolieročiem.

¹⁵⁹ “Military expenditure,” Stockholm International Peace Research Institute, skatīts 2020.gada 12.oktobrī, <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-and-military-expenditure/military-expenditure>

trešdaļas Ziemeļatlantijas līguma organizācijas (NATO) dalībvalstu izdevumu)¹⁶⁰, lielākā ekonomika,¹⁶¹ kā arī mītne pasaulē ietekmīgākajiem informācijas tehnoloģiju uzņēmumiem (piemēram, tā sauktais FAANG – Facebook, Amazon, Apple, Netflix, Google, un citi). Līdz ar to **ar ASV viedokli un iespējamo rīcību vai nerīkošanos ikvienai valstij jāreķinās faktiski ikvienā jomā.** Tas gan ne tuvu nenozīmē, ka ASV ietekme ir absolūta. Tā mijiedarbojas ar virkni citām valstīm un valstu blokiem, kā arī starptautiskajām organizācijām, nevalstiskajām organizācijām, uzņēmumiem un citiem spēlētājiem.

Lai gan ASV nav starp būtiskākajiem Latvijas ekonomiskās sadarbības partneriem, ASV būtiskā loma starptautiskajā politikā un starptautiskajā politikajā ekonomikā rada ievērojami plašāku ietekmi nekā valstis ar līdzīgu divpusējo ekonomisko mijiedarbību ar Latviju (piemēram, salīdzinājumā ar Čehiju vai Norvēģiju, kas aizvadītajā gadā bija vienu vietu virs un vienu vietu zem ASV Latvijas ārējās tirdzniecības bilancē¹⁶²).

ASV ir lielākais ES tirdzniecības partneris – 2019. gadā tas bija lielākais ES eksporta tirgus un otrs lielākais preču importētājs, atpaliekot vien no Ķīnas Tautas Republikas (ĶTR).¹⁶³ ASV noteiktie ievadmu tarifi un to attīstība attiecībā uz ES var tieši vai netieši ietekmēt Latvijas preču eksportu. ES tarifi ASV precēm var ietekmēt ASV importa preču konkurētspēju ES, tostarp Latvijas tirgū. Tāpat Latvija jau ir nonākusi viedokļu krustugunīs par to, kurā pusē nostāties politiskos forumos (piemēram, 2017. gada balsojums ANO Ģenerālajā asamblejā par rezolūciju par Jeruzalemes statusu), riskējot gan ar ASV, gan ar ES institūciju un citu ES dalībvalstu aizkaitināšanu.

Turpmāk **aizvien vairāk Latvija var tikt nostādīta izvēles priekšā par to, vai sadarboties ar ASV vai ĶTR.** Līdz ar to, visticamāk, samazināsies ĶTR perspektīva Latvijas ārējās ekonomiskās sadarbības vektoros. ASV nostāja pret ĶTR tehnoloģijām var radīt būtiskus vai pat nepārvaramus šķēršļus to izmantošanā. Piemēram, tā var būt ne vien ASV politiskās labvēlības samazināšanās ar potenciālu ietekmi uz Latvijas aizsardzību, bet arī sankciju riski par ASV neatļautu tehnoloģiju izmantošanu (vai arī iespēja šādas tehnoloģijas tomēr izmantot, bet bez savietojamības ar ASV produktiem, piemēram, ASV bāzēto un pasaulē izplatītāko digitālo pakalpojumu nepieejamība Huawei viedtālrunos). Ar līdzīgiem ierobežojumiem Latvija var sastapties arī attiecībā uz citām valstīm, pret kurām ASV vērsas ar sankcijām (piemēram, ar Irānu).

Tomēr vēl būtiskāka ASV ir kā Latvijas “galvenais stratēģiskais sabiedrotais” aizsardzības jomā.¹⁶⁴ ASV atbalsts bija viens no svarīgākajiem faktoriem Latvijas uzņemšanai NATO 2004. gadā. Tāpat ASV būtiski pastiprināja Latvijas aizsardzību pēc Krievijas-Ukrainas bruņotā konflikta. Kopš 2014. gada rotācijas kārtībā Latvijā uzturas ASV bruņoto spēku vienības, papildinot NATO paplašināto klātbūtni, kā arī ASV sniegušas finansiālu un militāri materiālu atbalstu Latvijai. **ASV politiskais un militārais atbalsts ir izšķirošs Latvijas aizsardzības nodrošināšanā un līdz ar to paredzamas un drošas reģionālās vides veicināšanā.** Reģionālo

¹⁶⁰ NATO, *The Secretary General's Annual Report 2019*, 39,

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/3/pdf_publications/sgar19-en.pdf

¹⁶¹ “GDP (current US\$),” World Bank Group, skatīts 2020. gada 12. oktobrī,

https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?most_recent_value_desc=true

¹⁶² “ATD200. Eksports un imports pa valstīm, valstu grupām un teritorijām (euro, KN 2 zīmēs)”.

¹⁶³ European Commission, *Client and Supplier Countries of the EU27 in Merchandise Trade (value %)* (2019, excluding intra-EU trade), 1, skatīts 2020. gada 12. oktobrī,

https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122530.pdf

¹⁶⁴ Saeima, “Par Valsts aizsardzības koncepcijas apstiprināšanu,” September 24, 2020, <https://likumi.lv/ta/id/317591-par-valsts-aizsardzibas-koncepcijas-apstiprinasanu>

stabilitāti ar savu rīcību var satricināt Krievijas aktivitātes, piemēram, konfliktu saasināšana Ukrainā vai Baltkrievijā, kā arī iekšpolitiskās nestabilitātes veicināšana pašā Latvijā vai pat militāra rakstura provokācijas.

4.3. ASV globālās pieejas evolūcija

ASV pēc Otrā pasaules kara bija galvenā jaunās starptautiskās kārtības, tostarp tā saukto “brīvo pasauli” aptverošās starptautiskās ekonomiskās sistēmas, veidotāja. Tai bija izšķiroša ietekme jaunās pasaules kārtības veidošanā un attīstīšanā ap ANO un tās sistēmas organizācijām, NATO, kā arī citām organizācijām un ar tām saistītajiem politiskajiem, drošības un ekonomiskajiem režīmiem. Ar militārajām operācijām, politiskajām un ekonomiskajām sankcijām, kā arī citiem instrumentiem ASV uzņēmas tā sauktā “globālā policista” lomu.

ASV “globālā policista” lomu nevar vienlīdzīgi vispārināt uz visiem laika periodiem pēc Otrā pasaules kara. Auksta kara laikā ASV politiskā un militārā ietekmē sacentās ar Padomju Savienību un tās vadīto Varšavas pakta bloku. Pēc Padomju Savienības sabrukuma ASV kļuva par neapstrīdamu vienīgo superlielvaru, dominējot kā militāra, ekonomiska un politiska vara. 21. gadsimta pirmajā desmitgadē pēc Padomju Savienības sabrukuma pakāpeniski atguvās Krievija, padziļinājās un paplašinājās ES integrācijas process un ES kļuva par nozīmīgāku ekonomisko un politisko spēlētāju. Tāpat strauji attīstījās KĶTR. Nostiprinājās citi varas centri un jauna reģionālā dinamika citviet.

Šīs pārmaiņas aizvien vairāk ietekmēja arī ASV lomu un pieeju starptautiskajā sistēmā. Pēc diviem prezidenta Džordža Buša jaunākā prezidentūras termiņiem, ko raksturoja aktīva “globālā policista” loma ar uzsvāru uz cīņu pret terorismu (tā sauktais “globālais karš pret terorismu” pēc 2011. gada 11. septembra terora aktiem) un transatlantiskums (tostarp ciešas attiecības ar ES, NATO un citiem sabiedrotajiem), pārmaiņas notika jau Baraka Obamas prezidentūras laikā. Viņa pirmās prezidentūras laikā notika tā sauktais “pagrieziens uz Āziju” (lielākas uzmanības un resursu novirzīšana procesiem Austrumāzijā) un centieni mazināt ASV iesaisti konfliktos ārpus tās robežām (piemēram, jau pašā prezidentūras sākumā 2009. gadā viņš saņēma Nobela Miera prēmiju), vienlaikus veidojot solidāras attiecības ar ES, NATO un citiem sabiedrotajiem. Obamas prezidentūras otrajā termiņā mainījās arī attiecības ar Krieviju. Pēc sākotnējiem mēģinājumiem “pārstartēt attiecības” (ikoniskā 2009. gada marta attiecību “pārstartēšana” abu valstu ārlietu ministru tikšanās laikā), Krievijas-Ukrainas bruņotais konflikts un Krievijas iejaukšanās 2016. gada ASV prezidenta un Kongresa vēlēšanās noveda pie attiecību pasliktināšanās, tostarp sankcijām un Krievijas diplomātu izraidīšanas.

ASV 45. prezidenta **Donalda Trampa administrācijas laikā ASV ārpolitika mainījās** vēl vairāk. To raksturoja “**ASV pirmajā vietā**” pieeja ar lielāku noslieci uz vienpusēju rīcību un mazāku darbību caur daudzpusējiem sadarbības mehānismiem. Trampa prezidentūras laikā ASV izstājās no Transatlantiskās tirdzniecības un investīciju partnerības (TTIP) un Klusā okeāna valstu partnerības (TPP) izveides procesiem, kā arī no ANO Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas (UNESCO), no tā sauktās Irānas kodolvienošanās, no tā sauktā Parīzes nolīguma par klimata pārmaiņām, no Pasaules Veselības organizācijas, kā arī faktiski apturēja Pasaules Tirdzniecības organizācijas Apelāciju institūcijas darbu, bloķējot jaunu tiesnešu nozīmēšanu.

Tāpat Trampa prezidentūru raksturoja asāka retorika attiecībā uz sabiedrotajiem, tostarp pret NATO dalībvalstīm ar nelieliem aizsardzības izdevumiem. Īpaši kritizēta tika Vācija – ne vien par tās aizsardzībai veltīto izdevumu apmēru, bet arī par tās tirdzniecības praksi un sadarbību ar Krieviju “Nord Stream 2” dabasgāzes pārvada projekta īstenošanā. Tāpat ASV noteica jaunus ievadumtarifus pret sabiedrotajiem, tostarp pret ES un Kanādu.

Pēdējo gadu laikā draudzīgākas un tuvākas kļuva ASV attiecības ar Izraēlu, Saūda Arābiju (pirmā prezidenta Trampa ārvalstu vizīte notika tieši šajā valstī) un Taivānu (Ķīnas Republiku). Savukārt attieksme kļuva asāka pret Irānu (to īpaši pasvītvoja izstāšanās no tā sauktās Irānas kodolvienošanās un sankciju atjaunošana), Venecuēlu un ĶTR. Ar pēdējo tika uzsākts tā sauktais “tirdzniecības karš”.

Dialoga un konfrontācijas pieeja bija vērojama ASV attiecībās ar Krieviju un Ziemeļkoreju **Ar Krieviju no ASV puses bija gan mēģinājumi meklēt dialogu** (piemēram, Trampa un Putina tikšanās Helsinkos 2018. gada jūlijā), **gan jaunu sankciju noteikšana** (piemēram, saistībā ar “Nord Stream 2” būvniecību, ķīmisko ieroču lietošanas aizlieguma pārkāpšanu, sankciju pārkāpumiem pret Ziemeļkoreju, Sīriju, Venecuēlu). Arī ar Ziemeļkoreju tika meklēti risinājumi augstākajā personīgajā līderu līmenī (to apliecina trīs prezidenta Trampa tikšanās ar Ziemeļkorejas diktatoru Kimu Čenunu), vienlaikus arī neatsakoties no sankciju politikas.

Aizsardzības politikas jomā līdzīgā veidā mijās dažādi vektori. No vienas puses, **asāka attieksme bija pret daļu sabiedroto**, it īpaši Vāciju (ne vien kritika par aizsardzības izdevumu apmēru, bet arī militārās klātbūtnes samazināšana Vācijā), lielāka līdzfinansējuma prasīšana no Japānas un Dienvidkorejas to aizsardzības pasākumu īstenošanai. **No otras puses, notika atbalsta palielināšana Baltijas valstīm un Polijai**, pēdējā veidojot aizvien apjomīgāku ASV militāro klātbūtni. Vienlaikus ASV centās mazināt savu klātbūtni konfliktu reģionos, tostarp paziņojot, bet neīstenojot pilnīgu spēku atvilkšanu no Sīrijas, kā arī pastiprināti veicinot miera procesu Afganistānā un samazinot ASV karavīru skaitu šajā valstī.

Globālās politiskās ekonomikas kontekstā Trampa prezidentūras laikā par būtiskāko var uzskatīt attiecību saasinājumu ar ĶTR. Tika uzsākts tā sauktais “tirdzniecības karš,” abām valstīm apmainoties ar jaunu paaugstinātu tarifu noteikšanu, kā arī ASV ieviešot sankcijas pret ĶTR informācijas tehnoloģiju uzņēmumiem, it īpaši pret Huawei un tās 5G tīklu izbūves risinājumiem. Tāpat ASV nostāja pret ĶTR kļuva asāka citos jautājumos. Skarbāka kritika tika izteikta par brīvību ierobežošanu Honkongā (Honkongas īpašā statusa tirdzniecības jomā atcelšana) un uiguru un citu minoritāšu situāciju Sjiņdžjanā, “navigācijas brīvības operāciju” turpināšana Dienvidķīnas jūrā, kā arī politiskā un militārā atbalsta uzturēšana Taivānai, Japānai un Dienvidkorejai. Negatīvā attieksme pret ĶTR saņēma aizvien plašāku atbalstu ASV neatkarīgi no politiskās elites pārstāvju partejiskās piederības.

ASV pieeja Ziemeļamerikā, kur tai jārēķinās ar salīdzinoši mazāku ģeogrāfiski tuvu citu valstu loku, bija līdzīga ASV rīcībai globālā mērogā. Pēc ASV iniciatīvas tika pārskatīts Ziemeļamerikas Brīvās tirdzniecības nolīgums (NAFTA) ar Kanādu un Meksiku (tā vietā izveidots ASV, Meksikas un Kanādas nolīgums (USMCA)). Pret Meksiku tika vērsta asa retorika migrācijas un ekonomiskās sadarbības jomās. Tāpat pasliktinājās ASV attiecības ar Kubu, ar kuru prezidenta Obamas administrācijas laikā notika attiecību normalizācija.

4.4. ASV ekonomika un globālās pandēmijas ietekme

Trampa prezidentūras laikā ASV ārējā ekonomiskā politika kļuva nacionālistiskāka un protekcionistiskāka, asāk izturoties kā pret sabiedrotajiem, tā arī sāncenšiem. Iekšpolitiski tā dēvēto “Tramponomiku” (“Trumponomics”) raksturoja nodokļu samazināšana un regulatīvā sloga mazināšana, kā arī uzsvāru pārlīkšana no videi draudzīgām pieejām uz ekonomisko izdevīgumu. Gan iekšpolitikā, gan ārpolitikā “Tramponomika” tikusi vērtēta nevienvērtīgi.

Lai gan Trampa vārdi, ka “[t]rīs īsu gadu laikā mēs uzbūvējām lieliskāko ekonomiku vēsturē...”¹⁶⁵ uzskatāmi par pārspilētiem, tomēr **līdz pandēmijas sākumam ASV ekonomika uzrādīja labus rezultātus un turpināja Obamas prezidentūras laika izaugsmi**. Piemēram, 2017. – 2019. gadā ASV ekonomika turpināja augt par vidēji 2,5 procentiem gadā;¹⁶⁶ bezdarba līmenis samazinājās no 4,7 procentiem 2017. gada sākumā līdz 3,5 procentiem 2019. gada nogalē jeb pēdējo piecu desmitgažu laikā zemākajam rādītājam;¹⁶⁷ vidējie ienākumi ASV šajā laika periodā pieauga par 8,35 procentiem.¹⁶⁸ Vienlaikus gan šajā laika periodā pieauga ASV budžeta deficīts.¹⁶⁹

Tomēr **globālā pandēmija būtiski skāra ASV**. Vismaz 19,3 miljoni amerikāņu inficējās un vismaz 334,8 tūkstoši mira no koronavīrusa (2020. gada decembra dati). ASV abos rādītājos ierindojās pirmajā vietā pasaulē (otrs lielākais infekciju skaits pasaulē bija Indijā un Brazīlijā, bet mirušo skaits – Brazīlijā un Indijā).¹⁷⁰ Cita starpā, ASV prezidents Tramps kļuva par, visticamāk, pasaulē pazīstamāko personu, kas inficējies ar šo vīrusu.

ASV reakcija uz pandēmiju prezidenta Trampa administrācijas laikā bija pretrunīga. Prezidents sākotnēji centās mazināt bažas par pandēmijas nozīmību, kā arī asi kritizēja KĶTR. Viņa vadītā administrācija saņēma kritiku par pārāk lēnu un neefektīvu reakciju uz pandēmiju, kas jo īpaši aktualizējās priekšvēlēšanu procesa laikā. Polarizācija atspoguļojās arī ASV Kongresā – kā par pandēmijas ierobežošanas pasākumiem un to atcelšanas tempiem, tā arī lemjot par palīdzības pasākumiem ASV iedzīvotājiem un uzņēmumiem (par pēdējo vienošanās gan tika panākta). Pieejas cīņā ar pandēmiju un tās seku mazināšanu atšķīrās arī pavalstu starpā. Nereti atšķirības noteica lēmumu pieņēmēju politiskā piederība.

Pandēmijas rezultātā ASV ekonomika reālā IKP izteiksmē 2020. gada pirmajā ceturksnī samazinājās par 5 procentiem, otrajā ceturksnī par 31,4 procentiem, toties trešajā ceturksnī pieauga par 33,1 procentu;¹⁷¹ bezdarba līmenis pieauga līdz 14,7 procentiem 2020. gada aprīlī, tomēr nokritās līdz 6,7 procentiem novembrī,¹⁷² savukārt vidējā alga ASV 2020. gadā turpināja pieaugt līdz aprīlim un pēc neliela samazinājuma tā turpināja lēnām augt arī kopš jūnija.¹⁷³

¹⁶⁵ “Remarks by President Trump to the 75th Session of the United Nations General Assembly,” The White House, skatīts 2020. gada 22. septembrī, <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-75th-session-united-nations-general-assembly/>.

¹⁶⁶ Bureau of Economic Analysis, U.S. Department of Commerce, *Gross Domestic Product (Third Estimate), Corporate Profits (Revised), and GDP by Industry, Second Quarter 2020*, September 30, 2020, 9, https://www.bea.gov/sites/default/files/2020-09/gdp2q20_3rd_0.pdf

¹⁶⁷ “Civilian unemployment rate,” U.S. Bureau of Labor Statistics, skatīts 2020. gada 20. oktobrī, <https://www.bls.gov/charts/employment-situation/civilian-unemployment-rate.htm#>

¹⁶⁸ “Employment, Hours, and Earnings from the Current Employment Statistics survey (National),” U.S. Bureau of Labor Statistics, October 20, 2020, https://data.bls.gov/timeseries/CES0500000003?amp%253bdata_tool=XGtable&output_view=data&include_graphs=true

¹⁶⁹ Congressional Budget Office, *Revenues, Outlays, Deficits, Surpluses, and Debt Held by the Public Since 1962, as a Percentage of GDP*, January 2020, <https://www.cbo.gov/system/files/2020-01/51134-2020-01-historicalbudgetdata.xlsx>

¹⁷⁰ “COVID-19 Dashboard by the Center for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins University (JHU),” Johns Hopkins University & Medicine, skatīts 2020. gada 29. decembrī, <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>

¹⁷¹ “Gross Domestic Product, Third Quarter 2020 (Second Estimate); Corporate Profits, Third Quarter 2020 (Preliminary Estimate),” Bureau of Economic Analysis, November 25, 2020, <https://www.bea.gov/news/2020/gross-domestic-product-3rd-quarter-2020-second-estimate-corporate-profits-3rd-quarter>

¹⁷² “Civilian unemployment rate,” U.S. Bureau of Labor Statistics, skatīts 2020. gada 28. decembrī, <https://www.bls.gov/charts/employment-situation/civilian-unemployment-rate.htm#>

¹⁷³ Tas gan, visticamāk, saistīts ar lielāku darba zaudējumu starp mazāko algu saņēmējiem: “Employment, Hours, and Earnings from the Current Employment Statistics survey (National),” U.S. Bureau of Labor Statistics, December

Starptautiskais Valūtas fonds oktobrī prognozēja, ka ASV ekonomika 2020. gadā būs sarukusi par 4,3 procentiem, bet 2021. gadā tā varētu pieaugt par 3,1 procentu.¹⁷⁴

Pandēmijas radīto ekonomisko seku pārvarēšanai ASV martā apstiprināja negaidīti plašu un finansiāli ietilpīgu atbalsta pasākumu kopumu vairāk nekā 2 triljonu ASV dolāru apmērā.¹⁷⁵ Šīs paketes ietvaros, cita starpā, tika piešķirti līdz 1200 ASV dolārus lieli pabalsti pieaugušajiem,¹⁷⁶ tika paplašināts un pagarināts bezdarba apdrošināšanas atbalsts, tika sniegts atbalsts uzņēmumiem finansējuma un nodokļu atlaižu formā, tika sniegts finansiāls atbalsts pavalstīm un pašvaldībām. Pašā 2020. gada nogalē tika apstiprināta arī nākamā palīdzības pakete, kuru pēc kavēšanās parakstīja arī aizejošais prezidents. Atšķirībā no citām valstīm, tā vietā, lai atbalstītu potenciāli dzīvot nespējīgus darba devējus, lielāks uzsvars tika likts uz darba ņēmējiem – vai nu kā tiešs atbalsts privātpersonām vai uzņēmumu atbalstīšana darbaspēka noturēšanai. Šāda pieeja varētu novest pie vieglākas tirgus pašpārkārtošanās atbilstoši pēc-pandēmijas ekonomikas vektoriem un jaunajiem paradumiem.

4.5. Tālākie attīstības scenāriji: starp “Tramponomiku” un “Baidenomiku”

Tikai pēc vēlēšanu otrās kārtas Džordžijas pavalstī 2021. gada 5. janvārī būs skaidrs, vai Kongresa augšpalāta jeb Senāts saglabāsies 45. prezidenta Trampa pārstāvētās Republikāņu partijas kontrolē, vai arī tas nonāks jaunievelētā prezidenta Džozefa Baidena pārstāvētās Demokrātu partijas daļējā kontrolē (ar izšķirošo viceprezidentes Kamalas Harisas balsi neizšķirtos balsojumos). Senāta sastāvam būs nozīmīga ietekme uz to, cik lielā mērā savas ieceres varēs īstenot 46. ASV prezidents Baidens.

Jaunievelētā ASV prezidenta pieejas ideāltips būtu gandrīz vai pretstats iepriekšējā prezidenta īstenotajai pieejai. Tomēr kopš Obamas prezidentūras laika attīstījusies kā situācija pasaulē, tā arī paša Baidena un viņa padomnieku vērtējumi. Jaunās **Baidena administrācijas ideāltipa īstenošanas iespējas būs atkarīgas** arī no vairākiem citiem būtiskiem faktoriem. **Pirmkārt, no varas līdzsvara starp Demokrātu un Republikāņu partijām.** Ja Senāts atradīsies Republikāņu partijas kontrolē, par būtiskām izmaiņām būs jāpanāk vienošanos ar šo partiju vai vismaz atsevišķiem tās senatoriem; principiālos jautājumos šāda vienošanās diez vai tiks panākta. Negatīvākajā scenārijā jaunās prezidenta administrācijas rīcības brīvība var būt ierobežota vien uz izpildvaras rīkojumu pavērtajām iespējām. Vienlaikus jaunā prezidenta administrācija savos lēmumos, visticamāk, tik un tā rēķināsies ar viedokļiem, kādu vadīti vēlētaji aizvadītajās vēlēšanās atbalstīja Trampu un Republikāņu partiju (var paredzēt, ka bijušais prezidents turpinās aktīvu sabiedrisko dzīvi, tostarp apjomīgas tikšanās ar saviem atbalstītājiem). Līdz ar to ir maz ticama pilnīga vai pat tuvu pilnīga Demokrātu partijas priekšvēlēšanu kampaņā izteikto solījumu īstenošana.

28, 2020,

https://data.bls.gov/timeseries/CES0500000003?amp%253bdata_tool=XGtable&output_view=data&include_graphs=true

¹⁷⁴ “World Economic Outlook, October 2020: A Long and Difficult Ascent. October 2020,” International Monetary Fund, October 2020, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/09/30/world-economic-outlook-october-2020>

¹⁷⁵ “The CARES Act Works for All Americans,” U.S. Department of the Treasury, skatīts 2020.gada 20.oktobrī, <https://home.treasury.gov/policy-issues/cares>

¹⁷⁶ Pabalsts pieaugušajiem zem noteikta ienākumu sliekšņa; tika piešķirti arī 500 ASV dolāru lieli pabalsti bērniem: “The CARES Act Provides Assistance to Workers and their Families,” U.S. Department of the Treasury, skatīts 2020.gada 20.oktobrī, <https://home.treasury.gov/policy-issues/cares/assistance-for-american-workers-and-families>

Otrkārt, reti kura politiskā partija un jo īpaši divas lielākās ASV politiskās partijas ir viendabīgas savā iekšienē. Demokrātu partijā domstarpības sagaidāmas virknē jautājumu, jo īpaši starp jaunievēlētā prezidenta administrāciju un partijas tā saukto “progresīvo” jeb “kreiso” “spārnu”. Tā redzamākie pārstāvji ir formāli Demokrātu partijai nepiederošais sevi par demokrātisko sociālistu dēvējošais Vermontas senators Bērnijss Sanderss, četras Pārstāvju palātas locekles no tā sauktās “vienības” (“Squad”) un mazākā mērā arī Masačūsetsas senatore Elizabete Vorena. No šī virziena pārstāvjiem sagaidāma uzstājība palielināt valsts atbalstu un regulējumu veselības aprūpē, izglītībā un vides aizsardzībā (tostarp tā sauktā “Jaunā zaļā kursa” (“New Green Deal”) iecere) un citos jautājumos.

Treškārt, nevienprātību guvušu jautājumu risināšanā, visticamāk, iesaistīsies ASV Augstākā tiesa. Tajā Trampa prezidentūras laikā konservatīvi un liberāli sliecošos tiesnešu attiecība ir kļuvusi seši pret trīs. Citiem vārdiem, pat tad, ja par kādu pretrunīgu jautājumu vienošanās tiks panākta, Augstākā tiesa lēmumu varēs pārskatīt.

Paredzams, ka **iekšpolitiskie jautājumi aizņems būtiskāko vietu jaunās prezidenta administrācijas darba kārtībā sākuma periodā un arī vēlāk.** To parāda arī jaunievēlētā prezidenta administrācijas plāni pārejas posmam. Starp galvenajām prioritātēm izvirzīta cīņa ar Covid-19 un tās izraisīto ekonomisko krīzi, rasu nevienlīdzība ASV un klimata pārmaiņu jautājumi.¹⁷⁷

Turpmākajos mēnešos tieši pandēmija būs faktiski ikvienas valsts, tostarp ASV uzmanības centrā. Vakcinācijas process ASV ir sācies 2020. gada decembrī. Tas virzās strauji uz priekšu dēļ ASV līdzšinējiem ieguldījumiem vakcīnu izpētē, veidošanā un to iegādē avansā, vakcinācijas procesa plānošanā, gan dēļ virknes cerīgāko vakcīnu ražojošo uzņēmumu piederību ASV.¹⁷⁸ Tomēr problēmas var rasties dēļ dažādības ASV ietvaros – gan daļas sabiedrības skeptiskuma par vakcīnām dēļ, gan atšķirīgām pieejām starp pavalstīm. Kopumā tomēr var paredzēt strauju ASV ekonomikas atvēršanos 2021. gada pirmajā ceturksnī.

Salīdzinājumā ar “Tramponomiku”, ko iekšpolitiski raksturoja nodokļu un regulatīvā sloga samazināšana, kā arī uzvaru pārlikšana no videi draudzīgām pieejām uz ekonomisko izdevīgumu, “Baidenomika” (“Bidenomics”), visticamāk, virzīs ASV pretējā virzienā visos minētajos aspektos. Tomēr “Baidenomikas” īstenošanas iespējas būs galvenokārt atkarīgas no varas līdzsvara ar Republikāņu partiju un līdzsvara starp “progresīvo” un citu interesēm pašas Demokrātu partijas iekšienē. Tāpat **jaunā prezidenta administrācija, visticamāk, nemaz nemēģinās atcelt ASV salīdzinoši mazāk pretrunīgus “Tramponomikas” vektorus** kā ASV rūpniecības uzņēmumu darbības pārvirzīšana uz ASV vai *fait accompli* kā ASV, Meksikas un Kanādas nolīgums (USMCA). Ņemot vērā pandēmijas mācības, gaidāmajā “Baidenomikā” iezīmējas arī potenciāli protekcjonistiskas nianšes, piemēram, attiecībā uz “kritiskajām piegādes ķēdēm” jeb izvairīšanos no atkarības no citām valstīm krīzēs perspektīvā.¹⁷⁹

Klimata pārmaiņu risināšanas kontekstā jaunā administrācija iecerējusi virzīties uz klimatneitrālu ASV ekonomiku ne vēlāk kā līdz 2050. gadam. Šajā virzienā jaunā administrācija plāno ne vien no jauna pievienoties Parīzes nolīgumam par klimata pārmaiņām, bet arī veicināt klimatam draudzīgākas pieejas citviet pasaulē. ASV iekšienē klimatam draudzīgas tehnoloģijas

¹⁷⁷ “Restoring American Leadership,” Biden-Harris Transition, skatīts 2020.gada 10.novembrī, <https://buildbackbetter.com>

¹⁷⁸ Plašāka informācija par vakcinācijas procesu speciālo pasākumu kopuma “Operation Warp Speed” aprakstā: “Fact Sheet: Explaining Operation Warp Speed,” U.S. Department of Health & Human Services, November 20, 2020, <https://www.hhs.gov/coronavirus/explaining-operation-warp-speed/index.html>

¹⁷⁹ “Economic Recovery. The Biden-Harris Jobs and Economic Recovery Plan for Working Families,” Biden-Harris Transition, skatīts 2020.gada 10.novembrī, <https://buildbackbetter.com/priorities/economic-recovery/>

un metodes plānots veicināt plašā sektoru spektrā.¹⁸⁰ Tomēr izmaiņas federālajā likumdošanā un finansējuma novirzīšana būs apgrūtinātas dēļ jau iepriekš aprakstītajiem iekšpolitiskajiem ierobežojumiem, it īpaši spēku samēra Kongresā.

ASV tālākais attīstības kurss arī starptautiskajā politikā nav vērtējams “melns vai balts” kategorijās. ASV atkal kļūs iesaistītākas starptautiskajā politikā caur starptautiskajām organizācijām un sadarbībā ar līdzīgi domājošām valstīm. Lielāks uzsvars tiks likts uz demokrātiskām valstīm būtiskām vērtībām (tostarp cīņa ar korupciju un noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju partnervalstīs) un klimata pārmaiņu jautājumiem. Mazāks uzsvars tiks likts uz ekonomisko izdevīgumu, lai gan tas tik un tā saglabāsies darba kārtības augšgalā, tomēr mazāk izteiktā veidā. Tāpat prognozējams, ka atkal ciešākas kļūs attiecībās ar Kanādu, Japānu, Dienvidkoreju, Austrāliju, ES un lielāko daļu tās dalībvalstu, kā arī citām līdzīgi domājošām valstīm. Tajā pat laikā ASV attiecības ar Krieviju, visticamāk, kļūs principiālākās un nepiekāpīgākas, vienlaikus veidojot dialogu abpusējas intereses jautājumos, piemēram, bruņojuma kontrolē. Savukārt attiecības ar ĶTR, visticamāk, kļūs līdzsvarotākās un niansētākās, cenšoties sadarboties jomās, kur tas ir iespējams (piemēram, klimata pārmaiņas, bruņojuma kontrole, miera uzturēšanas misijas). Tomēr ĶTR tik un tā saglabās ASV būtiskākā un spējīgākā sāncenša tēlu.

Visbeidzot, jāņem vērā arī vēl tālākas iespējamās izmaiņas ASV iekšpolitiskajā un ārpolitiskajā kursā. **2022. gadā ASV notiks Vidustermiņa vēlēšanas.** Tajās var mainīties varas sadalījums Pārštāvju palātā un Senātā – dažādu iespēju starpā abas Kongresa palātas var nonākt Republikāņu partijas vai arī Demokrātu partijas kontrolē. **2024. gadā notiks nākamās ASV prezidenta vēlēšanas.** Spekulāciju līmenī jau šobrīd iespējams prognozēt, ka tajās atkal varētu kandidēt pats Tramps vai kāds no viņa ģimenes locekļiem, piemēram, Donalds Tramps jaunākais. Arī ikvienam citam Republikāņu partijas pārstāvim būs jārēķinās ar Trampa un viņa viedokļa popularitāti vēlēšanu vidū. Līdz ar to nesenās izmaiņas ASV nebūtu jāuztver par neatgriezeniskām pat tuvāko gadu griezumā.

4.6. Secinājumi un rekomendācijas Latvijai

ASV ir un pārskatāmā nākotnē būs ietekmīgākā valsts pasaulē. Ar ASV viedokli un iespējamo rīcību vai nerīkošanos ikvienai valstij jārēķinās faktiski ikvienā jomā. ASV arī būs starp galvenajiem spēlētājiem, kas noteiks tālāko starptautiskās politikas un starptautiskās ekonomikas attīstības vektorus pēc pandēmijas.

ASV ārpolitiskais kurss būs atkarīgs kā no iekšpolitiskiem, tā arī ārpolitiskiem faktoriem. Baidena prezidentūras laikā ASV atkal kļūs iesaistītākas starptautiskajā politikā caur starptautiskajām organizācijām un sadarbībā ar līdzīgi domājošām valstīm. Lielāks uzsvars tiks likts uz demokrātiskām valstīm būtiskām vērtībām un klimata pārmaiņām. Mazāks uzsvars tiks likts uz ekonomisko izdevīgumu, kas tik un tā saglabāsies kā būtisks vadmotīvs. Visbeidzot, ASV pilnīga atgriešanās pie pirms-Trampa ēras ir maz iespējama. ASV ārpolitiku raksturos kā pastiprināta daudzpusējā pieeja starptautiskajām attiecībām, tā arī maigs protekcionisms sadarbībā ar partneriem un stingrāks protekcionisms sadarbībā ar sāncenšiem, it īpaši ĶTR.

Šajā ziņojumā izklāstīto četru scenāriju kontekstā var prognozēt, ka **ASV iekšpolitiskie procesi un ārpolitika veicinās globālo tendenču hibrīdscenāriju. Proti, nenotiks pilnīga atgriešanās ne pie pirms-pandēmijas, ne pirms-Trampa situācijas. ASV atkal kļūs**

¹⁸⁰ “Climate Change. The Biden-Harris plan to create union jobs by tackling the climate crisis,” Biden-Harris Transition, skatīts 2020.gada 10.novembrī, <https://buildbackbetter.com/priorities/climate-change/>

solidārākas ar sabiedrotajiem un nostiprinās savu lomu starptautiskajā politikā. Virknē jautājumu, piemēram, klimata pārmaiņu novēršanā un demokrātijas veicināšanā un nostiprināšanā, ASV uzņemsies līdzīgi domājošu valstu vadību. Vienlaikus ASV savā pieejā saglabās vismaz daļu Trampa ēras protekcionistisko politiku gan savas ekonomikas stiprināšanai, gan citu valstu iegrožošanai. Globālās solidaritātes tendences sarežģītās pandēmijas gūtās mācības un sekas. Proti, ASV starptautisko solidaritāti apgrūtinās lielāka pievēršanās pēc-pandēmijas iekšējo sociālekonomisko problēmu risināšanai un lielāka paļaušanās uz savu iekšējo tirgu. Klimatam draudzīgo iniciatīvu kontekstā jārēķinās arī ar tālāku daļas ASV sabiedrības un uzņēmēju uzstājību izvēlēties ekonomiskos ieguvumus no ogļu, naftas un dabasgāzes ieguves, bet ne virzīties uz strauju novēršanos no tiem.

Jaunā ASV prezidenta administrācijas laikā attiecībās ar Latviju nav sagaidāmas būtiskas izmaiņas. Tās būtiski neietekmēs arī ASV Kongress, kur Baltijas valstīm tradicionāli bijis spēcīgs abu ASV lielāko politisko partiju atbalsts. Kā iezīmējusi tobrīd vēl ASV prezidenta amata kandidāta Baidena kampaņa, Baltijas valstis kā NATO dalībvalstis tiks atbalstītas “nelokāmi,” ASV turpinās Eiropas Atturēšanas iniciatīvu Krievijas atturēšanai no iespējamās agresijas, kā arī ASV turpinās iestāties pret “Nord Stream 2” cauruļvadu.¹⁸¹

Rekomendācijas:

- 1. Ekonomiskā sadarbība ar ASV, pirmkārt, būs balstīta brīvā tirgus ekonomikas principos un izdevīgumā no ASV perspektīvas.** Vienlaikus ekonomisko sadarbību ietekmēs politiskie lēmumi, jo īpaši pret ES un ĶTR. Līdz ar to nevajadzētu ne izslēgt, ne arī pārvērtēt iespējas panākt labvēlīgākus nosacījumus ekonomiskajai mijiedarbībai ar ASV. **Nepieciešams turpināt atbalstīt Latvijas uzņēmējus ASV,** tostarp ar informēšanu par uzņēmējdarbības iespējām, veiktajām un gaidāmajām izmaiņām ASV likumdošanā, jaunu Latvijas un ASV uzņēmumu kontaktu veidošanu un nostiprināšanu, Latvijas uzņēmumu iesaistīšanu ASV militāro un civilo misiju un palīdzības projektu apgādāšanā. Vienlaikus jā rēķinās, ka ASV federālā un pavalstu vadība prioritizēs rūpniecību un pakalpojumu sniegšanu ASV teritorijā gan kritisko piegādes ķēžu, gan citos kontekstos. Tāpat **nebūtu jāaizmirst par plašāku ASV tūristu piesaistīšanu Latvijai pēc-pandēmijas laikā,** cenšoties Latviju iekļaut kā vienu no pieturas punktiem tradicionālo apskates galamērķu lokā Eiropā;
- 2. Turpināt aktīvi sadarboties ar ASV politiskajā un militārajā jomā, pēc iespējas sniedzot ASV atbalstu starptautiskos politiskos forumos,** tostarp liekot uzsvāru uz klimata pārmaiņu jautājumiem, **un ASV vadītajās un tām svarīgajās militārajās operācijās,** tostarp palielinot Latvijas nosūtīto karavīru un civilo ekspertu skaitu. Arī aizsardzības jomas iepirkumos līdz ar citu sabiedroto piedāvājumiem jāprioritizē ASV piedāvājumus, kā arī jācenšas tos pēc iespējas sasaistīt ar Latvijas aizsardzības un drošības industrijas piedāvātajiem produktiem un pakalpojumiem. Šādi varētu palielināt Latvijas uzņēmēju iespējas piedalīties ASV militārās industrijas piegādes ķēdēs;
- 3. Turpināt cīņu ar korupciju un noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju Latvijā,** ņemot vērā, ka it īpaši pēdējais apstāklis ir radījis negatīvu ietekmi uz Latvijas tēlu. Jaunā prezidenta administrācija šajos jautājumos var kļūt uzstājīgāka un aktīvāka. Latvijas turpmākā rīcība šajā jomā var ietekmēt lēmumus par ekonomisko sadarbību;

¹⁸¹ Michael Carpenter (@mikercarpenter), “@JoeBiden’s vision for America’s relations with the Baltic states.” Twitter, October 20, 2020, <https://twitter.com/mikercarpenter/status/1318328621707218944>.

4. **Vēl aktīvāk veicināt Latvijas tēlu ASV**, tostarp pasvītrotot Latvijas ieguldījumu ASV svarīgos politiskajos forumos un militārajās operācijās, Latvijas tiešās investīcijas ASV, Latvijas cīņu ar noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju. Šajā ziņā lielāks atbalsts būtu jāsniedz latviešu un baltiešu interešu veicināšanas organizācijām ASV, kā arī Latvijas domnīcām un to sadarbības partneriem ASV. Arī šāda rīcība var ietekmēt lēmumus par ekonomisko sadarbību;
5. **Attiecībās ar ASV un arī ES ietvaros turpināt aktīvi aizstāvēt transatlantisko saikni**, vienlaikus meklējot līdzsvaru ar citu ES dalībvalstu interesēm un nevajadzīgi nepasliktinot attiecības ar tām. Šādā veidā var tikt dots pieticīgs, bet tomēr ieguldījums transatlantiskās spriedzes mazināšanā un ekonomisko attiecību nostiprināšanā starp ASV un ES kopumā. Ņemot vērā prognozējami labākās ASV un ES attiecības un lielāku vērtību nozīmi ASV ārpolitikā, **jāvērtē Latvijas aktivitātes līmenis sadarbības formātos, kas rada jautājumus par ES vienotību un Latvijas ārējās sadarbības vektoriem, piemēram, Trīs jūru iniciatīvā un 17+1;**
6. **Ekonomiskajā un ar to saistītajā politiskajā mijiedarbībā ar ĶTR prioritizēt sadarbību ar ASV** un ņemt vērā tās rezervēto attieksmi pret ĶTR un tās uzņēmumiem, it īpaši jauno tehnoloģiju jautājumos. Jāņem vērā, ka ASV un ĶTR attiecības, visticamāk, būtiski neuzlabosies un Latvijai noteiktās ekonomiskās sadarbības jomās būs jāizvēlas starp vienu no pusēm.

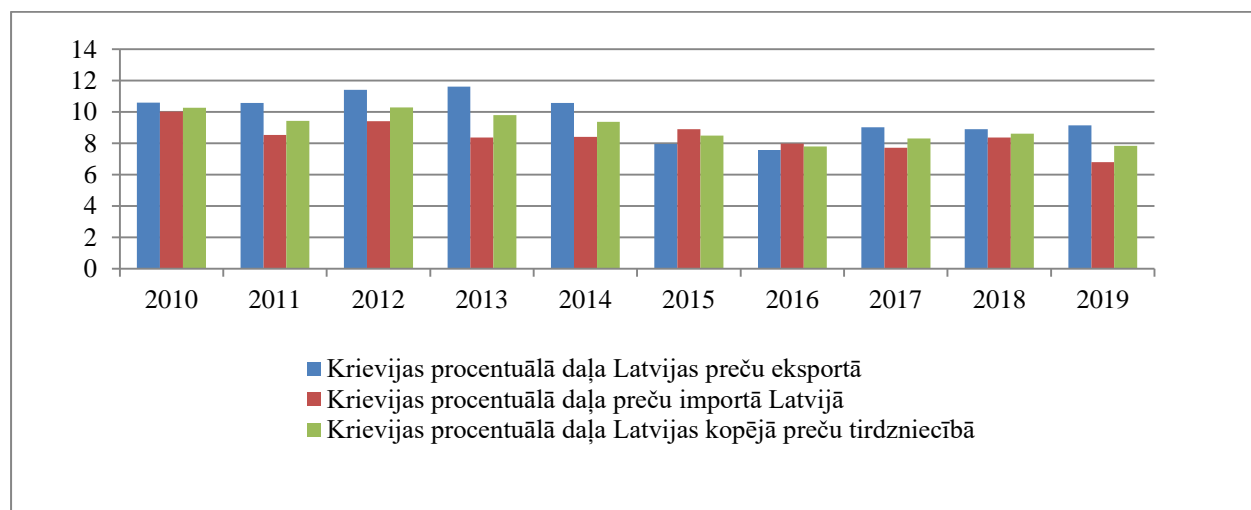
5. Starptautiskie politiskie riski: Krievija un Baltkrievija

5.1. Loma Latvijas ekonomikā

5.1.1. Krievijas loma

Krievija ir nozīmīgs Latvijas ekonomiskais partneris. Austrumu kaimiņvalsts ir **viena no lielākajiem Latvijas tirdzniecības partneriem**. Tās ekonomiskā un ārpolitiskā ietekme uz Latviju ir ievērojami lielāka nekā citām Neatkarīgo Valstu Sadraudzības (NVS) valstīm.¹⁸² Ja citu valstu vidū Krievijas īpatsvars Latvijas preču tirdzniecībā nepārsniedz desmit procentus, tad uz NVS valstu fona tas izskatās ievērojams — 66,79% no importa un 69,39% no eksporta 2019. gadā. Tajā pašā laikā pēdējās desmitgades laikā tās īpatsvars Latvijas ārējās tirdzniecības apgrozījumā ir samazinājies gan attiecībā gan uz importu, gan eksportu (skat. 5.1. attēlu).

5.1. attēls. Latvijas un Krievijas preču tirdzniecība kā procentuālā daļa no Latvijas preču tirdzniecības 2010.-2019. gadā.

Galvenais tirdzniecības samazināšanas iemesls bija ES sankcijas, reaģējot uz Krimas aneksiju 2014. gadā, un Krievijas atbildes sankcijas. Tā, 2010. gadā preču imports no Krievijas bija 842 miljoni eiro jeb 10% no Latvijas kopējā importa, kas Krieviju ierindoja trešajā vietā starp valstīm, no kurienes Latvija importēja visvairāk. 2019. gadā šis rādītājs pieauga līdz 1,08 miljardiem (nerēķinot inflāciju), bet īpatsvars samazinājās līdz 6,79%, un Krievija jau ieņēma piekto vietu, atpaliekot, piemēram, no Igaunijas un Polijas. Līdzīga situācija ir ar eksportu — 2010. gadā Latvija pārdeva preces par 707 miljoniem (10,58% no eksporta), bet 2019. gadā par 1,18 miljardiem (9,13%).¹⁸³ Lielākās eksporta kategorijas ir dzīvnieki un lopkopības produkcija, augu valsts produkti, tauki un eļļas, pārtika, minerālie produkti. Lielākās importa kategorijas —

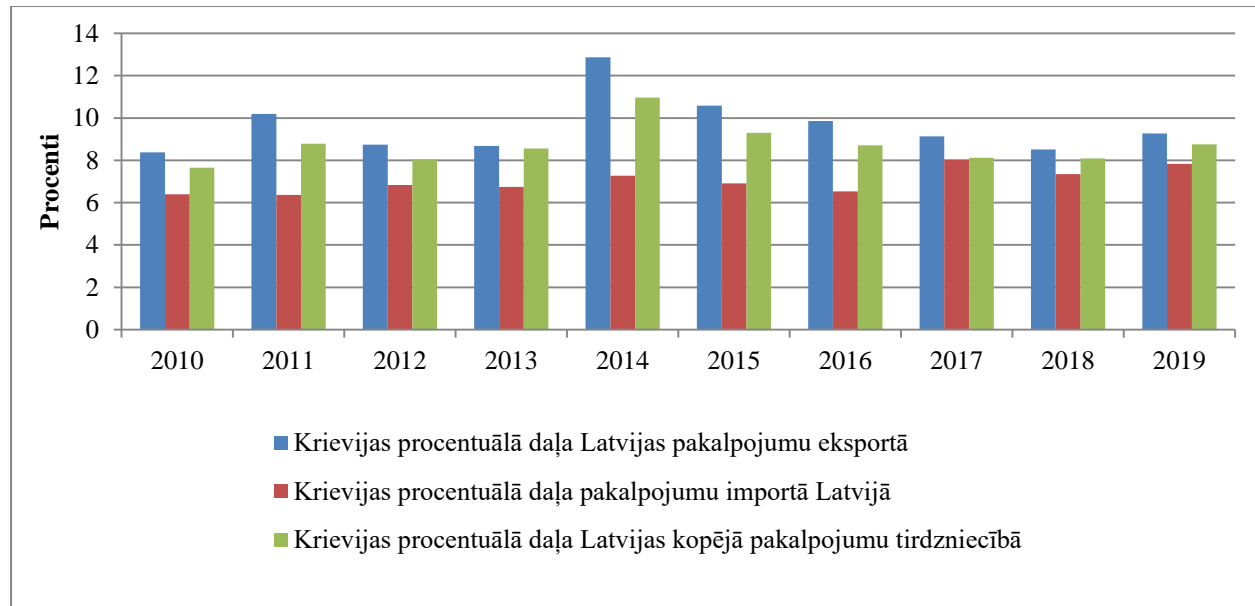
¹⁸² Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes sniegto informāciju “Neatkarīgo Valstu Sadraudzības (NVS) valstis ir Armēnija, Azerbaidžāna, Baltkrievija, Gruzija (sākot ar 2009. gada septembri, vairs neietilpst NVS), Kazahstāna, Kirgizstāna, Krievija, Moldovas Republika, Tadžikistāna, Turkmenistāna (asociētā dalībnieka statusā), Ukraina (asociētā dalībnieka statusā), Uzbekistāna.”

¹⁸³ “Eksports un imports pa valstīm, valstu grupām un teritorijām (euro, KN 2 zīmēs),” Centrālā statistikas pārvalde, skatīts 2020. gada 8. novembrī, http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/atirdz/atirdz_detalizeta_2zim/ATD200.px/

minerālie produkti, metāli un to izstrādājumi, ķīmiskās rūpniecības un saskarnozaru produkcija, koksne un tās izstrādājumi.¹⁸⁴

Pēdējo desmit gadu laikā **Latvija ir palielinājusi pakalpojumu importu un eksportu** no Krievijas no 112 miljoniem eiro (6,4%) līdz 248 (7,83%) un no 255 miljoniem (8,37%) līdz 518 (9,27%) attiecīgi (skat. 5.2. attēlu).¹⁸⁵ Absolūtā izteiksmē 2019. gada rādītāji bija otrie visaugstākie pakalpojumu tirdzniecības vēsturē ar Krieviju.

5.2. attēls. Latvijas un Krievijas pakalpojumu tirdzniecība kā procentuālā daļa no Latvijas pakalpojumu tirdzniecības 2010.-2019. gadā

Runājot par tiešajām investīcijām, tendence ir vēl pozitīvāka. 2010. gadā Krievijas tiešās investīcijas Latvijā bija 337 miljoni eiro jeb 4,14% no kopējā investīciju apjoma, un 2019. gadā tās jau bija 1,6 miljardi (10,09%) (skat. 5.3. attēlu).¹⁸⁶ Arī Latvijas investīcijas kaimiņvalstī ir augušas, pat ja kopumā bijušas salīdzinoši pieticīgas — no 34 miljoniem eiro (4,88%) līdz 144 (7,41%).¹⁸⁷ Tas ir līdz šim augstākais rezultāts.

¹⁸⁴ Eksports un imports pa kombinētās nomenklatūras sadaļām un valstīm, valstu grupām un teritorijām (euro),” Centrālā statistikas pārvalde, skatīts 2020. gada 8. novembrī,

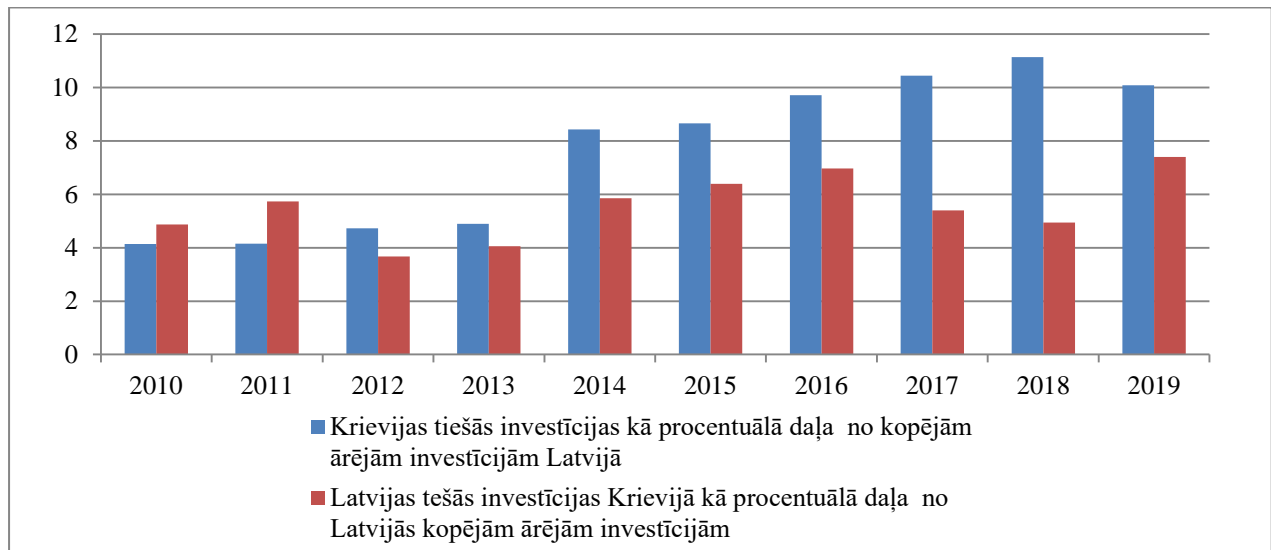
http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/atirdz/atirdz_atirdz_ikgad/ATG051.px/table/tableViewLayout1/

¹⁸⁵ “Starptautiskā pakalpojumu tirdzniecība datu tabulas,” Latvijas Banka, skatīts 2020. gada 8. novembrī, <https://statdb.bank.lv/lb/Data.aspx?id=202>

¹⁸⁶ “Tiešās investīcijas Latvijā datu valstu dalījumā tabulas (atlikums perioda beigās),” Latvijas Banka, skatīts 2020. gada 8. novembrī, <https://statdb.bank.lv/lb/Data.aspx?id=128>

¹⁸⁷ “Tiešās investīcijas ārvalstīs datu valstu dalījumā tabulas (atlikums perioda beigās),” Latvijas Banka, skatīts 2020. gada 8. novembrī, <https://statdb.bank.lv/lb/Data.aspx?id=129>

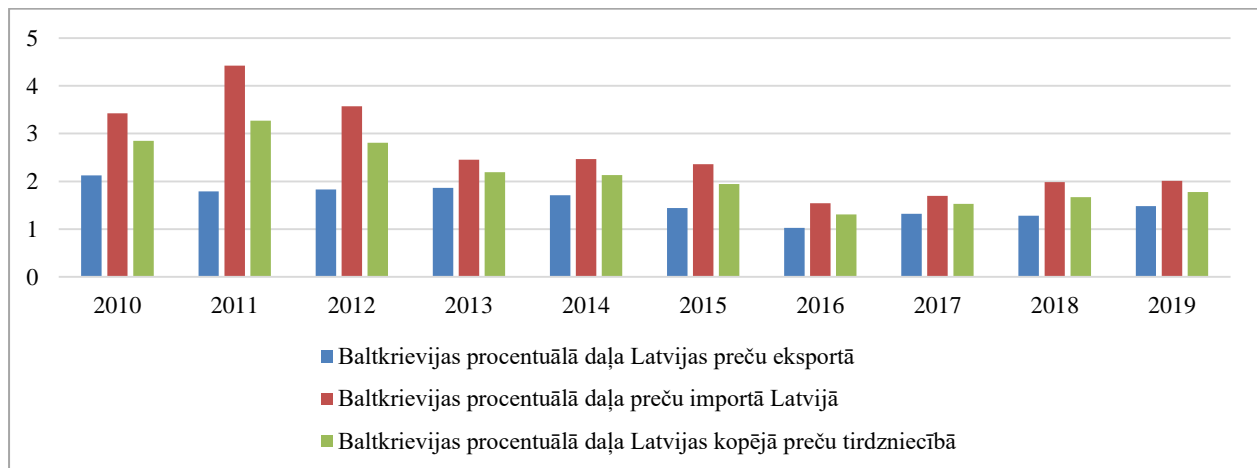
5.3. attēls. Latvijas un Krievijas tiešās investīcijas kā procentuālā daļa no kopējām tiešajām investīcijām 2010.-2019. gadā

5.1.2. Baltkrievijas loma

Baltkrievija arī ir nozīmīgs Latvijas ekonomiskais partneris. Kaimiņvalsts 2019. gadā ierindojās 15 svarīgāko Latvijas tirdzniecības partneru sarakstā pēc preču tirdzniecības apjoma. Un, lai gan Baltkrievijas īpatsvars tirdzniecības apgrozījumā pēdējos četros gados ir pieaudzis, tas ievērojami atpaliek no 2011. gada rādītājiem. 2011. gadā Latvija no Baltkrievijas importēja 485 miljonu eiro (4,42%) apjomā un eksportēja 152 miljonu (1,79%) apjomā. 2019. gadā imports un eksports bija attiecīgi 320 miljoni (2,01%) un 192 miljoni (1,48%) (skat. 5.4. attēlu).¹⁸⁸

5.4. attēls. Latvijas un Baltkrievijas preču tirdzniecība kā procentuālā daļa no Latvijas preču tirdzniecības 2010.-2019. gadā

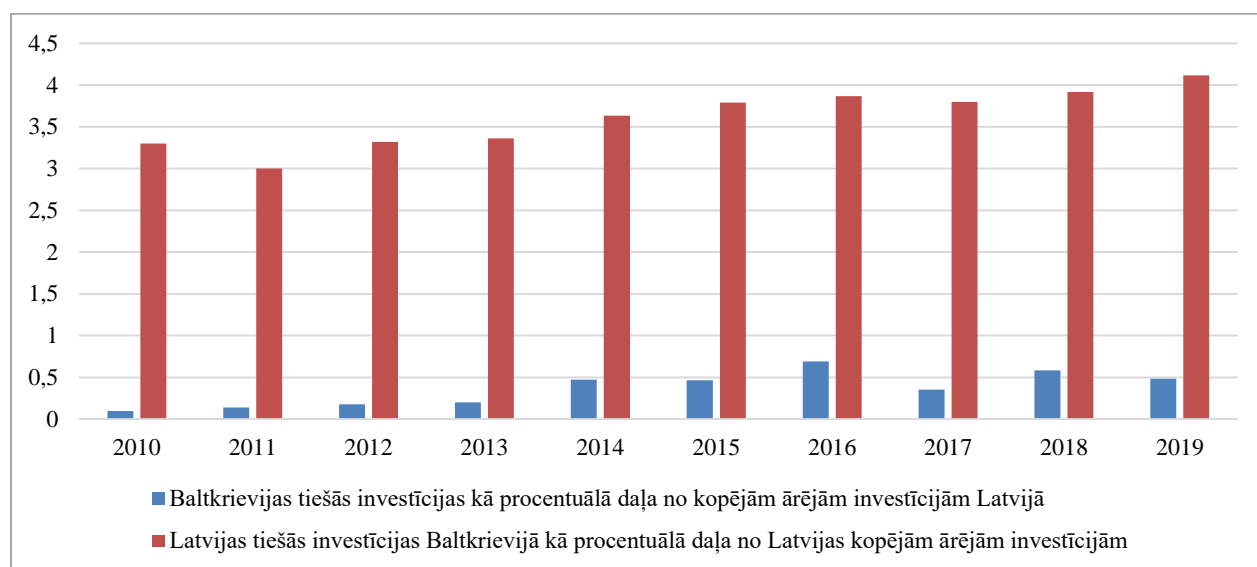

¹⁸⁸ "Eksports un imports pa valstīm, valstu grupām un teritorijām (euro, KN 2 zīmēs)".

Pozitīvi vērtējams, ka šajā laika posmā ir palielinājušies Latvijas eksporta apjomi uz kaimiņvalsti. Galvenās eksporta kategorijas pagājušajā gadā bija ķīmiskās rūpniecības un tās saskarozares produkcija (galvenokārt medikamenti); mašīnas, mehānismi un elektriskās iekārtas; optiskās ierīces un aparāti. Savukārt visvairāk tika importēti koksne un tās izstrādājumi (galvenokārt kokmateriāli); minerālie produkti (naftas eļļas); plastmasas un izstrādājumi.¹⁸⁹

Situācija nedaudz atšķiras ar pakalpojumu tirdzniecību un tiešajām investīcijām. Latvijas tiešās investīcijas Baltkrievijā kā procentuālā daļa no kopējām ārējām investīcijām pieaug kopš 2011. gada. 2019. gadā tās sasniedza 4,11% (80 miljonus eiro), kas ir par 1,11 procentpunktiem vairāk nekā pirms deviņiem gadiem (skat. 5.5. attēlu).¹⁹⁰ Kas attiecas uz tiešajām Baltkrievijas investīcijām Latvijā, pēdējos piecos gados ir vērojama stabila tendence — ar nelielu pieaugumu 2016. gadā un kritumu 2017. gadā. 2019. gadā tika fiksēti aptuveni 0,48% (77 miljonu) no visām tiešām investīcijām Latvijā.¹⁹¹

5.5. attēls. Latvijas un Baltkrievijas tiešās investīcijas kā procentuālā daļa no kopējām tiešajām investīcijām 2010.-2019. gadā

Arī pakalpojumu tirdzniecība starp abām valstīm pēdējos trīs gados ir pieaugusi. Pakalpojumu importā Baltkrievijas īpatsvars 2019. gadā bija lielākais desmit gadu laikā — 2,21% (70 miljoni). Savukārt eksportā tās īpatsvars kopš 2016. gada ir saglabājies tajā pašā līmenī, un 2019. gadā tas bija 0,76% (43 miljoni). Tajā pašā laikā Baltkrievijas īpatsvars pakalpojumu tirdzniecībā pēdējos četros gados ir palielinājies, 2019. gadā sasniedzot 1,29% (113 miljonus) (skat. 5.6.attēlu).¹⁹²

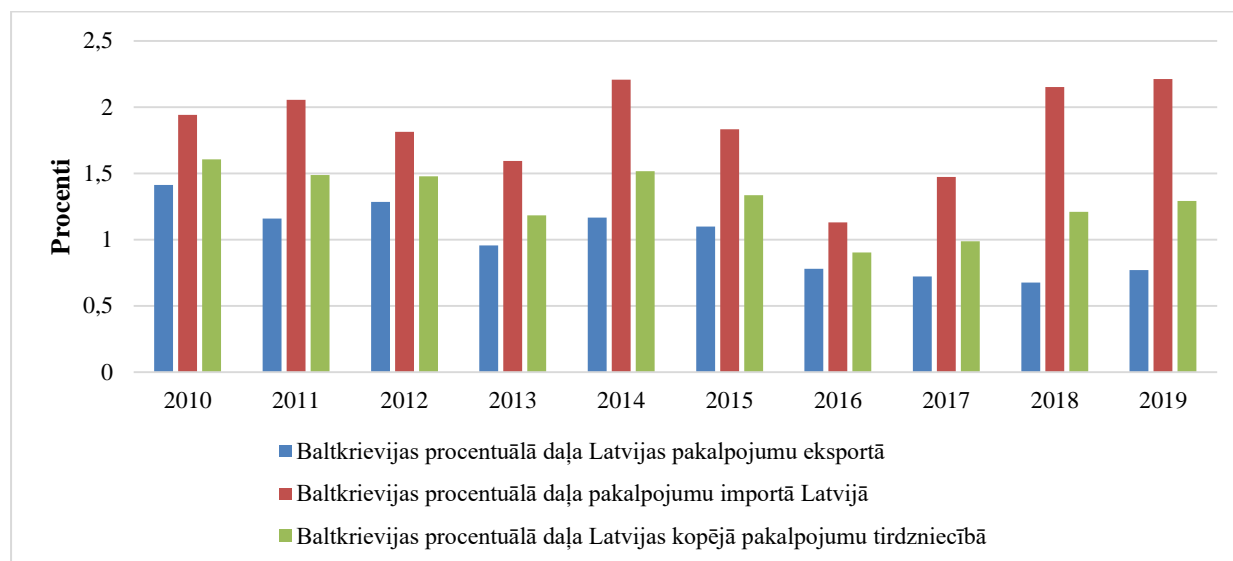
¹⁸⁹ “Eksports un imports pa kombinētās nomenklatūras sadaļām un valstīm, valstu grupām un teritorijām (euro)”.

¹⁹⁰ “Tiešās investīcijas ārvalstīs datu valstu dalījumā tabulas (atlikums perioda beigās)”.

¹⁹¹ “Tiešās investīcijas Latvijā datu valstu dalījumā tabulas (atlikums perioda beigās)”.

¹⁹² “Starptautiskā pakalpojumu tirdzniecība datu tabulas”.

5.6. attēls. Latvijas un Baltkrievijas pakalpojumu tirdzniecība kā procentuālā daļa no Latvijas pakalpojumu tirdzniecības 2010.-2019. gadā

5.2. Ārpolitika un rīcība starptautiskajā līmenī

5.2.1. Krievijas ārpolitika

Lai gan nevajadzētu ignorēt dažu NVS valstu ietekmi pasaulē un it īpaši reģionos, piemēram, Kazahstānas Vidusāzijā vai Baltkrievijas Austrumeiropā, Krievijas loma starptautiskajā politikā ievērojami atšķiras. Tā ir ne tikai viena no piecām ANO Drošības padomes pastāvīgajām dalībvalstīm, pēc Stokholmas Starptautiskā miera pētniecības institūta datiem kontrolē vislielāko kodolieroču uzkrājumu¹⁹³ un ieņem ceturto vietu pasaulē pēc aizsardzības tēriņiem¹⁹⁴, bet ir arī nozīmīgs kultūras centrs, kas piesaista aptuveni 250 miljonus krievvalodīgo, un saskaņā ar Pasaules Bankas statistiku ieņem 11. vietu pasaulē pēc nominālā IKP apjoma.¹⁹⁵ Tā vēlas kļūt par lielvalsti, kas spēj diktēt nosacījumus citām valstīm, paplašināt un neapšaubāmi kontrolēt interešu zonas, kā arī veidot ideoloģisko darba kārtību pasaules līmenī.

Krievija ir arī nozīmīgs ES ekonomiskais partneris. Neskatoties uz sankcijām, tā joprojām ir viena no lielākajiem ES tirdzniecības partneriem. 2019. gadā abu pušu tirdzniecība sasniedza 232,4 miljardus eiro jeb 5,7% no kopējās summas, kas Krieviju ierindo piektajā vietā.¹⁹⁶ Tajā pašā laikā saspringtās politiskās attiecības starp ES un Krieviju, kas noveda pie personu iebraukšanas aizlieguma un ekonomiskajām sankcijām no abām pusēm, rada izaicinājumus

¹⁹³ "World nuclear forces," Stockholm International Peace Research Institute, skatīts 2020. gada 8. novembrī, <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/nuclear-disarmament-arms-control-and-non-proliferation/world-nuclear-forces>

¹⁹⁴ "Military expenditure," Stockholm International Peace Research Institute, skatīts 2020. gada 8. novembrī, <https://www.sipri.org/research/armament-and-disarmament/arms-and-military-expenditure/military-expenditure>.

¹⁹⁵ "GDP (current US\$)," World Bank, skatīts 2020. gada 8. novembrī, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?most_recent_value_desc=true&year_high_desc=true

¹⁹⁶ "Client and Supplier Countries of the EU27 in Merchandise Trade (value %) (2019, excluding intra-EU trade)," Eurostat, skatīts 2020. gada 8. novembrī, https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122530.pdf

tirdzniecībai. Nelabvēlīgā politiskā atmosfēra var negatīvi ietekmēt arī Latvijas uzņēmumus, kas eksportē preces uz Krieviju, vai novest pie tiešo investīciju samazināšanās Latvijā. Vienlaikus, ņemot vērā Krievijas ģeopolitisko uzvedību, Latvija sankciju jautājumos ieņem stingru nostāju, aizstāvojot sankciju pamatotību.

Energoresursi, īpaši gāze, joprojām ir svarīga spiediena svira Krievijas attiecībās ar Eiropu. 2019. gadā 44,7% no kopējā ES gāzes importa nāca no Krievijas, kas ir par 23,4 procentpunktiem vairāk nekā no Norvēģijas, kas atrodas otrajā vietā.¹⁹⁷ Turklāt desmit valstīs, ieskaitot Latviju, Krievijas gāzes īpatsvars importā pārsniedz 75%.¹⁹⁸ Tas ne tikai apdraud Eiropas energoapgādes drošību, jo Krievija var pārtraukt gāzes piegādi, kā tas notika konfliktu laikā ar Ukrainu 2006. un 2009. gadā, bet arī dod Krievijai plašas iespējas izmantot šo priekšrocību sarunās par citiem jautājumiem. Turklāt Krievija neplāno apstāties — papildus pirms astoņiem gadiem atvērtajam *Nord Stream* gāzes vadam, kas piegādā gāzi, apejot Ukrainu, tā ir sākusi *Nord Stream 2* būvniecību, lai pārdotu vēl vairāk dabasgāzes, apejot Ukrainu. Tomēr ES apzinās pašreizējās situācijas bīstamību. Tāpēc organizācija un tās dalībvalstis veic mērķtiecīgus pasākumus, lai samazinātu atkarību. Turklāt *Nord Stream 2* tālākā attīstība gan rada jautājumus sankciju dēļ, kuras ASV noteikusi pret uzņēmumiem, kas strādā šajā projektā.¹⁹⁹

Energoresursu ventiļa pievilksana ir tikai viens no draudiem Latvijas nacionālajai drošībai no Krievijas puses. Jau pieminētā Krimas aneksija, atbalsts separātistiem Ukrainas austrumos un Bašara al Asada režīmam Sīrijā, uzbrukumi politiskajiem oponentiem Krievijā un ārvalstīs, kā arī mēģinājumi iejaukties citu valstu vēlēšanās, dezinformācijas izplatīšanās un mēģinājumi pārrakstīt vēsturi par labu Vladimira Putina režīmam tieši vai netieši apdraud Latviju. Šāda Krievijas uzvedība starptautiskajā arēnā liek dažādām starptautiskām organizācijām, piemēram, NATO un ES, pārstrukturēt savu politiku, lai savlaicīgi un atbilstoši reaģētu uz Krievijas rīcību — Ziemeļatlantijas alianses valstu lēmums palielināt aizsardzības izdevumus līdz 2% no IKP ir lielā mērā skaidrojams ar Krievijas ārpolitiku.

Krievija ieņem aktīvu nostāju visos galvenajos starptautiskajos jautājumos, piemēram, cīņā pret terorismu un globālo sasilšanu, kodolieroču izplatības ierobežošanā un drošības stiprināšanā dažādos reģionos. Tā arī mēģina piedalīties un spēlēt galveno lomu organizācijās vai starptautiskos nolīgumos, piemēram, kodolvienošanās ar Irānu. Tomēr nevar runāt par neierobežotu ietekmi — dažas Krievijas ambīcijas un iespējas līdzsvaro spēcīgākas valstis, piemēram, ASV vai Ķīna, dažas — starptautiskas organizācijas, piemēram, NATO un ES, kā arī dažas — Krievijas iekšējās problēmas. Pandēmijas kontekstā jāpievērš uzmanība attiecībām starp Krieviju un Pasaules veselības organizāciju (PVO). Kaut gan Valsts Domes deputāti uzskata, ka PVO reakcija uz infekcijas uzliesmojumu Ķīnā bija novēlota, paziņojumi par masku nēsāšanu pretrunīgi un organizācijas ieteikumi nesavlaicīgi, viņi apgalvoja, ka **Krievijas izstāšanās no organizācijas būtu nekonstruktīva**, kā arī uzsvēra tās kopējo svarīgumu. Turklāt Ārlietu ministrijas pārstāve Marija Zaharova paziņoja, ka Krievija cieši kontaktē ar Pasaules Veselības organizāciju (PVO) par vakcīnas pret COVID-19 izstrādi un lietošanu.

¹⁹⁷ “EU imports of energy products – recent developments,” Eurostat, October 15, 2020, 4, <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/46126.pdf>

¹⁹⁸ “EU imports of energy products – recent developments,” 9.

¹⁹⁹ “Protecting Europe’s Energy Security Act (PEESA),” U.S. Department of State, skatīts 2020. gada 8. novembrī, <https://www.state.gov/protecting-europes-energy-security-act-peesa/>

5.2.2. Baltkrievijas ārpolitika

Kas attiecas uz Baltkrieviju, tad pēdējos gados tā ir mēģinājusi uzlabot attiecības vienlaikus vairākos virzienos. Piemēram, 2016. gadā ES sankcijas tika atceltas valsts līderim Aleksandram un 169 citām amatpersonām, kas tika noteiktas par cilvēktiesību un demokrātisko procedūru pārkāpumiem. Tas kalpoja par stimulu abu pušu saišu attīstībai. 2020. gada maijā ES apstiprināja vīzu režīma vienkāršošanu Baltkrievijas iedzīvotājiem. Vairākām kategorijām — uzņēmējiem, žurnālistiem, cilvēkiem, kas ceļo ar zinātnisku vai radošu mērķi — samazināja nepieciešamo dokumentu skaitu. Tiek nodrošināta arī iespēja izsniegt daudzkārtējas vīzas, kas būs derīgas vienu vai piecus gadus.²⁰⁰

Būtisks progress bija panākts attiecībās ar ASV. Divpusējie kontakti starp Baltkrieviju un ASV pastiprinājās 2018. gada beigās, kad ASV valsts sekretāra palīgs Eiropas un Eirāzijas jautājumos Vess Mičels apmeklēja Minsku. Viņš tikās ar A. Lukašenko un Baltkrieviju nosauca par “bastiona daļu, kas aizsargā pret Krievijas neoimperiālismu”.²⁰¹ 2019. gadā ieradās arī Donalda Trampa padomnieks nacionālās drošības jautājumos Džons Boltons. Viņš ar A. Lukašenko pārrunāja drošības un cilvēktiesību jautājumus.²⁰² 2020. gada februārī vizītē Baltkrievijā ieradās ASV valsts sekretārs Maikla Pompeo. Tiekoties ar A. Lukašenko, viņš uzsvēra, ka Vašingtona ir gatava atbalstīt Baltkrievijas neatkarību, kā arī ASV gatavību nodrošināt republikai “100 procentus nepieciešamās naftas par konkurētspējīgām cenām”.²⁰³ Turklāt valstis plānoja atjaunot amatā vēstniekus. Jūlijā A. Lukašenko iecēla ārlietu ministra vietnieku Oļegu Kravčenko par vēstnieku ASV. Savukārt valsts sekretāra plāni nepiepildījās dēļ situācijas eskalācijas Baltkrievijā, kas attīstījās pēc Baltkrievijas prezidenta vēlēšanām.

5.3. Ārpolitika reģionālajā līmenī

5.3.1. Krievijas reģionālās ambīcijas

Krievijas ietekme un loma pierobežas reģionos ir jūtama spēcīgāk nekā pasaules līmenī. Tajā pašā laikā nevar teikt, ka tā nesaskaras ar pretestību. Piemēram, Kaukāzā, kuru Krievija vēsturiski uzskata par savu interešu sfēru, Turcija cenšas nostiprināt savu ietekmi. Tas kļuva īpaši manāms pēdējās Armēnijas un Azerbaidžānas konflikta saasināšanās laikā Kalnu Karabahā. Turklāt pašas Kaukāza valstis — Armēnija, Azerbaidžāna un it īpaši Gruzija — neklusē par Krievijas ārpolitiku. Pēc kara ar Krieviju 2008. gadā Gruzija izvēlējās proeuropeisku attīstības virzienu, jo īpaši parakstot asociācijas līgumu ar ES. Lai gan Azerbaidžāna neparakstīja šo dokumentu, tā ir daļa no Austrumu partnerības. Turklāt Azerbaidžāna aktīvi sadarbojas ar jau pieminēto Turciju. Abu valstu mijiedarbība neaprobežojas tikai ar atbalstu Kalnu Karabahas jautājumā — runa ir par pilnvērtīgu sadarbību aizsardzības, ekonomikas un kultūras jomā. Armēnija arī ir Austrumu partnerības dalībniece. Savukārt pašreizējais premjerministrs Nikols Pašinjans salīdzinājumā ar savu priekšgājēju Seržu Sargsjanu, kuru viņš nomainīja 2018. gada “samta revolūcijas” rezultātā, mainīja kursu uz rietumniecisku.

²⁰⁰ Юрий Шейко, “Евросоюз утвердил упрощение визового режима с Беларусью,” *Deutsche Welle*, 5 мая 2020, <https://www.dw.com/ru/a-53587550>

²⁰¹ Анатолий Бурчаков, “Поговорили о суверенитете: зачем Болтон приезжал к Лукашенко в Минск?” *Би-би-си*, 29 августа 2020, <https://www.bbc.com/russian/features-49511381>

²⁰² Анатолий Бурчаков, “Поговорили о суверенитете: зачем Болтон приезжал к Лукашенко в Минск?”

²⁰³ Ольга Тихомирова, “Помпео в Минске: США заинтересованы в независимой Беларуси,” *Deutsche Welle*, 1 февраля 2020, <https://www.dw.com/ru/a-52224406>

Neskatoties uz visu iepriekš minēto, **Krievijai joprojām ir liela loma reģionā**. Armēnija ir Kolektīvās drošības līguma organizācijas (CSTO) locekle, tās teritorijā ir Krievijas militārā bāze, tā iegādājas ieročus no Krievijas²⁰⁴, kā arī ir atkarīga no Krievijas energoresursu piegādes un labām tirdzniecības attiecībām, jo visvairāk importē un eksportē tieši no un uz Krieviju.²⁰⁵ Azerbaidžāna arī pērk Krievijas ieročus — gandrīz trešdaļu no iegādātajiem pēdējo piecu gaidu laikā.²⁰⁶ V. Putinam ir labas attiecības ar Azerbaidžānas prezidentu Ilhamu Alijevu. Svarīgi ir tas, ka, neskatoties uz ciešākām saitēm ar Armēniju, Krievija pēdējās Armēnijas un Azerbaidžānas attiecību eskalācijas laikā Kalnu Karabahā ir palikusi neitrāla. Tas lielā mērā ir saistīts ar Azerbaidžānas līdzsvaroto ārpolitiku un iekšpolitiku, kas atbilst Krievijas interesēm. Piemēram, valsts ir NVS locekle, tā nepaziņoja oficiālu vēlmi iestāties NATO, neļāva attīstīties radikālajam islāmam, kā arī neatteicās no Krievijas kulturāli un vēsturiski, it īpaši, atzīstot Otrā pasaules kara rezultātus, kas ir tuvu V. Putina uzskatiem. Lai gan politiskās attiecības nav labas, Krievija joprojām ir svarīgs Gruzijas tirdzniecības partneris. Tā, 2018. gadā Krievijas īpatsvars Gruzijas eksportā bija 13,01% (436 miljoni ASV dolāru), tikai par diviem procentpunktiem atpaliekot no Azerbaidžānas. Importa ziņā Krievijas īpatsvars ir arī otrais lielākais — 10,23% jeb 934 miljoni dolāru, atpaliekot no Turcijas par gandrīz sešiem procentpunktiem.²⁰⁷

Centrālāzijā Krievija arī saskaras ar konkurenci par ietekmi. Tomēr galvenā konkurente nav Turcija, kurai ir intereses šajā reģionā, bet gan Ķīna. Joslas un Ceļa iniciatīva ir svarīgs tās instruments. Runa ir ne tikai par liela mēroga infrastruktūras projektiem, kas tiek būvēti par Ķīnas finansējumu un veicina tirdzniecības attiecību uzlabošanu starp iesaistītajām pusēm, bet arī par militārās sadarbības stiprināšanu. Tadžikistānā, netālu no robežas ar Afganistānu un ĶTR, nesen parādījusies karaspēka priekšpostenis, kas būvēts par Ķīnas naudu. Ķīnas kaujas bezpilota lidaparāti *Wing Loong-1* no AVIC koncerna ir Uzbekistānas un Kazahstānas karaspēkos. Tadžikistāna iegādājās ķīniešu bruņumašīnas un patruļmašīnas; Turkmenistāna – sauszemes raķetes, trešās paaudzes pārnēsājamās pretgaisa raķešu sistēmas *QW* un mobilus, kaujas režīma radarus.²⁰⁸

Neskatoties uz Ķīnas pieaugošo ietekmi, Krievijai vēl arvien ir svarīga loma Centrālāzijā. V. Putins uztur labas personiskās attiecības ar visu valstu prezidentiem reģionā. Turklāt **Krievija Centrālāzijas valstīm ir svarīgs eksporta galamērķis**. Daudzas preces un pakalpojumi arī tiek importētas no Krievijas, tajā skaitā pateicoties Eirāzijas Ekonomikas savienībai, kuras dalībvalstu starpā ir Krievija, Kazahstāna un Kirgizstāna. Organizācijas galvenā iezīme ir preču, pakalpojumu, kapitāla un darbaspēka kustības brīvība. Tas daļēji izskaidro ļoti lielo Krievijas īpatsvaru Kazahstānas importā — 36% jeb 13,23 miljardus ASV dolāru 2018. gadā, kas ir

²⁰⁴ “USA and France dramatically increase major arms exports; Saudi Arabia is largest arms importer, says SIPRI,” Stockholm International Peace Research Institute, March 9, 2020, <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/usa-and-france-dramatically-increase-major-arms-exports-saudi-arabia-largest-arms-importer-says>

²⁰⁵ “Armenia trade balance, exports and imports by country 2018,” World Integrated Trade Solution, skatīts 2020. gada 20. novembrī,

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/ARM/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country>

²⁰⁶ “USA and France dramatically increase major arms exports; Saudi Arabia is largest arms importer, says SIPRI”.

²⁰⁷ “Georgia trade balance, exports and imports by country 2018,” World Integrated Trade Solution, skatīts 2020. gada 20. novembrī,

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/GEO/Year/LTST/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country>

²⁰⁸ Темур Умаров, “На пути к Рах Синца: что несет Центральной Азии экспансия Китая,” Московский Центр Карнеги, March 25, 2020, <https://carnegie.ru/commentary/81265>

gandrīz 2,5 reizes vairāk nekā Ķīnai, kas ir otrajā vietā.²⁰⁹ Savukārt brīvai darbaspēka aprītei ir svarīga loma Kirgizstānas ekonomikā — Krievijā strādājošo migrantu naudas pārvedumi veido gandrīz trešdaļu no valsts IKP.²¹⁰ Līdzīga situācija ir Tadžikistānā, kas, lai arī nav Eirāzijas Ekonomiskās savienības dalībvalsts, tomēr ir CSTO locekle kopā ar Kazahstānu un Kirgizstānu. Šīs organizācijas mērķis ir nodrošināt kolektīvo drošību. Tomēr tā galvenā iezīme ir nosacījums, kas nosaka, ka uzbrukums vienai no CSTO valstīm nozīmē uzbrukumu visām. Ņemot vērā atšķirību starp valstu militārajām iespējām, faktiski tas Krievijai uzliek lielu atbildību aizsargāt citas locekles. Jāatzīmē, ka Krievija piegādā ieročus arī Centrālāzijas valstīm, uztur militārās bāzes un objektus, veic kopīgas mācības un konsultē tiesībsardzības iestādes.²¹¹ Kopēja vēsture, krievu valodas izplatība un kultūras saites ļauj Krievijai efektīvi izmantot maigo varu reģionā.

Austrumeiropa ir bijusi un joprojām ir svarīgākā Krievijas interešu sfēra. Tajā pašā laikā pēdējās desmitgades laikā **tā ir zaudējusi savu agrāko ietekmi**. Tas galvenokārt saistīts ar Krimas aneksiju un turpmāko atbalstu separātistiem Ukrainas austrumos. Tas izraisījis faktisku abu valstu politisko attiecību iesaldēšanu un tirdzniecības samazināšanos. Arī Krievijas turpmākā loma Baltkrievijā ir apšaubāma. Neskatoties uz faktiskā prezidenta A. Lukašenko un V. Putina tuvināšanos, tas notiek uz masu protestu fona un galvenokārt tiek skaidrots ar Lukašenko mēģinājumiem saglabāt varu. Tāpēc Krievijas ietekmes pieaugums var izrādīties īstermiņa, jo pirms tam, piemēram, A. Lukašenko noraidīja abu valstu turpmāko integrāciju Apvienotās valsts ietvaros. Viņš arī nāca klajā ar uzbrukumiem, jo Krievija bija paaugstinājusi naftas cenas Baltkrievijas naftas pārstrādes rūpnīcām.²¹² Valdības maiņas gadījumā nav arī garantiju, ka tiks pārskatītas attiecības ar Krieviju.

Tomēr Austrumeiropas reģionā Krievijas ietekme joprojām ir spēcīga. Pēc Pasaules Bankas datiem, 2018. gadā tā bija Ukrainas lielākais tirdzniecības partneris. Krievijas īpatsvars importā bija 14,15% jeb 8,09 miljardi ASV dolāru, bet eksportā — 7,72% jeb 3,65 miljardi.²¹³ Baltkrievijas importā un eksportā Krievijas īpatsvars ir ievērojami lielāks — 58,39% un 38,19% attiecīgi. Baltkrievija ir arī Eirāzijas Ekonomiskās savienības, CSTO, NVS un jau minētās Apvienotās valsts daļa. Krievija spēcīgi ietekmē arī Moldovu. Tā joprojām ir otrs lielākais tirdzniecības partneris. Turklāt Krievijas kultūras loma šajā reģionā ir liela. To izskaidro liels krievvalodīgo skaits, kopīga vēsturiskā pagātne un kopīga reliģija ar Krievu Pareizticīgās baznīcas galveno lomu.

5.3.2. Baltkrievijas ārpolitiskie centieni reģionā

Baltkrievijas rīcības reģionālā līmenī var iedalīt periodā pirms un pēc 2020. gada prezidenta vēlēšanām. Pirms tam **attiecībās ar Krieviju bija vērojams “atdzišanas” periods**. Papildus

²⁰⁹ “Kazakhstan trade balance, exports and imports by country 2018,” World Integrated Trade Solution, skatīts 2020. gadā 20. novembrī,

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/KAZ/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP/Partner/by-country>

²¹⁰ “Денежные переводы мигрантов. Как они спасают Кыргызстан,” 24.kg, 27 сентября 2020,

https://24.kg/ekonomika/130614_denejnyie_perevodyi_migrantov_kak_oni_spasayut_kyrgyzstan/

²¹¹ “Российская военная инфраструктура в Центральной Азии,” *Коммерсантъ*, 17 июня 2017,

<https://www.kommersant.ru/doc/3328655>

²¹² Артем Шрайбман, “Россия и Белоруссия, кажется, сильно поссорились. Чем это грозит?” *Meduza*, 28 декабря 2018, <https://meduza.io/cards/rossiya-i-belorussiya-kazhetsya-silno-possorilis-chem-eto-grozit>

²¹³ “Ukraine trade balance, exports and imports,” World Integrated Trade Solution, skatīts 2020. gadā 8. novembrī,

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/UKR/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP>

iepriekšminētajām domstarpībām par turpmāku integrāciju Apvienotas valsts ietvaros liela nozīme bija atteikumam pārdot naftu Baltkrievijai ar iepriekšējiem labvēlīgiem noteikumiem. Tādēļ A. Lukašenko vairākkārt kritizējis Krieviju. Tas bija īpaši redzams priekšvēlēšanu kampaņas laikā. Tā, A. Lukašenko stāstīja par nepatiesas informācijas izplatīšanos no Krievijas un solīja šo jautājumu personīgi apspriest ar V. Putinu.²¹⁴ Tomēr visspilgtākais piemērs bija 33 Krievijas privātās militārās kompānijas “Vagner” algotņu aizturēšanu. A. Lukašenko apsūdzēja Krieviju “netīros nodomos”, kā arī “mēģinājumos organizēt slaktiņu Minskas centrā”.²¹⁵ Drīz pēc vēlēšanām aizturētie tika atbrīvoti, un viņi atgriezās Krievijā.

Attiecību pasliktināšanās ar Krieviju noveda pie tā, ka Baltkrievija sāka veidot saites ar citām valstīm, reģioniem un organizācijām. Papildus jau minētajām ASV un ES ir vērts atzīmēt attiecību uzlabošanu ar kaimiņvalstīm, piemēram, Latviju. 2020. gada sākumā premjerministrs Krišjānis Kariņš apmeklēja Minsku. Sanāksmē tika apspriesti dažādi jautājumi, jo īpaši ekonomiskā sadarbība un gatavošanās pasaules hokeja čempionātam, kas bija paredzēts rīkot Minskā un Rīgā 2021. gadā. Turklāt A. Lukašenko pateicās par uzaicinājumu apmeklēt Latviju.²¹⁶ Tomēr COVID-19 pandēmijas dēļ viņam tas neizdevās. 2020. gada 24. jūlijā ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs tikās ar Baltkrievijas ārlietu ministru Vladimiru Makeju, kurš uzturējās vienas dienas darba vizītē Latvijā. Ministri atzinīgi novērtēja labās Latvijas un Baltkrievijas kaimiņattiecības, kas īpaši izpaudās konstruktīvajā sadarbībā, lai COVID-19 krīzes sākumposmā abu valstu pilsoņi varētu atgriezties mājās. E. Rinkēvičs atzina, ka Baltkrievija ir nozīmīgs Latvijas ārējās tirdzniecības partneris, ar kuru ir svarīga arī sadarbība tranzīta un loģistikas jomā, un aicināja turpināt darbu pie Vienošanas par abu valstu sadarbību transporta un loģistikas jomā.²¹⁷

5.4. Reakcija uz COVID-19

Krievijā reakcija uz tā saukto COVID-19 “pirmo vilni” bija samērā novēlota un nebija visefektīvākā salīdzinājumā ar citām reģiona valstīm. Inficēto un mirušo cilvēku skaits bija viens no lielākajiem pasaulē. Tajā pašā laikā 2020. gada rudenī situācija kļuva vēl sliktāka — inficēto un no slimības mirušo skaits pārsniedza augstākos pavasara rādītājus. Arī pieeja cīņā pret pandēmiju nebija efektīvākā. Piemēram, pastāvēja politisko apsvērumu diktēta nekonsekvence rīcībā. Turklāt Krievijai neizdevās veiksmīgi pārvarēt visas ekonomiskās sekas. Valsts IKP ir ievērojami samazinājies, un pieaugošā nevienlīdzība ir kļuvusi par vienu no galvenajām problēmām. Tajā pašā laikā Krievija sāka izstrādāt un testēt vakcīnu pret koronavīrusu. Tomēr tas, cik ātri būs īstenota masveida potēšana, un cik efektīva tā būs, pagaidām nav zināms. Baltkrievijā situācija nav daudz labāka. Pirmkārt, A. Lukašenko ilgu laiku noniecināja COVID-19 bīstamību un nozīmi. Otrkārt, oficiālas statistikas datu ticamība izraisa nopietnas bažas.

²¹⁴ “Лукашенко: идет вмешательство из-за рубежа в наши выборы и внутренние дела,” *БЕЛТА*, 25 июня 2020, <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-idet-vmeshatelstvo-iz-za-rubezha-v-nashi-vybory-i-vnutrennie-dela-396140-2020/>

²¹⁵ “«Плевать им на судьбы этих ребят». Лукашенко назвал версию МИД России о роли третьей страны в задержании "вагнеровцев" конспирологией,” *Би-би-си*, 9 августа 2020, <https://www.bbc.com/russian/news-53714042>

²¹⁶ “Встреча с Премьер-министром Латвии Кришьянисом Кариньшем,” Пресс-служба Президента Республики Беларусь, 16 января 2020, http://president.gov.by/ru/news_ru/view/vstrecha-s-premjer-ministrom-latvii-krishjjanisom-karinshem-22856/

²¹⁷ “Latvijas ārlietu ministrs ar Baltkrievijas kolēģi pārrunā abpusēji aktuālos jautājumus,” LR Ārlietu ministrija, 2020. gada 24. jūlijā, <https://www.mfa.gov.lv/aktualitates/zinas/66321-latvijas-arlietu-ministrs-ar-baltkrievijas-kolegi-parruna-abpusēji-aktualos-jautajumus>

Treškārt, ilgu laiku valstī netika ieviesti ierobežojumi — robežas palika atvērtas un notika plaša mēroga pasākumi, it īpaši 9. maija parāde, kurā piedalījās daudzi vecāka gadagājuma cilvēki, kuri atrodas riska kategorijā. 2020.gada rudenī tika pastiprināti pasākumi pandēmijas apkarošanai, piemēram, novembra sākumā daudzās pilsētās tika ieviests masku režīms. Diemžēl, dažas nedēļas vēlāk tika reģistrēti rekordlieli saslimstības rādītāji.

5.4.1. Pandēmijas ietekme Krievijā un Krievijas reakcija

COVID-19 pandēmija daudzējādā ziņā ir būtiski ietekmējusi Krieviju. Saskaņā ar oficiālajiem datiem, līdz 2020.gada decembra beigām no infekcijas bija miruši virs 50 000 cilvēku, inficējušies virs 2,8 miljoniem cilvēku, no kuriem 2,2 miljoni tika izārstēti.²¹⁸ Tajā pašā laikā ir netieši pierādījumi, kas liecina, ka **patiesais upuru skaits ir lielāks**. Demogrāfi, kas pēta Krievijas veselības aprūpes statistiku, ir pārliecināti par apzinātu manipulāciju ar datiem, kas kropļo epidēmijas ainu uz vietas, tostarp par labu federālajai valdībai.²¹⁹

Tomēr varas iestādes ir veikušas pasākumus, lai apkarotu pandēmiju. Piemēram, 2020.gada aprīlī V. Putins uz dažām nedēļām ieviesa brīvdienu režīmu, uzņēmumu darbība tika apturēta, tika ieviesta izolācija un bija aizliegts atstāt māju ar minimāliem izņēmumiem.²²⁰ Spriežot pēc Oksfordas universitātes datiem, cīņā ar koronavīrusu Krievija atpalika no attīstītajām valstīm tikai attiecībā uz atbalsta pasākumiem tiem, kas atradās karantīnā.²²¹ No otras puses, **karantīna nebija veiksmīga**. Tās ievērošana ir atkarīga no uzticēšanās valdības rīcībai, tās konsekvences un izmaksu samazināšanas iedzīvotājiem. Krievijā varas iestādes nespēja pārliecināt pilsoņus, ka tām ir taisnība. Negaidītā ierobežojumu mīkstināšanās jūnija beigās Maskavā arī neveicināja cīņu pret vīrusa izplatīšanos. Radās arī pamatotas aizdomas, ka lēmums tika pieņemts sakarā ar gaidāmo balsojumu par Satversmes grozījumiem.²²² Pēc šo grozījumu pieņemšanas V. Putina prezidenta pilnvaru termiņi tika "anulēti" — viņu varēs ievēlēt vēl uz diviem termiņiem un, ja viņš uzvarēs, tad paliks amatā līdz 2036. gadam.

Neraugoties uz rekordlielajiem saslimstības rādītājiem — decembrī ik dienu reģistrēja vairāk par 25 tūkstošiem inficēto — Krievija negrasās veikt tikpat stingrus pasākumus kā pavasarī. Pie tam tā saucamais plato efekts vēl nebija sasniegts decembra vidū, un nav iespējams prognozēt, kad būs sasniegts. Vienlaikus veselības aprūpes sistēma bija nopietni noslogota. Lai arī joprojām notiek vakcīnas pret COVID-19 klīnisko pētījumu trešā fāze, 2020.gada decembrī jau sākusies risku grupu vakcinēšana. Taču nav zināms, cik ātri notiks potēšana un cik efektīva

²¹⁸ "Оперативные Данные," Оперативный штаб РФ по борьбе с коронавирусом, skatīts 2020. gadā 18. decembrī, 2020, <https://xn--80aesfpebagmfb1c0a.xn--p1ai/>

²¹⁹ Лилия Яппарова, "Просто запрещают умирать от коронавируса. Как в России борются с эпидемией COVID-19, манипулируя статистикой. Расследование «Медузы»," *Meduza*, 14 мая 2020, <https://meduza.io/feature/2020/05/14/prosto-zapreshayut-umirat-ot-koronavirusa>

²²⁰ Фарид Рустомова, "«Даже слово „карантин“ стараются не употреблять». Как президент и правительство перекладывают друг на друга ответственность в борьбе с коронавирусом," *Meduza*, 1 апреля 2020, <https://meduza.io/feature/2020/04/01/dazhe-slovo-karantin-starayutsya-ne-upotreblyat>

²²¹ "Coronavirus Government Response Tracker," Blavatnik School of Government, University of Oxford, skatīts 2020. gada 8. novembrī, <https://www.bsg.ox.ac.uk/research/research-projects/coronavirus-government-response-tracker>

²²² Андрей Перцев, "Да, вы были правы: ограничения в Москве сняли досрочно именно из-за Конституции и обнуления. С Собяниным говорил лично Путин Мы выяснили, как принималось это решение," *Meduza*, 9 июня 2020, <https://meduza.io/feature/2020/06/09/da-vy-verno-predpolagali-ogranicheniya-v-moskve-snyali-dosrochno-imenno-iz-za-konstitutsii-i-obnuleniya-my-vyyasnili-kak-imenno-prinimalos-eto-reshenie>

būs vakcīna, jo, piemēram, līdz šim ir izskanējušas bažas par pārāk mazu atlasi izmēģinājumu otrajā fāzē.²²³

Ar pandēmijas izraisīto ekonomikas kritumu Krievija tikusi galā pietiekami vāji. Galvenais trieciens ekonomika bija 2020.gada otrajā ceturksnī, kad IKP samazinājums attiecībā pret pirmo ceturksni bija 7,2%. Valsts atbalsts bija svarīgs, taču varēja būt arī lielāks. Palīdzība bija nepieciešama nozarēm, kuras saskarās ar vislielākajām problēmām un kuras bija spiestas slēgties karantīnas dēļ: restorāniem, kultūras organizācijām, tūrisma uzņēmumiem, pakalpojumu nozarei. Tiek uzskatīts, ka valdības palīdzība uzņēmējiem šajā īsajā laika posmā, būtu varējusi ievērojami samazināt nevienlīdzības pieaugumu.²²⁴

Iespējamais skaidrojums par atteikšanos no stingrākiem pasākumiem cīņā pret COVID-19 rudenī ir izmaksas ekonomikai. Vienlaikus svarīgs jautājums ir tas, cik ilgi turpināsies pandēmijas “otrais vilnis”. Pat bez karantīnas ieviešanas tas ietekmēs patērētāju aktivitāti. Turklāt tām koncesijām, kas tika dotas uzņēmējiem nodokļu atlikšanas veidā, tuvojas beigas. Nav skaidrs, kas notiks tālāk ar uzkrātajiem parādiem. Papildus tam, turpmākajos desmit gados **Krievijas ekonomika būs pakļauta spēcīgam naftas tirgus spiedienam**. Patēriņa maksimums, visticamāk, jau ir pagājis — pandēmija veicinājusi steidzīgāku parēju uz zaļo enerģiju Eiropā un citviet pasaulē. Sliktākajā scenārijā, kurā ekonomika 2020. gada ceturtajā ceturksnī nokrītās līdz otrā ceturkšņa līmenim un paliek šajā līmenī 2021. gada pirmajā ceturksnī, IKP kritums Krievija 2020. gadā būs aptuveni 5–5,5%.²²⁵

5.4.2. Baltkrievijas reakcija

Sākotnējā reakcija uz COVID-19 Baltkrievijā bija bezatbildīga. **A. Lukašenko vairākkārt ir noniecinājis pandēmijas bīstamību un nozīmi.**²²⁶ Turklāt aprīlī viņš atzīmēja, ka Baltkrievijā cilvēki nemirst no koronavīrusa, bet gan no hroniskām slimībām, kas attīstās uz tā fona. Tajā pašā laikā viņš teica, ka pilsoņi “iet pārāk tālu”, īstenojot individuālos aizsardzības pasākumus, un mudināja iedzīvotājus laukos atteikties no aizsargmaskām.²²⁷ Šī retorika atspoguļojas arī valsts rīcībās. Kamēr daudzās valstīs robežas tika slēgtas, un pavasarī tika ieviesti citi ierobežojumi, Baltkrievijā robežas palika atvērtas, un tika rīkoti publiski pasākumi. Piemēram, futbola stadioni palika atvērti, un 9. maijā notika parāde par godu uzvaras Lielajā Tēvijas karā 75. gadadienai. Ir svarīgi atzīmēt, ka Krievijā, kur uzvara Otrajā pasaules karā V. Putina valdīšanas laikā kļuva par vienu no svarīgākajiem valsts simboliem, parāde 9. maijā netika rīkota

2020.gada rudenī situācija pasliktinājās. Saskaņā ar oficiālo statistiku, decembra vidū katru dienu tika reģistrēti rekordlieli saslimstības rādītāji Tāpat kā Krievijā, Baltkrievija decembrī plato efekts nebija sasniegts. Turklāt ārsti un nevalstisko organizāciju pārstāvji apšaubā oficiālu

²²³ Александр Ершов, “Создатели российской вакцины впервые опубликовали результаты ее испытаний в научном журнале. Что нового мы узнали? Вот кратчайший пересказ,” *Meduza*, 5 мая 2020, <https://meduza.io/feature/2020/09/05/sozdateli-rossiyskoy-vaktsiny-vpervye-opublikovali-rezultaty-ee-ispytaniy-v-nauchnom-zhurnale>

²²⁴ “В России — вторая волна ковида, и это опять скажется на уровне жизни. Мы спросили у экономистов, насколько плохо все будет «Экономика настолько убога, что падать уже некуда»,” *Meduza*, 1 октября 2020, <https://meduza.io/feature/2020/10/01/v-rossii-vtoraya-volna-kovida-i-eto-opyat-skazhetsya-na-urovne-zhizni-my-sprosili-u-ekonomistov-naskolko-ploho-vse-budet>

²²⁵ “В России — вторая волна ковида, и это опять скажется на уровне жизни. ...”

²²⁶ “Баня, водка и трактор: президент рассказал, как защититься от коронавируса,” *TUT.BY*, 17 марта 2020, <https://news.tut.by/society/676657.html>

²²⁷ Ольга Тихомирова, “Лукашенко заявил, что белорусы умирают не от коронавируса,” *Deutsche Welle*, 13 апреля 2020, <https://www.dw.com/ru/a-53108371>

statistiku. “Saskaņā ar neoficiāliem datiem, ko mēs saņemam no veselības aprūpes darbiniekiem visā valstī, oficiāla statistika ir 5-10 reizes zemāka,” sacīja Medicīniskās solidaritātes fonda koordinators Andrejs Tkačevs.²²⁸ Medicīnas darbinieku apstākļus pasliktina tas, ka pēdējo trīs mēnešu laikā COVID-19 slodzei pievienojas regulārs darbs ar protesta pasākumos cietušajiem. Policija un citi drošības struktūru darbinieku regulāri fiziski ietekmē protestētājus un izmanto pret viņiem īpaši vardarbīgus līdzekļus. Papildus tam, novembra beigās 20 ārsti izcieš administratīvo arestu, un vismaz 15 cilvēki ir atlaisti politisku iemeslu dēļ.²²⁹

Runājot par ekonomisko palīdzību, Baltkrievija ir palielinājusi atbalsta maksājumus ārstiem, kā arī ieviesusi dīkstāves pabalstus — 2/3 no vidējās izpeļņas — kas tika segti no budžeta.²³⁰ Dažiem uzņēmumiem, kas strādā, piemēram, ēdināšanas, remonta un pakalpojumu jomā, tika piešķirtas atlaides vietējiem nodokļu maksājumiem.²³¹ Baltkrievija 2020.gada pavasarī prasīja aizdevumu no Starptautiskā Valūtas fonda (SVF) un palīdzību no ES, bet to nesaņēma. Pēc augusta vēlēšanām izredzes ir kļuvušas ievērojami mazākas. **Finansiālu atbalstu tomēr nodrošināja Krievija**, sniedzot aizdevumu 1,5 miljardu ASV dolāru apmērā.²³² Tādējādi Baltkrievijas ekonomika, kas jau tā ir stipri atkarīga no Krievijas, ir kļuvusi vēl atkarīgāka.

Pandēmijas dēļ ir samazinājušies Baltkrievijas ienākumi no rūpniecības produktu eksporta. Tas sakrita ar to, ka A. Lukašenko neizdevās vienoties ar V. Putinu par izdevīgām naftas cenām. Ja agrāk Baltkrievija nopirka Krievijā lētu naftu, pārstrādāja to un pārdeva naftas produktus uz ārzemēm, tad šobrīd atlaides samazinās un nāksies pirkt naftu par pasaules cenām. Jau šodien naftas pārstrādes rūpnīcas gūst mazāk ienākumus nekā iepriekš, jo koronavīrusa dēļ ir samazinājies pieprasījums pēc naftas produktiem. 2020. gada janvārī-maijā naftas produktu eksports no Baltkrievijas kvantitatīvā izteiksmē samazinājās par 46%, salīdzinot ar to pašu periodu pērn. Vērtības izteiksmē sabrukums izrādījās vēl lielāks — naftas eksports samazinājās par 62% līdz 800 miljoniem dolāru.²³³

Vēl viena problēma, ko aktualizējusi COVID-19, ir valsts parāds.²³⁴ Īpaši strauji **valsts parāds pieauga pirms 2020. gada vēlēšanām**. Finanšu pakalpojumu uzņēmumu grupa *Moody's* uzsver, ka A. Lukašenko valdība, visticamāk, nespēs atkal palielināt sociālos izdevumus tieši budžeta ierobežojumu dēļ. Kredītnosacījumu pasliktināšanās ekonomikas pasliktināšanās un pieaugošo politisko risku dēļ nozīmē, ka parāda apkalpošana, visticamāk, kļūs vēl dārgāka. Tagad valsts parādu apkalpošanai tērē 10% no IKP. Un, ja šīs izmaksas pieaugs vismaz līdz 15% no IKP, tas būs ļoti bīstami ekonomikai un palielinās defolta vai devalvācijas risku.²³⁵

²²⁸ Татьяна Неведомская, “Коронавирус в Беларуси: за что увольняют врачей и при чем здесь протесты,” *Deutsche Welle*, 19 ноября 2020, <https://www.dw.com/ru/a-55667305>

²²⁹ Алексей Шумкин, “В Беларуси продолжают не только протесты, но и вторая волна коронавируса. Однако медиков тоже избивают, арестовывают и увольняют за акции против Лукашенко,” *Meduza*, 23 ноября 2020, <https://meduza.io/feature/2020/11/23/v-belarusi-prodolzhayutsya-ne-tolko-protesty-no-i-vtoraya-volna-koronavirusa>

²³⁰ Министерство экономики Республики Беларусь, *Указ Президента Республики Беларусь от 28.05.2020 № 178 «О временных мерах государственной поддержки нанимателей и отдельных категорий граждан»*, 28 мая 2020, <https://www.economy.gov.by/uploads/files/msb-aktual-info/Ukaz-178.pdf>

²³¹ “Указ Президента Республики Беларусь от 24 апреля 2020 г. 143 «О поддержке экономики»,” Пресс-служба Президента Республики Беларусь, 24 апреля 2020, <http://presidents.gov.by/uploads/documents/2020/143uk.pdf>

²³² “Переговоры Путина и Лукашенко в Сочи,” 14 сентября 2020, https://www.youtube.com/watch?v=Fu-KfCNrjAU&ab_channel=TASS

²³³ Сергей Козловский, Ольга Шамина, “Беларусь вышла на улицы. Выдержит ли экономика страны протесты и забастовки?” *Би-би-си*, 19.08.2020, <https://www.bbc.com/russian/features-53837114>

²³⁴ Сергей Козловский, Ольга Шамина, “Беларусь вышла на улицы. ...”

²³⁵ Сергей Козловский, Ольга Шамина, “Беларусь вышла на улицы. ...”

5.5. COVID-19 ietekme uz Krievijas un Baltkrievijas ārpolitiku

Runājot par Baltkrievijas ārpolitiku, ir grūti izolēt protestu pēc prezidenta vēlēšanām un COVID-19 ietekmi. Ja pavasarī Baltkrievija meklēja finansiālu atbalstu Rietumos, vēršoties pēc palīdzības pie ES un SVF, Baltkrievijā notiekošo protestu gaisotnē Krievija ir pašreizējā režīma galvenais atbalsts. Par to liecina gan nepārtrauktas divu valstu prezidentu tikšanās, gan pozitīvā A. Lukašenko retorika, gan Krievijas piešķirtais pusotra miljarda dolāru kredīts Baltkrievijai, gan sarunas par gatavību Baltkrievijā izmantot un ražot Krievijas vakcīnu pret koronavīrusu. Ir grūti iedomāties, ka, kamēr A. Lukašenko būs pie varas, Baltkrievija varēs veidot attiecības ar ES, ASV vai citām Rietumu liberālajām demokrātijām. Tajā pašā laikā **nav zināms, cik ilgi Krievija būs gatava palīdzēt** un kādas koncesijas prasīs pretī.

Par pandēmijas ietekmi uz Krievijas ārpolitiku var izdarīt dažus secinājumus. Pēdējo gadu laikā Krievijas vadība ir uzstājīgi uzsvērusi nacionālo valstu prioritāti un suverenitātes nozīmi. Tā šaubījās par Rietumu solidaritātes un vērtību ilgtspēju, kā arī par Rietumu daudzpusējās diplomātijas un uz šiem principiem balstīto starptautisko organizāciju efektivitāti. Pēc Krievijas domām COVID-19 krīze apstiprina šos uzskatus — valstu loma palielinās, izpaužas starptautisko organizāciju bezspēcība un rodas šaubas par Rietumu patieso uzticību deklarētajām vērtībām un principiem. Tāpēc **nevajadzētu pieņemt, ka Krievijas uzvedība starptautiskajā arēnā mainīsies**. Gluži pretēji, pandēmija varētu izraisīt vēl lielāku ārpolitikas suverenitāti un autonomiju.

Tajā pašā laikā koronavīruss var izraisīt lielāku izolacionismu un fokusu uz vietējiem jautājumiem. Tam ir divi iemesli: ekonomiskais un sociālais. **Pastāv liels risks, ka Krievija no COVID-19 sekām cietīs vairāk nekā citas valstis**. Naftas cenu pat daļējas atlabšanas izredzes joprojām nav skaidras, uzkrātās finanšu rezerves samazināsies, jo pieaug vajadzība pēc palīdzības uzņēmumiem un iedzīvotājiem, tiks pārskatīts Krievijas ekonomikas pārejas laiks uz vidējiem globālajiem izaugsmes tempiem un pastiprināsies draudi, ka valsts tiks izstumta uz pasaules ekonomikas perifēriju. Attiecīgi, pastāv Krievijas aizsardzības un ārpolitikas resursu bāzes samazināšanas iespējamība, tostarp Krievijas sabiedroto un partneru atbalsts un starptautisko organizāciju finansējums. Piemēram, Baltkrievijas pašreizējo režīmu būs arvien grūtāk atbalstīt ar zemu procentu aizdevumiem vai labvēlīgiem tirdzniecības nosacījumiem. Krievijas klātbūtnes demonstrēšana Tuvajos Austrumos, Āfrikas kontinentā un Latīņamerikā, kas iepriekš sabiedrībā tika uzskatīta par pozitīvi uztverto “lielvaras statusa” apstiprinājumu, arvien vairāk tiek interpretēta kā nepamatota resursu iztērēšana. Var secināt, ka pandēmijas laikā tā saucamais “Krimas konsenss” beidzot pārstāj strādāt, un iedzīvotāju acīs ir grūtāk pamatot pašreizējā ārpolitikas kursa turpināšanu. Optimistiskākā scenārijā nevajadzētu gaidīt izmaiņas Krievijas uzvedībā starptautiskajā arēnā, tajā skaitā no prokremliskajiem medijiem, kuri izplatīs dezinformāciju par COVID-19. Apkopojot, Krievijas izvēlēta ārpolitikas stratēģija un redzējums par pasauli stiprina suverenizācijas un protekcionisma tendences.

5.6. Rekomendācijas Latvijai

1. Latvijai jāturpina īstenot “divu ceļu” pieeja attiecībās ar Krieviju, stiprinot sabiedrības noturībspēju un nodrošinot efektīvu atturēšanu un vienlaikus iespēju robežās- uzturot sadarbību. Tādejādi Latvijai attiecībās ar Krieviju jāturpina īstenot esošās politikas aktivitātes: veicināt kopīgu ES un NATO īstenoto (arī sankciju) politiku, nosodīt starptautisko tiesību un cilvēktiesību pārkāpumus, atbalstīt Austrumu Partnerības valstu eiropeizāciju un ilgtspēju, cīnīties pret dezinformāciju, it

- īpaši COVID-19 kontekstā, un stiprināt valsts noturībspēju, pievēršot pastiprinātu uzmanību kritiskās un informatīvās infrastruktūras drošībai.
2. **Sadarbība ir iespējama** un attīstāma ekonomikas, arī transporta un loģistikas, jomā, pārrobežu un reģionālās, kā arī tūrisma, kultūras un akadēmiskās sadarbības projektos. Perspektīvā, sadarbība būtu iespējama arī klimata, veselības aprūpes, inovāciju un zaļo tehnoloģiju veicināšanā reģionālā līmenī, izmantojot Baltijas jūras valstu padomes. Vienlaikus jāapzinās stratēģiskās pacietības nepieciešamību un ierobežojumu klātbūtne mijiedarbības procesā. **Ekonomisko sakaru veicināšanā Latvijai jāmeklē tādi veidi, kuri neies pretrunā ar uzstādītajiem ārpolitiskajiem principiem un neveicinās konkrētu uzņēmējdarbības jomu atkarību no kaimiņvalsts (un arī citu postpadomju valstu) politizētiem lēmumiem** par piekļuvi noieta tirgiem vai pakalpojumiem. Latvijai ir acīmredzami jārēķinās ar Krievijas dzelzceļa tranzīta un ostu kravu apjomu mazināšanos un iespēju robežās jāīsteno diversifikācijas politika.
 3. **Enerģētiskās drošības un stratēģiskās diversifikācijas politika** ir īstenojama gan attiecībā ar Krieviju, gan Baltkrieviju. Jānodrošina stratēģisko naftas produktu drošības rezervju īpatsvara palielināšana Latvijas teritorijā. Jāturpina diversificēt gāzes piegādes, kā arī iestāties par kopīgu un skaidri definētu ES enerģētikas politiku attiecībā ar lielākajiem energoresursu piegādātājiem, īpaši Krieviju. Elektroenerģijas jomā, jānodrošina Baltijas valstu pārvades tīklu sinhronizācija ar kontinentālās Eiropas tīklu. Ierobežota elektroenerģijas tirdzniecība ar Krieviju (un Baltkrieviju) ir turpināma. Kopīgā Baltijas valstu lēmuma liegt importēt Astravecās AES elektroenerģiju no Baltkrievijas korekcijas ir iespējamas Lukašenko režīma nomaiņas un ES ekspertu apstiprinātu nepieciešamo drošības standartu nodrošināšanas gadījumā.
 4. Attiecībā ar Baltkrieviju, Latvijai jāturpina nosodīt Lukašenko režīma vardarbības pielietošana, **jāpaplašina sankciju ieviešanu pret atbildīgajām personām par vardarbību un jāapsver mērķētu ekonomisko sankciju paplašināšanu pret Baltkrieviju**. Latvijai svarīgi turpināt koordinēt atbalstu Baltkrievijas opozīcijai un pilsoniskajai sabiedrībai ar ES un Baltijas valstīm. Ekonomiskie sakari ar Baltkrieviju jāuztur līdzīgi kā ar Krieviju- turpinot uzņēmējdarbības mijiedarbību un tirdzniecību un attīstot cilvēku kontaktus un tūrisma, jāpieturas pie uzstādītiem starptautisko normu principiem.
 5. **Sadarbība veicināma ar Krievijas un citu postpadomju valstu intelektuālās un biznesa diasporas Latvijā pārstāvjiem**. Kā sadarbības aģents ar Krievijas pilsonisko sabiedrību aktīvāk ir iesaistāma Krievijas intelektuālā diaspora. Baltkrievijas protestu kontekstā, virkne Baltkrievijas uzņēmēji ir apliecinājuši interesi pārcelt biznesu uz Latviju. Situācijai pasliktinoties, iespējama arī Latvijas investoru Krievijā un Baltkrievijā interese par biznesa pārvietošanu. Uzņēmējdarbībai draudzīgas un konkurētspējīgas vides un atbalsta mehānismu, īpaši augsto un zaļo tehnoloģiju jomā, attīstīšana un birokrātisko šķēršļu mazināšana Latvijā veicinātu arī Latvijas investīciju vides pievilcīgumu un attiecīgas uzņēmējdarbības izvēles.

6. Starptautiskie politiskie riski: Ķīnas Tautas Republika

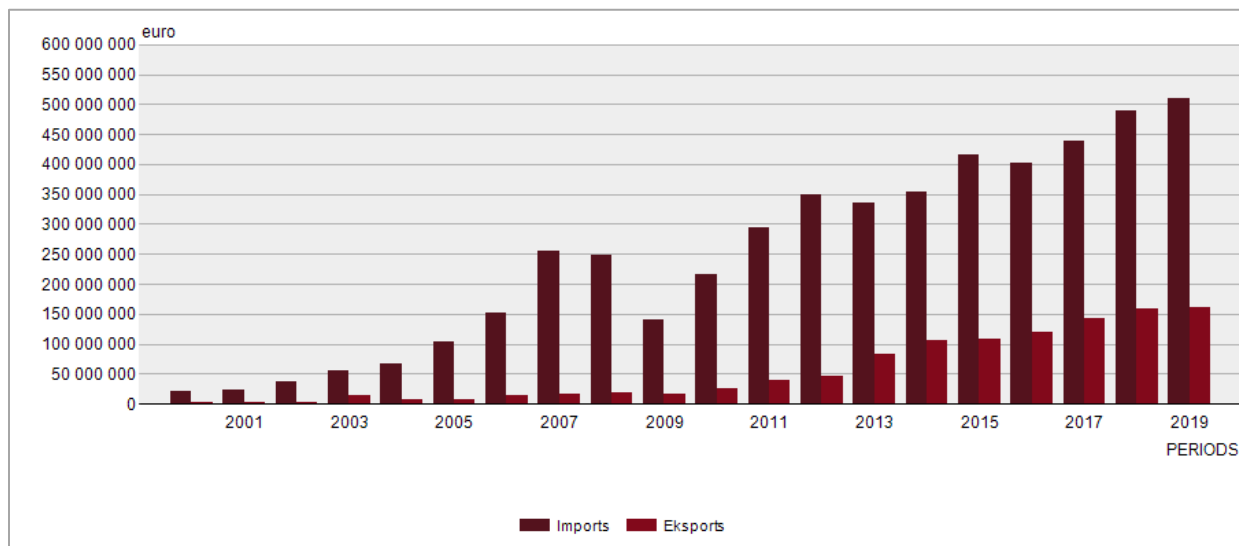
6.1. ĶTR loma Latvijas ekonomikā

Ķīnas ietekmes analīze un prognozes par šo valsti kā faktoru Latvijas ekonomiskajā atveseļošanā ir skatāma vairākos savstarpēji saistītos līmeņos:

- līdzšinējās Latvijas dalības Ķīnas izvirzītajos formātos, proti, Joslas un Ceļa iniciatīvā (JCI) un “17+1”, izvērtējums un perspektīvas;
- Ķīnas iekšējā ekonomiskā dinamika un atlabšana pēc COVID-19 uzliesmojumiem 2020.gadā;
- ES-Ķīnas attiecību virzība;
- ASV prezidenta Džozefa Baidena administrācijas ārpolitiskais redzējums, atsevišķi izvērtējot attieksmi gan pret Ķīnu, gan pret ES.

Atšķirībā no citām sadarbībā iesaistītajām valstīm, kuru interese par Ķīnu ir bijusi politiska (pretsvars liberālajām vērtībām - Ungārija; balansa instruments pret ES un ASV - Serbija), **Latvijas motivācijā** pieņemt Ķīnas piedāvājumu un iesaistīties gan Ķīnas sadarbības formātā ar Centrālās un Austrumeiropas valstīm, kas pazīstams ar nosaukumu “17+1” (līdz 2019.gadam - “16+1”), gan vēlāk JCI nav bijis politisku motīvu, bet **vadošā ir bijusi ekonomiskā komponente**. Vēl līdz šim Latvijas iedzīvotājus raksturo **optimistisks skatījums uz Ķīnas lomu Latvijas ekonomikas attīstībā** - Ķīnu par perspektīvāko Latvijas ārējās tirdzniecības partneri uzskata 8% aptaujāto, turpretī ASV tikai 4,9 % aptaujāto (skat. 3.3.attēlu). Turklāt, paļāvība uz Ķīnu ir vienmērīga iedzīvotāju etnisko, sociālekonomisko un vecumu grupu starpā.²³⁶

6.1. attēls: Latvijas ārējā tirdzniecība ar Ķīnu no 2001.-2019.gadam²³⁷

²³⁶ Nacionāli reprezentatīva socioloģiska Latvijas iedzīvotāju aptauja (n=1008), veikta šī VPP projekta ietvaros 2020.gada decembrī. Izpildītājs: Pētījumu centrs SKDS.

²³⁷ "ATD200. Eksports un imports pa valstīm, valstu grupām un teritorijām (euro, KN 2 zīmēs), Ķīna," Centrālā statistikas pārvalde, skatīts 2020.gada 16.novembrī, http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/atirdz/atirdz_detalizeta_2zim/ATD200.px/

Tomēr ĶTR kopējo uzkrāto investīciju apjoms Latvijā ir visai niecīgs - no 7,03 miljardiem eiro 2019.gadā ĶTR investīciju uzkrājums sastādījis tikai 27 miljonus.²³⁸ Latvijas eksports uz Ķīnu ir audzis, 2019.gadā sasniedzot 161 736 784 eiro²³⁹ jeb 1,25 % no kopējā Latvijas eksporta šajā periodā, tomēr strukturālo problēmu - eksporta deficītu - atrisināt nav izdevies, jo imports no Ķīnas (509 953 712 eiro) pārsniedz eksportu vairāk kā trīs reizes (skat. 6.1. attēlu). Importa un eksporta dinamika ir zīmīga, jo parāda, ka Latvijas iesaistīšanās JCI un "17+1" pretēji gaidām nav nesusi spēju lēcienvēidīgu Latvijas eksporta pieaugumu uz Ķīnu. Tā vietā ir novērojams pakāpenisks, lēzens pieaugums jau kopš 2000.gadu sākuma.

Līdzšinējā **Latvijas sadarbība ar Ķīnu iedalāma trijos posmos:**

- 1) formātu **aizsākumā** 2011.-2012.gadā Latvija vēlējas diversificēt eksporta tirgu, piesaistīt investīcijas, kompensēt sarūkošo Krievijas tranzītu un sniegt jaunu elpu transporta infrastruktūrai, tostarp, dzelzceļam, ostām un lidostām. Formātu ietvaros Ķīnas izrādītā politiskā griba agrīnajā posmā - nosacīti no 2011. līdz 2016.gadam - viesa cerības šo mērķu sasniegšanai. Tomēr pēc salīdzinoši pieticīgajiem 2016.gada Rīgas "16+1" samita rezultātiem eksporta un tranzīta nozaru pārstāvju vidū izplatījās viedoklis, ka sasniegtie rezultāti nav attaisnojuši uz sadarbību liktās cerības;
- 2) no 2016. līdz 2018.gadam turpinājās **inerces darbība** cerībā iesaistīties Baltkrievijas teritorijā esošajā projektā "Lielais akmens", bet Ķīnas investīciju un projektu mazais apjoms tika skaidrots ar pašas Latvijas neizdevīgajiem ģeogrāfiskajiem, ekonomiskajiem un demogrāfiskajiem faktoriem;
- 3) līdzīgi kā citās "17+1" formāta valstīs par ūdensšķirtni var uzskatīt 2018.-2019.gadu. **Ķīna tika konceptualizēta kā drošības spēlētājs un drošības drauds.** Ja līdz tam konkrētas sadarbības trūkums bija skaidrojams ar Ķīnas uzņēmēju zemo interesi, tad sākot ar 2018., bet it īpaši 2019.gadu, Baltijas valstīs, tostarp Latvijā, sāka apzināti atteikties no Ķīnas projektiem risku dēļ. Tomēr, ņemot vērā COVID-19 izraisīto ietekmi uz pasaules ekonomiku, pastāv iespēja, ka Eiropas valstīs, arī Latvijā, sāks atkārtoti raudzīties uz Ķīnu kā uz iespēju veicināt savu ekonomiku atlabšanu, proti, 2021.gadā var notikt Latvijas uzņēmēju atgriešanās pie idejas par Ķīnu kā ekonomisko partneri. Jāatceras gan, ka līdz šai dienai "Lielais akmens" ir vienīgais lielapjoma JCI projekts - vieta, kuru Ķīnas oficiālā komunikācija ir norādījusi Baltijas valstīm. Ņemot vērā saspīlētās Latvijas un Aleksandra Lukašenko administrācijas attiecības, būtu grūti prognozēt pozitīvu sadarbības iznākumu šajā projektā.

Pastiprinoties sadzīvošanas scenārijam, **Latvijas izvēles attiecībā uz Ķīnu** nebūs atkarīgas no uzņēmēju paustajām interesēm vien; tās daudz spēcīgāk **ietekmēs Latvijas starptautiskās saistības, galvenokārt - attiecības ar Ķīnu ES līmenī un transatlantiskā saikne.**

ES prioritāte ekonomiskajās attiecībās ar Ķīnu ir Visaptverošās Vienošanās par Investīcijām (CAI) parakstīšana. Šī vienošanās paredz padarīt ES kompāniju piekļuvi Ķīnas tirgum līdzvērtīgu tai piekļuvei, kādu Ķīnas kompānijas bauda ES tirgū, un palielināt Ķīnas valsts uzņēmumu dotēšanas pārskatāmību. Pēc ES-Ķīnas līderu konferences tiešsaistē 2020.gada 14.septembrī gan pētnieki, gan diplomāti atzīst, ka, visdrīzāk 2020.gadā vienošanos neizdosies parakstīt, jo Ķīna pieprasa piekāpšanos no ES puses un neatzīst ES pozīciju, "tā meklē citu

²³⁸ "01 TI datu valstu dalījumā tabulas (atlikums perioda beigās)," Latvijas Banka, skatīts 2020.gada 16. novembrī, <https://statdb.bank.lv/lb/Data/128/430c2d1956c7df47ce7494e2a413595a-html>

²³⁹ "ATD200. Eksports un imports pa valstīm, valstu grupām un teritorijām (euro, KN 2 zīmēs)," Centrālā statistikas pārvalde, skatīts 2020.gada 16. novembrī, http://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/atirdz/atirdz_detalizeta_2zim/ATD200.px/table/tableViewLayout1/

starptautisko kārtību - globalizāciju ar ķīniešu nokrāsu, kura ir mazāk noteikumos balstīta”²⁴⁰. Šībrīža attiecībās vērojama asimetrija par labu Ķīnas uzņēmumiem, kura jāizlabo.²⁴¹ Silktākā scenārija gadījumā ES nāksies ieviest “simetriskus ierobežojumus” Ķīnas kompānijām, tostarp izlīdzināšanas stratēģijas, piemēram, starptautisko iepirkumu instrumentu (IPI), spēcīgi ierobežojot Ķīnas kompāniju piekļuvi ES tirgum. Šāds iznākums strauji samazinātu Latvijas sadarbības iespējas ar Ķīnu. Turklāt, pie nosacījuma, ka Ķīna primāri ieguldīs divpusējās attiecībās ar lielajām ES dalībvalstīm, sadarbība ar kurām tai spēs nest lielāko akumulēto labumu ilgtermiņā, faktiski Baltijas reģionā būs novērojams Ķīnas intereses trūkums.

Transatlantiskā faktora ietekme uz Latvijas iespējām sadarbībā ar Ķīnu būs atkarīga no ASV jaunievēlēta prezidenta Džozefa Baidena virzītās ārpolitiskās dienaskārtības - līdz šim Latvija ir pakļāvusies ASV aicinājumiem neiesaistīties sadarbībā ar Ķīnas kompānijām, kā to pierāda 2020.g.februārī Latvijas un ASV parakstītā Kopīgā Deklarācija par 5G tīklu drošību. Pēc jaunās ASV administrācijas nākšanas pie varas būs iespējams izvērtēt ASV politiku attiecībā uz Ķīnu un izdarīt secinājumus par ASV prasībām pret transatlantiskajiem partneriem, tostarp Latviju. Eksperti apgalvo, ka Dž.Baidena prioritāšu sarakstā nebūs uzstādījuma par D.Trampa administrācijas pozīcijas mīkstināšanu pret Ķīnu tādos ASV drošībai būtiskos jautājumos kā Huawei iesaiste 5G tīklu būvniecībā partnervalstīs.²⁴²

Ja šis paredzējums izrādīsies pareizs, tas runās par labu scenāriju sadzīvošanai starptautiskajā vidē. No vienas puses, būs novērojama ĶTR un ASV “blokošanās” un tieksme izvairīties no savstarpējās atkarības, kas, savukārt, nozīmētu vēl marģinālāku Ķīnas lomu Latvijas ekonomikā. No otras puses, Ķīna būs spiesta meklēt jaunus, stratēģiski nezaicinošus globālās integrācijas ceļus saskaņā ar uzstādījumu palielināt Ķīnas lomu starptautiskajos procesos un kļūs pielaidīgāka ES prasībām, kas var nozīmēt Latvijas kā ES dalīvalsts iespējas attīstīt sadarbību ar Ķīnu zema riska sektoros.

6.2. ĶTR loma starptautiskajā politikā: “Lielo valstu diplomātija ar Ķīnas nokrāsu”

Lai analizētu ĶTR nacionālo stratēģiju attiecībā uz globālo politisko vidi un Ķīnas sevis redzējumu tajā, ir svarīgi pievērsties centrālajiem dokumentiem, kuros ĶTR politiskie līderi konceptualizē ĶTR šībrīža situāciju, kā arī formulē mērķus ĶTR ārpolitiskajai virzībai tuvākajos gados. Tekstu atlases kritēriji ir autora vai prezentētāja persona, institucionālā sasaiste un piederība, kā arī politiskais notikums, kurā teksts ticis prezentēts. Ņemot vērā Ķīnas Komunistiskās Partijas (ĶKP) Politbiroja Pastāvīgās komitejas noteicošo lomu politiskās stratēģijas izstrādē, kā arī spēcīgi izteikto varas vertikāli, kas raksturo lēmumu pieņemšanas procesu Ķīnas valdībā, faktiski par noteicošo autoru vai prezentētāju var tikt uzskatīts tikai ĶKP ģenerālsēkretārs Sji Dziņpins, un par svarīgāko politisko noteikumu var tikt izvirzīts pēdējais ĶKP kongress, proti, 2017.gadā notikušais 19.kongress. Tādējādi par centrālo analīzei

²⁴⁰ Ambassador Michael Clauss, Permanent Representative of the Federal Republic of Germany to the European Union, “Outlook for the China work of the German Council presidency (and beyond),” MERICS Conference: Charting a new course for European China Policy, skatīts 2020.gada 18.septembrī, <https://www.youtube.com/watch?v=zM88tL7V0HU>

²⁴¹ Ambassador Michael Clauss, Permanent Representative of the Federal Republic of Germany to the European Union, “Outlook for the China work of the German Council presidency (and beyond)”.

²⁴² Jeanne Whalen, " Biden likely to remain tough on Chinese tech like Huawei, but with more help from allies," The Washington Post, November 16, 2020, https://www.washingtonpost.com/gdpr-consent/?next_url=https%3a%2f%2fwww.washingtonpost.com%2ftechnology%2f2020%2f11%2f16%2fbiden-huawei-trump-china%2f

pakļaujamo dokumentu izvirzīts **Sji Dzjiņpina Ziņojums ĶTR Komunistiskās Partijas 19.kongresam.**

ĶTR Komunistiskās Partijas 19.kongresa, kurš noteica ĶTR politisko virzību līdz 2022.gadam, tematiskais virziens galvenokārt var tikt vērtēts kā iekšpolitisks. Tā tēmā ieskanas **sociālās nevienlīdzības mazināšanas un pārticības veicināšanas solījums** - “Neaizmirst sākotnējās cerības, stingri atcerēties savu misiju, augstu paceltu turēt Sociālisma ar ķīniešu nokrāsu karogu, nodrošināt izšķirošu uzvaru, veidojot mēreni pārtikušu sabiedrību visos aspektos, tiekties pēc dziļiem Sociālisma ar ķīniešu nokrāsu panākumiem Jaunajā laikmetā...”²⁴³.

Šādi uzsvāri nav pārsteidzoši, jo ĶKP, kuras leģitimitāti lielā mērā veidojusi ekonomiskā izaugsme, saredz sabiedrības neapmierinātību kā lielāko izaicinājumu tās pastāvēšanai - uzsaukums “neaizmirst sākotnējās cerības”, kas tika izpildīts arī dziesmas formātā, nozīmē aicinājumu “jaunās Ķīnas” tautai neattiekties no savām sociālistiskajām saknēm un atcerēties, no kurienes tā nāk, būt pacietīgai un pateicīgai ĶKP. Savukārt, atsauce uz Sji Dzjiņpina formulēto “Jauno laikmetu” ir signāls, ka Ķīna mainās, un ĶKP meklē jaunus ceļus tās izaugsmes nodrošināšanai. Ne velti “Jaunajam laikmetam” seko pēdējais tematiskais bloks, vienīgais, kas attiecas uz Ķīnas lomu pasaulē, tās sevis redzējumu un pozicionēšanu nākotnē: “nenogurstoši strādāt, lai īstenotu Ķīnas sapni par nacionālo atjaunotni”.

Ko nozīmē “**Ķīnas sapnis par nacionālo atjaunotni**” un cik lielā mērā tas ir ārpolitisks projekts? “Sapnis par Ķīnas nacionālo atjaunotni” ir Sji Dzjiņpina leksikas sastāvdaļa, un tā nozīmīgu daļu veido uzstādījums par Ķīnas kā pilntiesīga, spēcīga, cienīta starptautiskā spēlētāja lomas iegūšanu. Tā ir retoriska un politiska reakcija, kas vērsta pret “simts pazemojuma gadu” gaitā (saskaņā ar ĶTR oficiālo historiogrāfiju, pazemojumu gadsimts aizsākās 1842.gadā līdz ar Cjinu dinastijas zaudējumu 1.Opija karā, un beidzās līdz ar ĶTR dibināšanu 1949.gadā) radušos ķīniešu identitāti, kuru raksturo neuzticība saviem spēkiem, pasivitāte, fatālisms un uzskats par atpalicību, sakāvi un zaudējumu Rietumu progresā priekšā.

Sji Dzjiņpins “Sapņa par Ķīnas nacionālo atjaunotni” ietvaros cīnās pret samierniecisko un pasīvo identitāti, īstenojot politiku, kuru pētnieki mēdz novietot spektrā no “pašpārliecinātas” līdz pat nacionālistiskai. Ķīnas rīcības piemēri tās tuvākajā apkārtnē, tostarp gan klātbūtnes palielināšana Dienvidķīnas jūrā un nevēlēšanās izvairīties no konfrontācijas ar, piemēram, Vjetnamas krasta apsardzi, gan agresīvāka retorika attiecībā uz “piespiedu atkalapvienošanos” ar Taivānu, gan robežkonflikta ar Indiju eskalācijas un deeskalācijas viļņi, gan arī militārās klātbūtnes palielināšana Centrālāzijā, tostarp slēptā militārā bāze Tadžikistānā netālu no robežas ar Afganistānu, var tikt uzskatīti par praktisku “Sapņa par Ķīnas nacionālo atjaunotni” izpausmi ĶTR starptautiskajās attiecībās. Jāatzīmē, ka neskatoties uz spēcīgo JCI, kuras dalībniece kopš 2016.gada ir arī Latvija, ekonomisko komponenti, šī transkontinentālā savienojamības projekta ģeopolitiskos apsvērumus ir grūti noliegt, padarot arī JCI par “Sapņa par Ķīnas nacionālo atjaunotni” piemēru.

Sji administrācija izceļ **Ķīnas kā lielvalsts, spēcīga un pat neaizvietoājama spēlētāja lomu**. Atšķirībā no priekštečiem Džjana Dzemiņa un Hu Dzjiņtao, Sji Dzjiņpins neslēpj Ķīnas globālās ambīcijas. Izvirzot tēzi par “**Lielo valstu diplomātiju**”, viņš vairs nerunā par Ķīnas bezierunu iekļaušanos pastāvošajā globālajā pārvaldības sistēmā. Izskan aicinājums ne tikai iekļauties, bet arī veidot pārnacionālo organizāciju - ANO, PVO, PTO - dienaskārtību. Jāatzīmē gan, ka reālās ietekmes pieaugumu Ķīnai nav izdevies līdzsvarot ar maigās varas pieaugumu.

²⁴³ "习近平在中国共产党第十九次全国代表大会上的报告," People.cn, 2017.gada 28.oktobris, <http://cpc.people.com.cn/n1/2017/1028/c64094-29613660.html>

Piemēram, bažas par ĶTR ietekmi PVO nāca klajā COVID-19 kontekstā un izraisīja aizdomas ne tikai pret Ķīnu, bet arī pret PVO kā tādu.²⁴⁴

Starptautisko attiecību lomu “nacionālās atjaunotnes” sasniegšanā uzsver ĶTR Valsts padomnieks un Ārlietu ministrs Vans Ji: “ĶKP Centrālā komiteja, kuras pamatā ir biedrs Sji Dzjiņpins, Ķīnas ārējām attiecībām piešķir lielu nozīmi un uzskata tās par daļu no visaptverošās Ķīniešu nācijas atjaunotnes stratēģijas. Paturot prātā gan lielās globālās pārmaiņas, gan to realitāti, ka Ķīna ir ienākusi Jaunā laikmetā, ĶKP Centrālā komiteja ir veikusi augstākā līmeņa plānošanu un ieviesusi stratēģisko plānu, lai virzītu Lielo valstu diplomātiju ar Ķīnas nokrāsu.”²⁴⁵

Vana Ji citātā iespējams atrast skaidras atbildes uz Ķīnas sevis redzējumu globālajā politiskajā vidē un lomu, kādu tā vēlas sasniegt. Proti:

- Esošās varas leģitimitātes saglabāšana nav iedomājama bez **Ķīnas starptautiskās ietekmes palielināšanās** (“uzskata tās [ārējās attiecības] par daļu no visaptverošās Ķīniešu nācijas atjaunotnes stratēģijas”);
- ĶTR prioritizē lielākas ietekmes sasniegšanu starptautiskajā sistēmā (“ārējām attiecībām piešķir lielu nozīmi”);
- ĶTR ir mainījusies un kļuvusi par **pašpārliecinātu lielvaru** (“realitāte, ka Ķīna ir ienākusi Jaunā laikmetā”);
- ĶTR ir gatava mainīt pastāvošo starptautisko sistēmu, padarot to **Ķīnas apstākļiem atbilstošu** (“virzītu Lielo valstu diplomātiju ar Ķīnas nokrāsu”);
- Ķīna uzskata, ka jaunas pasaules veidošanā jāpaļaujas uz **attiecībām starp lielvalstīm**.

Jāatzīmē, ka pēdējais uzstādījums sasaucas arī ar Ķīnas uzsvāru uz faktisko bilaterālismu, kurš stāv aiz tās izvirzītajām daudzpusējās sadarbības iniciatīvām.

Apzinoties ārpolitisko aspektu kā centrālo “sapņa par Ķīnas nacionālo atjaunotnes” sasniegšanā, Sji Dzjiņpins ir izvirzījis atsevišķu diplomātisku koncepciju, proti, “Sji Dzjiņpina domu par **Sociālistisko diplomātiju ar ķīniešu nokrāsu Jaunajā laikmetā**”. Ārlietu ministrs Vans Ji nosauc šīs jaunās politikas principus:

- aktīvi veidot globālu partnerību tīklu, lai veicinātu Ķīnas diplomātisko darba kārtību;
- proaktīvi virzīt sadarbību JCI ietvaros;
- vadīt globālās pārvaldības sistēmas reformu;
- pielikt maksimālas pūles, lai atbalstītu starptautisko sadarbību pret COVID-19.²⁴⁶

Šie principi vēlreiz apstiprina ĶTR ceļu uz globālās politiskās sistēmas aktīvām izmaiņām, turklāt, kā liecina 3.princips, ĶTR saredz sevi šī procesa līdera pozīcijā. No principiem izriet arī lielā loma, kuru šajā procesā ĶTR valdība piešķir COVID-19, izvirzot pandēmiju kā pagrieziena punktu ĶTR uztverē globālās kopienas acīs.

6.3. ĶTR loma reģionā

Reģions, kurā atrodas Ķīna, tiek dēvēts par “pulvermucu”²⁴⁷ - no astoņām deklarētajām kodolvalstīm Indijas-Austrumāzijas reģionā atrodas piecas. Ķīna, pati būdama kodolvalsts,

²⁴⁴ Feldwisch-Drentrup, Hinnerk, "How WHO Became China's Coronavirus Accomplice," *Foreign Policy*, April 2, 2020, <https://foreignpolicy.com/2020/04/02/china-coronavirus-who-health-soft-power/>

²⁴⁵ Wang Yi, "Study and Implement Xi Jinping Thought on Diplomacy Conscientiously and Break New Ground in Major-Country Diplomacy with Chinese Characteristics," Ministry of the Foreign Affairs of the People's Republic of China, July 20, 2020, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1799305.shtml

²⁴⁶ Wang Yi, "Study and Implement Xi Jinping Thought on Diplomacy Conscientiously ..."

²⁴⁷ Miller, Alice, "EASTASN 297: The International Relations of Asia since World War II," Stanford University, Winter quarter, 2020.

robežojas ar kodolvalstīm Krieviju, Indiju, Pakistānu un Korejas Tautas Demokrātisko Republiku (turpmāk - Ziemeļkoreju), turklāt atrodas saskaņā ar nacionālās Konstitūcijas 9.pantu ierobežoti suverēnās²⁴⁸, bet ekonomiski spēcīgās un vēsturiski militāri ekspansīvās Japānas tiešā tuvumā, kura šobrīd ir galvenā vēl vienas kodolvaras - ASV - sabiedrotā reģionā. Ir būtiski atzīmēt, ka tieši reģiona pārsātinātība ar pašpārliecinātām lielvalstīm kalpo par vienu no iemesliem iepriekšējā apakšnodalā aprakstītajai ĶTR diplomātiskajai koncepcijai un tieksmei pēc savas globālās lomas palielināšanas.

Ķīna kā Austrumāzijas lielvara un spēcīgākā ekonomika ir **reģionāli neviennozīmīgs aktors**. No vienas puses, ĶTR iestājas pret reģiona sašķeltību, un, būdama pārāk stipra, lai ar to nerēķinātos, **spēlē balansējošo lomu**. Pirmkārt, Indijai apzinoties, ka Pakistāna ir tuvs ĶTR partneris, samazinās militāra konflikta iespēja Indijas un Pakistānas starpā. Otrkārt, Ķīnai ir savstarpējās aizsardzības līgums ar Ziemeļkoreju, un starptautiskā sabiedrība paļaujas un aktīvi izmanto Ķīnas ietekmes iespējas attiecībā pret šo valsti. Treškārt, kā piemērs šim apgalvojumam var kalpot arī 2020.gada novembrī noslēgtais līgums par Reģionālo Visaptverošo Ekonomisko Partnerību (RVEP), kurš iekļauj 15 reģiona valstis, un par kura virzītāju kalpoja tieši ĶTR. Kaut vēl pāragri spriest par RVEP patieso plašumu un pielietojamību, līgums tiek raksturots kā Ķīnas virsrokas gūšana pār ASV dominanci reģionā: "Pekina virza reģionālās ekonomikas plūsmas laikā, kad, neskatoties uz jaunā koronavīrusa izraisīto tirdzniecības palēnināšanos, lielākā daļa reģionālo valstu joprojām koncentrējas uz daudzpusēju ekonomisko integrāciju."²⁴⁹ Ķīna ir spēcīgs spēlētājs Āzijas – Eiropas dialogā (ASEM) un ir aktīva "Dienvidaustrumāzijas Nāciju Asociācijas (ASEAN) plus trīs" formāta locekle.

Pat valstis, kuras vēsturiski neuzticas Ķīnai, un kuras to attiecībās ar Ķīnu raksturo reģionālie strīdi, piemēram, Vjetnama Dienvidķīnas jūrā un Japāna Austrumķīnas jūrā, nevar atļauties neiegridīt kaimiņattiecībās ar ĶTR politisku apsvērumu dēļ.

No otras puses, pieaugot ĶTR starptautiskajai pašpārliecinātībai, **reģionālie konflikti uz tās robežām veido intensīvākus eskalācijas un deeskalācijas ciklus**²⁵⁰, piemēram, robežkonflikts ar Indiju, kā arī rada iniciatīvu ĶTR pielietot hibrīttaktikas, kuras ir sarežģīti interpretēt kā aktīvu agresiju, bet ar kuru palīdzību situācija reģionā tiek pavērsta Ķīnai par labu, piemēram, jau minēto Dienvidķīnas un Austrumķīnas jūru teritoriālo prasību gadījumā. Situāciju pastiprina asimetriskā ekonomiskā reģiona valstu atkarība²⁵¹ no Ķīnas: "Ķīna jau tagad ir daudzu reģiona valstu galvenā tirdzniecības partnere un galvenā donore dažām nabadzīgākām valstīm, piemēram, Kambodžai."²⁵²

Nemot vērā Ķīnas vienlaicīgo lomu gan kā vienojošajam, gan šķeļošajam aktoram, **reģiona valstis cenšas veidot daudzlīmeņu dialogu ar Ķīnu, tomēr arī meklē globālus partnerus**, lai balansētu Ķīnas ietekmi, tostarp Krieviju un ASV. Reģionālā dinamika liecina, ka ekonomiskā pārpaļaušanās uz Ķīnu veicina blakusesošo valstu ievainojamību. Ekstrēma sadzīvošanas scenārija gadījumā Ķīna nevēlēsies pieļaut balansēšanas politikas turpināšanos šajās valstīs.

²⁴⁸ "The Constitution of Japan," Prime Minister of Japan and His Cabinet, skatīts 2020.gada 13.novembrī, https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html

²⁴⁹ Kurlantzick, Joshua, "The RCEP Signing and Its Implications," Council on Foreign Relations, November 16, 2020, Skatīts 20.11.2020., <https://www.cfr.org/blog/rcep-signing-and-its-implications>

²⁵⁰ Mochizuki, Mike, Jiaxiu Han, "Is China Escalating Tensions With Japan in the East China Sea?" *The Diplomat*, September 16, 2020, <https://thediplomat.com/2020/09/is-china-escalating-tensions-with-japan-in-the-east-china-sea/>

²⁵¹ "Vietnam's economy is much dependent on China", legislator warns," *Tuổi Trẻ News*, May 13, 2013, <https://tuoitrenews.vn/society/10196/vietnams-economy-is-much-dependent-on-china-legislator-warns>

²⁵² Kurlantzick, Joshua, "The RCEP Signing and Its Implications".

6.4. Reakcija uz COVID-19

Sākotnēji Ķīna uzskatīja COVID-19 apkarošanu par iespēju **paplašināt maigo varu** un argumentēt par labu valsts izvēlētajam attīstības ceļam gan iekšpolitiski, gan ārpolitiski, parādot ĶTR centralizētā pārvaldības modeļa pārākumu pār salīdzinoši lēnāko demokrātisko procesu citviet, tomēr 2020.gada nogalē var secināt, ka Ķīna kā COVID-19 izcelsmes valsts ir **nonākusi kritikas krustugunīs** par nesavlaicīgo vīrusa izplatības ierobežošanu, kas sistēmiski sakņojas varas vertikāles diktētajā neatkarīgās uzraudzības trūkumā un padoto ierobežotajās iespējās ziņot par viņu tiešo vadītāju neizdarību.

No ekonomiskā viedokļa, COVID-19 epidēmija Ķīnā pastiprināja vienu no valsts galvenajiem strukturālajiem izaicinājumiem, proti, ienākumu nevienlīdzību, tādēļ šībrīža izaugsme tiek definēta kā **“divu ātrumu atlabšana”**. “Divu ātrumu atlabšana” ir ekonomiskās attīstības nevēlama blakusparādība pēckrīzes iespaidā, kuras gadījumā lielās kompānijas strādā ar peļņu, kurpretī mazais bizness cieš milzīgus zaudējumus un mazkvalificētais darbspēks zaudē iztikas avotus. Ķīnas gadījumā “divu ātrumu atlabšanu” raksturo arī neproporcionāli ātrie valsts uzņēmumu un valdībai pietuvināto sektoru atlabšanas tempi.²⁵³ Nevienlīdzīgie atlabšanas rādītāji tieši ietekmē ekonomiski mazāk nodrošinātā iedzīvotāju slāņa ienākumus. Patēriņam luksusa preču sektorā paliekot augstam, bet samazinoties pirktpējai lēto un pieejamo preču un pakalpojumu sektorā, izveidojas apburtais loks, kas ietekmē tieši ekonomiski neaizsargātāko sabiedrības daļu. Lai risinātu šo problēmu, ieviestas subsīdijas un pagaidu nodokļu atvieglojumi.²⁵⁴

Neskatoties uz nevienmērīgo atlabšanu sektoru un dažādu sabiedrības slāņu griezumā, 2020.gada otrajā ceturksnī Ķīna ziņoja par 3,2% IKP pieaugumu salīdzinājumā ar 2019.gada 3.ceturksni. Tādējādi Ķīna, iespējams, kļūs par pirmo lielo ekonomiku, kurai būs izdevies pārvarēt COVID-19 radītās negatīvās sekas un atsākt izaugsmi. Tomēr COVID-19 spēcīgais sitiens Ķīnas starptautiskajam prestižam un pašā Ķīnā oficiāli izplatītie savvērestības teoriju naratīvi, piemēram, par ASV kā vīrusa izcelsmes valsti, var kalpot par vēl vienu argumentu savstarpējās neuzticības pieaugumam pēckrīzes periodā. Tādējādi ĶTR ekonomiskā izaugsmes nestie pozitīvie rezultāti starptautiskajos tirgos paši par sevi nespēs kavēt sadzīvošanas scenārija iestāšanos globālajā politikā.

6.5. Kā COVID-19 ietekmēja ĶTR ārpolitiku

ĶTR diplomātiskie sasniegumi COVID-19 kontekstā nebūt nav bijuši viennozīmīgi un, kā tiek apgalvots, pat kaitējuši ĶTR maigajai varai un globālajām simpātijām pret to. Pew Pētījumu Centra ziņojums min, ka no 14 pētījumā iekļautajām valstīm vidēji 61% apjautāto apgalvo, ka Ķīna COVID-19 apkarošanā ir sasniegusi sliktus rezultātus.²⁵⁵ Attieksme pret Ķīnu “Austrālijā, Apvienotajā Karalistē, Vācijā, Nīderlandē, Zviedrijā, ASV, Dienvidkorejā, Spānijā un Kanādā

²⁵³ He, Huifeng, "China's two-speed economic recovery leaves migrant workers and small businesses lagging behind," *South China Morning Post*, September 26, 2020, <https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3102861/chinas-two-speed-economic-recovery-leaves-migrant-workers-and>

²⁵⁴ Yu, Sun, Yang, Yuan, "Why China's economic recovery from coronavirus is widening the wealth gap," *Financial Times*, August 18, 2020, <https://www.ft.com/content/e0e2940a-17cb-40ed-8d27-3722c9349a5d>

²⁵⁵ Laura Silver, Kat Devlin, Christine Huang, "Unfavorable Views of China Reach Historic Highs in Many Countries," Pew Research Center, October 6, 2020, <https://www.pewresearch.org/global/2020/10/06/unfavorable-views-of-china-reach-historic-highs-in-many-countries/>

negatīvie viedokļi ir sasnieguši augstākos punktus kopš centrs sāka aptauju par šo tēmu vairāk nekā pirms desmit gadiem”.²⁵⁶

Tomēr Ķīna saskata COVID-19 kā ilgi gaidītās “pozitīvās sadarbības dienaskārtības” visreālāko iemiesojumu (līdz šim šajā lomā Ķīna bija likusi ar ekoloģiju un klimata izmaiņām saistītus jautājumus). ĶTR turpina īstenot “**kovidiplomatiju**”, kuras pamatā ir, pirmkārt, naratīvs par efektīvo un ātro vīrusa izplatības ierobežošanu pašmājās, otrkārt, solidaritātes un starptautiskās palīdzības naratīvs, treškārt, naratīvs par veiksmīgu COVID-19 apkarošanu kā pierādījumu ĶTR izcilībai tehniskā nodrošinājuma, plānošanas pasākumu, zinātnisko sasniegumu jomās ar mērķi parādīt ĶTR politiskās sistēmas priekšrocības globāla izaicinājuma risināšanā. COVID-19 naratīviem, protams, ir arī iekšpolitisks mērķis - tas kalpo sabiedrības solidaritātes izkopšanai. Pie šiem uzstādījumiem ĶTR pieturas arī attiecībā uz Latviju, kā to apliecina ĶTR vēstnieka Latvijā Liana Dzjancjuana runa par godu ĶTR dibināšanas 71. gadadienai. Vēstnieks pauž: “Saskaroties ar epidēmiju, Ķīna jau sākotnēji ir izvirzījusi cilvēku dzīves drošību un veselību pirmajā vietā un ir veikusi visaptverošākos un stingrākos profilakses un kontroles pasākumus, lai efektīvi bloķētu vīrusa pārnesšanas ķēdi un iegūtu vērtīgu laiku citām valstīm epidēmijas novēršanai un kontrolei.”²⁵⁷

Kā problēmu turpmākai izaugsmei ilgtermiņā Ķīna saskata tās attiecību pasliktināšanos ar ASV un ES. Ķīnas domnīcu eksperti uzskata, ka Ķīna ES un ASV acīs tiek vērtēta līdzīgi - kā izaicinājums un apdraudējums, tomēr dialogs un kaulēšanās ar ES ir iespējama. Šanhajas Starptautisko Studiju Institūta eksperti, tostarp Zhang Yinghong, norāda, ka gan ES, gan ASV īsteno līdzīgus preventīvus pasākumus, lai nepieļautu pārlietu Ķīnas ekonomiskās konkurētspējas pieaugumu. Tomēr **Ķīna nevar atļauties būt izolācijā no abiem spēlētājiem, jo tās ekonomiskā izaugsme ir sasaistīta ar piekļuvi attīstītajiem tirgiem.** Ķīnas ietekmīgāko oficiālo domnīcu - Sociālo Zinātņu Akadēmijas un Šanhajas Starptautisko Studiju Institūta - pētnieki pasvīturo trīs būtiskas atšķirības starp ASV un ES, secinot, ka Ķīnai būtu jāpievēršas tuvākai sadarbībai ar ES, jo ar šo spēlētāju paralēli izaicinājumiem, ir iespējama pozitīva sadarbības dienaskārtība un ir vairāk kopējo interešu:

- attiecības ar ES var būt ekonomiski komplimentāras;
- Ķīnai ir līdzīgāks redzējums ar ES, nevis ASV, par starptautiskās sistēmas nākotni, tostarp, kopīgi uzskati par klimata pārmaiņām;
- Ķīnā valda uzskats, ka ES sākotnēji bija atvērta pret JJCI. Ķīnasprāt, ES kritika ir vērsta nevis pret JCI ideju kā tādu, bet gan pret projekta īstenošanas praktiskajiem aspektiem - necaurredzamības, kvalitātes kontroles izaicinājumiem, ekoloģiskajiem riskiem, kā arī iesaistīto valstu pārlietu paļaušanos uz Ķīnas finanšu aizdevumiem. Tātad, atšķirībā no Vašingtonas, Brisele neskata to kā eksistenciālu izaicinājumu pastāvošajam globālajam spēku samēram, bet gan kā Eirāzijas savienojumu, kuru pie noteiktu nosacījumu izpildes būtu iespējams savietot ar ES konektivitātes stratēģijām.

Apskatot ĶTR oficiālās stratēģijas attiecībā uz starptautisko politisko vidi un valsts vietu tajā, var secināt - ĶTR ziņo saviem iedzīvotājiem, ka tā ir apņēmusies novirzīt resursus, lai proaktīvi ietekmētu pastāvošo starptautisko kārtību. Lai pamatotu resursu tērēšanu šim mērķim COVID-19 apstākļos, ĶTR politiskā elite pielieto gan pozitīvo, gan negatīvo informāciju.

²⁵⁶ Laura Silver, Kat Devlin, Christine Huang, "Unfavorable Views of China Reach Historic Highs in Many Countries," Pew Research Center, October 6, 2020, <https://www.pewresearch.org/global/2020/10/06/unfavorable-views-of-china-reach-historic-highs-in-many-countries/>

²⁵⁷ "Online Celebration of the 71st Anniversary of the Founding of the People's Republic of China," Ķīnas Tautas Republikas vēstniecības Latvijas Republikā oficiālais Facebook konts, 2020.gada 29.septembris, <https://www.facebook.com/EmbassyofChinainLatvia/videos/644978103119696>

Pozitīva informācija runā par ieguvumiem un iespējām Ķīnas attīstībai, ko starptautiskā ietekme spētu sniegt, kā arī izmanto ĶTR ekonomiskās atlabšanas no COVID-19 izraisītās krīzes argumentu, lai pārapstiprinātu Ķīnas izvēlēto attīstības ceļa pareizību. Savukārt negatīvie paziņojumi iezīmē riskus un draudus, kas Ķīnu sagaida, ja tā nekļūs proaktīvāka globālajā vidē. Pie šāda uzstādījuma strauji sarūk *status quo* un solidaritātes scenāriju iespējas pēcpandēmijas kontekstā, pastiprinot suverenizācijas scenārija iespējamību.

6.6. Secinājumi un rekomendācijas Latvijai

Iespējams izteikt pieņēmumu, ka ĶTR ārpolitiskajā stratēģijā novērojami **gan integrācijas, gan suverenizācijas elementi**, tomēr tā arī satur **spēcīgu ideoloģiskā protekcionisma komponenti, veicinot scenāriju līdzpastāvēšanas jeb globāla sadzīvošanas hibrīdscenārija iespēju**. Arī no ekonomiskā viedokļa var secināt, ka šībrīža saspīlēto attiecību ar ASV un COVID-19 krīzes rezultātā Ķīna ir pieņēmusi tēzi par pasaules nenoteiktību un pretrunīgu scenāriju līdzpastāvēšanu globālajā attīstībā un plāno tās stratēģiju - “Lielo valstu diplomātiju ar Ķīnas nokrāsu” - atbilstoši tai. No oficiālās politiskās elites komunikācijas var spriest, ka ĶTR uzskata, ka **ES ir tās primārais partneris starp attīstītajiem tirgiem**, proti, tā ir uz sadarbību vērsta starptautiskās sistēmas dalībniece ar vizzemāko “nenoteiktības” faktoru. Tomēr ĶTR nevēlas pārvērtēt ES kā supranacionālas institūcijas ietekmi uz valstu nacionālajām politikām, tāpēc paralēli iegulda **bilaterālajās attiecībās** ar tai nozīmīgākajām ES dalībvalstīm.

Izejot no šī uzstādījuma, ĶTR ir divas iespējas. Latvijai būtu jāizstrādā pozīcija abos gadījumos.

Pirmā ĶTR iespēja: censties vienoties ar ES investīciju jautājumos, lai nenonāktu izolācijā no Rietumu tirgiem. Iespējams, ka šajā kontekstā tiks izrādīta politiskā griba pret ES kopumā, kura spēs iekustināt ĶTR ekonomisko sadarbību arī ar Baltijas reģionu, tostarp Latviju.

Tomēr, otrais ceļš, kurš ir lielākā saskaņā ar Ķīnas oficiālās “Lielo valstu diplomātijas” uzstādījumiem, būtu ieguldīt divpusējās attiecībās ar lielajām ES dalībvalstīm. Ķīna turpinātu kontaktus ar Baltijas valstīm “17+1” formātā, uzturot politisko dialogu, bet neprioritizējot Baltijas, tostarp, Latvijas virzienu. Šādā gadījumā nav pamata sagaidīt lielāku Latvijas ekonomisko ieguvumu attiecībās ar Ķīnu.

Izejot no pieņēmuma par Ķīnas izvēli par labu divpusējām attiecībām ar lielajām Eiropas valstīm, kā arī sadzīvošanas scenāriju kā reālistiskāko starptautiskajās attiecībās pēc-COVID-19 periodā, lēmumi, kas var apdraudēt Latvijas sistēmisko, ekonomisko vai infrastruktūras neatkarību, izraisīs pretreakciju gan ES līmenī, gan no ASV.

Ņemot vērā iepriekšminēto, tiek piedāvātas sekojošas rekomendācijas Latvijai:

1. Latvija kā NATO un ASV drošības patērētājs atšķirībā no lielākām ES valstīm nevarēs atļauties ekonomisko perspektīvu vārdā riskēt ar valsts suverenitātes garantu. **Latvijai jāreķinās ar plašākas, pat ekskluzīvas solidaritātes pieprasījumu gan ASV, gan Ķīnas veidoto bloku iekšienē** un “stratēģiskās nenoteiktības” un sasaistītības periodu beigām.
2. Sadzīvošanas scenārija iznākumā **Latvijai lēmumu pieņemšana attiecībā uz ekonomiskajiem kontaktiem ar Ķīnu būs jāiedala trijos līmeņos**, augstākajā riska (atteikšanās) līmenī iekļaujot komunikācijas tehnoloģijas, finanšu tehnoloģijas, kritisko infrastruktūru, medijus u.c.; vidēja riska (izvērtēšanas) līmenī iekļaujot farmāciju, dzīvības zinātnes, u.c.; zema riska līmenī iekļaujot nelielus ieguldījumus nozarēs, kurās jau šobrīd notiek sadarbība, piemēram, kokrūpniecība, ķīmiskā rūpniecība, kosmētika.

Ikvienā izvērtēšanas gadījumā jāskata arī investīciju apjoms un ieguldītāju uzņēmuma sasaiste ar ĶTR valsts institūcijām.

3. Latvijai būtu **jāskata “17+1” formāts kā papildinošs, nevis centrālais sadarbības formāts** Austrumāzijas reģionā. Pretēji gaidām, “17+1” nav nesis nozīmīgus ekonomiskos ieguvumus. Pandēmijas apstākļos “17+1” sadarbības nākotne ir neskaidra, un ĶTR mēģina kompensēt reālās sadarbības trūkumu ar nozaru dialogu un sadarbības sabiedrību starpā stiprināšanas starpniecību. Šie publiskās diplomātijas zema riska kanāli var tikt uzturēti, tomēr Latvijai jākoncentrējas uz sadarbību ar Ķīnu kopīgas ES pozīcijas vai vietējo reģionālo formātu (NB8) ietvaros.
4. Latvijai **nebūtu jāliek gaidas uz JCI** kā reģiona tranzīta infrastruktūras revitalizācijas iespēju. Latvijas dalība JCI no cietās infrastruktūras viedokļa nav atdalāma no iesaistīšanās projektos ar Baltkrieviju un Krieviju. Baltkrievija šobrīd nav vēlams partneris Latvijai politiskajā kontekstā, kurpretī Krievijas loma JCI ir neskaidra, pašai Krievijai prioritizējot Eirāzijas Ekonomisko Savienību, bet Ķīnai faktiski izvairoties no paļāvības uz Krieviju un veidojot Krievijai alternatīvus maršrutus JCI projektu īstenošanā.
5. COVID-19 kontekstā ĶTR ir nākusi klajā ar Veselības Zīda ceļa piedāvājumu. Ņemot vērā jau pastāvošo sadarbību veselības zinātņu jomā, Latvijas sadarbība ar Ķīnu šajā nozarē ir iespējama. Tomēr Latvijai **jāapzinās Veselības Zīda ceļa ideoloģiskā komponente** un jāizvairās tikt izmantotai ĶTR kovidiplomātijas izpausmēs.

7. Starptautiskās vides attīstības scenārijs un rekomendācijas Latvijai

Skatoties no 2020. gada nogales perspektīvas, COVID-19 pandēmija vēl nav radījusi būtiskas strukturālas pārmaiņas starptautiskajā sistēmā. Arī COVID-19 vakcinēšanas programmas uzsākšana ES, Lielbritānijā, ASV, Krievijā un citās valstīs līdz ar jau notikušo pandēmijas iegrožošanu Ķīnā rada priekšnoteikumus, ka dīkstāves un globālās mijiedarbības ierobežošanas radītais ekonomiskais kritums dēļ COVID-19 vismaz lielākajās ekonomikās un spēcīgākajās valstīs varētu būt salīdzinoši īslaicīgs. Tomēr ilgākā termiņā COVID-19 līdztekus citiem izaicinājumiem varētu būt veicinājis starptautiskās vides fundamentālākas pārmaiņas. COVID-19 pandēmija ir ietekmējusi attīstību daudzās nozarēs un daļa nozaru mainīsies neatgriezeniski. Digitalizācijas nozīme ir kļuvusi acīmredzama. Netieši ir pastiprināti aktualizēts klimata pārmaiņu ierobežošanas jautājums. Savukārt tieši ir nodemonstrēta sabiedrību ievainojamība globalizācijas un savstarpējas mijiedarbības kontekstā.

Pandēmija ir veidojusi valstu iekšējās un ārpolitiskās attiecības. Valstu reakcijas uz pandēmiju ir tikušas pretrunīgi vērtētas un izraisījušas arī pret valdībām vērstus protestus daudzās Rietumu demokrātijās. Tās vēl vairāk ir ietekmējušas iekšpolitiskos procesus mazākās un nabadzīgākās valstīs ar ieilgušām iekšpolitiskām problēmām, kuru veselības sistēmas un ekonomikas nav spējušas veiksmīgi tikt galā ar pandēmijas izaicinājumiem. Pandēmijas šoks atstājis arī globālo nospiedumu uz valstu mijiedarbības raksturu. Starptautiskās vides tālāko attīstību scenārijus un mazu valstu, arī Latvijas, rīcībpolitikas kontekstu, iespējas un ierobežojumus lielā mērā noteiks ģeopolitiskā “lielā četrnieka” - ES, ASV, Krievijas un Ķīnas - spējas, stratēģijas un savstarpējā mijiedarbība.

ES ir savienība starp valstīm, kuras labprātīgi deleģējušas savu suverenitāti pārnacionālām institūcijām. Latvijas ģeopolitiskā tagadne un ar nākotne ir cieši saistīta ar šo valstu unikālo veidojumu, jo dzīvotspējīgu alternatīvu Latvijai šobrīd nav. Analizējot ES uzvedību pirms COVID-19 pandēmijas un pandēmijas laikā, kopumā ir vērojama ES virzība uz suverenizāciju un ES pašpārlicinātības un vienotības audzēšanu. Proti, ir vērojami centieni ES iezīmēt kā vienotu ekonomisko un ārpolitisko bloku pasaulē. ES iekšējās problēmas un ieilgušī “sevis meklēšana” ir pamatā ES vēlmei kļūt par spēcīgāku un patstāvīgāku spēlētāju, līdz ar to vērojama arī tiekšanās atrisināt iekšējās nesaskaņas un konsolidēt resursus un politisko gribu ES iedzīvotāju un arī valstu interešu aizsardzībai pret trešo valstu nevēlamām ietekmēm.

ES turpina būt atvērta pasaulei, lūkojas pēc partnerībām ar līdzīgi domājošiem un veicina demokrātijas, cilvēktiesību un labas pārvaldības principus starptautiskajā vidē. Ir iezīmējušās tendences ES spēlēt galveno lomu klimatu pārmaiņu jautājumā, nabadzības mazināšanā pasaulē, PTO reformēšanā un citos jautājumos. Kopumā ES tiecas saglabāt savu tehnoloģisko progresu un pārkumu daudzos jautājumos, ekonomiku kapitalizāciju un inovētspēju. No vienas puses, ES nevēlas izteiktu nacionālo valstu suverenizācijas stiprināšanos, jo tas varētu negatīvi ietekmēt pašu organizāciju. Vienlaicīgi stingrāka nostāja attiecībā uz savām kā bloka interesēm un vajadzībām un pakāpeniska sevis pretnostatīšana pārējai pasaulei ir jaunākās ES tendences. ES mēģina kļūt arī pašpietiekamāka militārajos un citos drošības jautājumos, kā arī turpina būt spēcīgs, uzstājīgs un dominējošs tirdzniecības aktors. Lielais skaits brīvās tirdzniecības līgumu, kuri noslēgti pēdējā piecgadē, apliecina ES vēlmi nodrošināt partnerības ar svarīgākajiem importa un eksporta partneriem, rēķinoties arī ar potenciālo globāla līmeņa tirdzniecības režīma iziršanu. Daudzās tirdzniecības vienošanās arī norāda uz vēlmi turpināt divpusēji organizēt tirdzniecības procesu. Tādejādi jāsecina, ka ES turpina gatavoties pasaulei, kurā vienlaikus var līdzāspastāvēt solidaritātes un sadarbības, protekcionalisma un suverenizācijas tendences.

Džoefa Baidena uzvara ASV prezidenta vēlēšanās nav jāuzskata par “vēstures beigām”. Jaunā prezidenta administrācijas rīcības brīvību ierobežos virkne iekšpolitisku faktoru – it īpaši spēku samērs Kongresā un pašā Demokrātu partijā, kā arī Augstākās tiesas viedoklis pretrunīgos jautājumos. Turklāt jau 2022. gadā gaidāmas Vidustermiņa vēlēšanas, kas var nest izmaiņas spēku sadalījumā Kongresā, tostarp vēl vairāk apgrūtinot jaunā prezidenta administrācijas plānu īstenošanu. Savukārt 2024. gadā notiks nākamās prezidenta vēlēšanas. Tāpēc ir svarīgi apzināties, ka nesenās un 2021. gadā paredzamās izmaiņas ASV iekšpolitikā un ārpolitikā var nebūt neatgriezeniskas.

Neskatoties uz iekšpolitisko attīstību, ASV ir un tuvākā nākotnē saglabās militāri, politiski un ekonomiski ietekmīgākās valsts pasaulē statusu. Ar ASV viedokli un iespējamo rīcību vai nerīkošanos ir un būs jārēķinās ikvienai pasaules valstij. Tehnoloģiskais pārkums turpinās stiprināt ASV lomu, kur konkurenci globālā mērogā spēs izrādīt vien Ķīna un atsevišķas Eiropas valstis. Lai gan ASV ārpolitikā gaidāmas būtiskas pārmaiņas, tās ierobežos iekšējais spēku samērs ASV. ASV arī saglabās vismaz daļu Trampa ēras protekcionistiskās politikas gan savas ekonomikas stiprināšanai, gan citu valstu iegrožošanai. Vienlaicīgi Baidena prezidentūras laikā ASV atkal kļūs iesaistītākas starptautiskajā politikā ar līdzdalību starptautiskajās organizācijās un sadarbībā ar līdzīgi domājošām valstīm. Lielāks uzsvars tiks likts uz sadarbību ar demokrātiskajām valstīm, ko paudis arī jaunievēlētais prezidents Baidens. Līdz ar to ASV atkal būs tā sauktās “brīvās pasaules” līderis. ASV attiecības ar Krieviju neuzlabosies, lai gan sadarbības iespējas tiks meklētas, piemēram, bruņojuma kontroles jautājumā. Tikmēr Ķīna nostiprināsies kā būtiskākais ekonomiskais, politiskais un arī militārais sāncensis ASV uztverē.

Krievijas Federācija ir viena no starptautiskajā politikā (pa)redzamākajām valstīm pēdējos gados, jo aktīvi uztur “reālpolitisko” pieeju un pārējo pasaules valstu antagonizēšanu gan retorikā, gan rīcībā. Pēdējās desmitgades laikā Krievijas vadība ir uzstājīgi uzsvērusi nacionālo valstu prioritāti un suverenitātes nozīmi. Tā ir apšaubījusi Rietumu solidaritātes un vērtību ilgtspēju, kā arī Rietumu daudzpusējās diplomātijas un uz šiem principiem balstīto starptautisko organizāciju efektivitāti. Līdz ar to var sagaidīt, ka pandēmija varētu izraisīt vēl lielākus ārpolitiskās suverenitātes un autonomijas centienus Krievijas ārpolitikā. Krievija ir ieņēmusi pozīciju, ka nevēlas sadarboties ar Rietumvalstīm un pastiprināti rūpējas par savas pieejas un “suvērēnās valsts” modeļa eksportēšanu arī uz citām pasaules valstīm. Krievija ir vēsturiski pieradusi un gatava cīnīties par savu izdzīvošanu apstākļos, kad tai apkārt trūkst draugu. Ciniska un bieži vardarbīga iekšpolitika un ārpolitika ir daļa no Krievijas tēla un izpratnes pašai par sevi.

Vienlaicīgi Krievija saskarsies ar ekonomiskajiem un sociālajiem izaicinājumiem un nevar izslēgt, ka Krievija cietīs no COVID-19 vairāk nekā citas pasaules valstis, pat ja informatīvi tas tiks “nogludināts”. Globālas klimata politikas un enerģijas resursu pieprasījuma mazināšanās rezultātā Krievija zaudēs līdzekļus ne tikai veselības sistēmas papildus izdevumu kompensēšanai un valsts budžeta ienākumos, bet arī mazināsies uzkrātās finanšu rezerves. Tāpat pastāv Krievijas aizsardzības un ārpolitikas resursu bāzes samazināšanas potenciāls, tostarp Krievijas atbalsts tās sabiedrotajiem un partneriem gan tuvākajā reģionā, gan ārpus tā. Krievijas pašas veicinātas neuzticības un konkurences apstākļos valsts pievilcības un pieejamo resursu ierobežotība un savstarpējā atkarība no citām pasaules lielvarām ierobežos Krievijas deklarētās suverenitātes īstenošanu.

Ķīnas loma globālajā ekonomikā nestrādīgi, bet sistemātiski palielinās. Lielo ekonomisko spēlētāju izaugsmes trajektorijas COVID-19 pandēmijas kontekstā, iespējams, padarīs Ķīnu par lielāko pasaules ekonomiku ātrāk kā prognozēts - jau 2028. gadā. Ņemot vērā IKP pēc pirktpējas paritātes, Ķīna jau šobrīd ir izvirzījies līderos. Tādējādi Ķīnas rīcībā ir virkne ekonomisko un politisko instrumentu. Ķīnas finanšu un ekonomiskie resursi un noieta tirgi ir pievilcīgi un

interesanti plašam partneru lokam. Arī politiskais attīstības modelis daudziem ārpus Austrumāzijas reģiona ļauj lūkoties uz Ķīnu kā intrigējošu sadarbības partneri. Ķīnas centieni rast sabiedrotos un konkurēt ar citiem globālajiem aktoriem par resursiem, tirgiem un politisko ietekmi dod pamatu uzskatīt, ka potenciāli lielākā globālā ekonomika raugās uz savu konkurētspēju līdzās ASV un ES. Balansēšana starp šiem Rietumu pasaules vadošajiem aktoriem Ķīnai ir bijusi izdevīga, jo ļāvusi bez būtiskas piekāpšanās uzturēt ekonomiskās attiecības.

Vienlaikus attiecības ar citiem globālajiem aktoriem ir viens no lielākajiem Ķīnas izaicinājumiem. Pēdējos raksturo nevēlēšanās turpināt tirdzniecības un arī politiskās attiecības ar Ķīnu tādā līmenī kā iepriekš, norobežojoties no Ķīnas un zaudējot ilūzijas par to. Gan ES, gan ASV īsteno līdzīgus preventīvus pasākumus, lai nepieļautu pārlietu Ķīnas ekonomiskās konkurētspējas pieaugumu. Tomēr Ķīna nevar atļauties būt izolācijā no ASV un ES, jo tās ekonomiskā izaugsme ir sasaistīta ar piekļuvi attīstītajiem tirgiem. Attiecīgi partneru diversifikācija, ieskaitot RCEP līguma noslēgšanu, kļūst par piemēru tam, kā Ķīna redz sevi globālajā vidē, kurā vērojama pretrunīgu tendenču līdzāspastāvēšana vai sadzīvošana. Ķīna ir centusies arī aktīvi uzlabot savu starptautisko tēlu. Šie centieni saistāmi ne tikai ar uzticamas “pasaules sabiedrības” daļas tēla veicināšanu, bet gan reālpolitisku aprēķinu valsts prestiža un ietekmes veidošanai un celšanai. Vienlaicīgi globālais tēls tiek projicēts arī iekšpolitiski valsts iedzīvotāju savstarpējās solidaritātes un patriotisma veicināšanai. ĶTR diplomātiskās aktivitātes COVID-19 kontekstā tomēr ir pretrunīgi vērtētas un pat acīmredzami kaitējušas valsts maigajai varai un centieniem iegūt globālas simpātijas.

Tādējādi ir redzams, ka **ģeopolitiskā sāncensība starp “lielo četrinieku”**, kurš aplūkots šajā pētījumā, ir neizbēgama. Četras lielvaras tiecas nostiprināt savu pārākumu, iekšējo izturību un spēju rīkoties proaktīvi vai pat apsteidzoši starptautiskajā politikā. Neuzticēšanās līmenis “četrinieka” starpā ir pieaudzis un nav redzamas tendences, ka tas mazināsies. COVID-19 pandēmija nav sekmējusi attiecību uzlabošanu, bet gan arvien vairāk iezīmē gan sabiedrību, gan valstu vadītāju “ierakumu mentalitātes” attīstīšanos. Primāri jau katras valsts iekšpolitisko izaicinājumu dēļ. Tādēļ, ņemot vērā gan “lielā četrinieka” individuālās attīstības tendences, gan savstarpējo mijiedarbību, gan arī vispārējo situāciju starptautiskajā politiskajā ekonomikā ir pamats uzskatīt, ka ticamākais post-COVID-19 pasaules attīstības scenārijs ir “sadzīvošana”. **Sadzīvošanas scenārijs** ir reālistiskākais gan lielvalstu savstarpējo pretrunu dēļ, gan tādēļ, ka iekļauj vairāku tendenču hibrīdu, gan arī tādēļ, ka COVID-19, acīmredzot, nav kļuvis par vienojošu draudu visām pasaules valstīm, kas sekmētu to politisko tuvināšanos. Sadarbība, integrācija, solidaritāte, suverenizācija, merkantilisms un protekcionisms pastāvēs vienlaikus. Šīs tendences var veicināt arī reģionalizāciju jeb ciešāk integrētu politisko un ekonomisko reģionālo bloku veidošanos lielo aktoru vadībā.

Ko šāds scenārijs nozīmē Latvijai? Latvija darbosies pasaulē, kas kļūst arvien sarežģītāka un neskaidrāka. Uz likumiem balstīta starptautiskā kārtība vairs netiks uztverta kā pašsaprotama, un daudzpusējā sadarbība pasaules politikā vairs nebūs visu pasaules valstu atbalstīta pieeja. Šādā scenārijā spēcīga ES un NATO arī turpmāk būs Latvijas lielākie drošības garantī, nodrošinot Latvijai starptautisko aizsardzību, ģeopolitisko partnerību, līdzekļus izaugsmes turpināšanai un piekļuvi finanšu resursiem un tehnoloģijām. Latvijai būs jāturpina dziļāka integrācija tās tuvāko ES un NATO partneru ražošanas ķēdēs. Kā uzticams partneris, kas aktīvi iesaistās globālu problēmu risināšanā, Latvija tādējādi sekos ceļam uz Latvijas “iesakņošanu” Rietumu pasaulē, kas mācās sadzīvot ar līdzīgiem varas centriem citos pasaules reģionos.

Sadzīvošanas scenārijā **Latvijai jāapzinās, ka ES ir tās lielākais tirdzniecības partneris**, nodrošinot ap 75% Latvijas ārējās tirdzniecības. Līdz ar to var skaidri runāt par Latvijas tirdzniecības atkarību no ES Vienotā tirgus. ES valstis ir arī lielākie investori Latvijā un arī

Latvijas uzņēmēju ārvalstu investīciju mērķis. Valsts ekonomiskajai stabilitātei vispārējas nestabilitātes apstākļos ir svarīgi turpināt integrēties ES valstu blokā un būt par šī globālā aktora pilntiesīgu daļu. ES tādējādi ir ne tikai Latvijas galvenais ekonomiskās drošības garants, bet arī ģeopolitiskās drošības jautājums un daudzu vismaz nominālu ietekmes sviru instrumentārijs. Latvijai sadzīvošanas scenārija gadījumā jāreķinās, ka ES ir tādējādi jāuzskata ne tikai par labklājības un drošības avotu, bet arī Latvijas pienākumu sekmēt ES spēku un noturību pret ārēju ietekmi. Latvijai stiprinot sevi, tiek stiprināta arī ES. Lai arī Latvija vienmēr ir bijusi piesardzīga par ciešāku integrāciju un harmonizāciju fiskālajā, sociālajā un drošības sfērā, COVID-19 un citu krīžu pastiprinātā nenoteiktība, kā arī ES suverenizācijas tendences rada nepieciešamību pārvērtēt līdzšinējo piesardzību. Ir skaidrs, ka jau tuvākajā laikā būs jāpievērš lielāka uzmanība ES ciešākas integrācijas centieniem nodokļu, atalgojuma un veselības jautājumos, līdz ar to Latvijai konceptuāli jānodēfīnē savs redzējums par instrumentiem, kas stiprinātu ES noturību. Vienlaikus Latvijas uzdevums ir saglabāt ASV klātbūtni Eiropas drošības arhitektūrā, jo ES militārās aizsardzības spējas tuvākajā laikā vēl nebūs pietiekamas.

ASV ir Latvijas stratēģiskais partneris militāri un politiski. Tādēļ abu labas attiecības un cieša sadarbība politiski, militāri un arī ekonomiski ir būtisks priekšnosacījums arī Latvijas nākotnei pasaulē, kurā lielvaru konkurence un sāncensība kļūs sīvāka. Latvijai ir jāatceras, ka ASV ir bijis lielākais tirdzniecības partneris ES un otrādi. ASV ar Eiropas, tostarp ES valstīm, ir arī ciešākā militārā un politiskā sadarbība. ASV un ES attiecībās Baltija un Latvija gan nav un nebūs noteicošais faktors. Tādēļ Latvijai ir jāturpina aktīvi atbalstīt ASV politiskajā un militārajā jomā, tostarp starptautiskos politiskos forumos, liekot uzsvāru uz Baidena administrācijai būtiskajiem klimata pārmaiņu jautājumiem, un ASV vadītajās un tām svarīgajās militārajās operācijās. Vienlaicīgi attiecībās ar ASV Latvijai vienmēr būs jāpatur prātā nepieciešamība arī atrast līdzsvaru starp ASV un ES pozīcijām un skatījumiem, tostarp ekonomiskajā sadarbībā un militārajos jautājumos. Latvijai ir jābūvē spēcīgas un veiksmīgas valsts tēls, tostarp izskaužot neētisko un nelikumīgo starptautisko ekonomisko un finanšu praksi un sliktas pārvaldības principus pašmājās. Visbeidzot, Latvijai ir jāsaprot, ka partneri vēlas, lai tiem uzticās un ka tie var abpusēji viens uz otru paļauties. Tādēļ “diplomātisko alternatīvu” meklēšana ar Ķīnu var kļūt drīzāk par kaitīgu aspektu sadarbībā ar ASV.

Krievijas Federācija rada Latvijai vairāk izaicinājumu kā iespējas. Latvijas attiecības ir bijušas ciešas un saspringtas ne tikai kopš 2014. gada. Krievijas pretīstāvēšana mazajai valstij, tai tiecoties būt patstāvīgai un spēcīgai, kā arī Latvijas vēlme nodrošināties pret Krievijas “nevēlamo uzmanību” ir bijusi ilgstoša un ir klātesoša arī šobrīd. Sadzīvošanas apstākļos šādas attiecības arī saglabāsies. Latvijai nevajadzētu paļauties uz Krievijas ārpolitikas būtiskām izmaiņām. Krievijas prioritārās jomas joprojām būs tās pierobežas valstis, it īpaši Austrumeiropā, Dienvidkaukāzā un Centrālāzijā. Latvijai ir jābūt skaidram skatījumam par Krieviju un tās politiku gan starptautiski, gan pašmājās. Konkurences un pretīstāvēšanas apstākļos Latvijai arī jāpauž skaidrs nosodījums Krievijas darbībām un jāieņem līdzīga pozīcija ar ASV un ES partneriem, tostarp par Krimas aneksiju un militāro konfliktu Ukrainas austrumos, kā arī Baltkrievijas režīma leģitimitātes jautājumā. Sadzīvošanas scenārijs nosaka, ka Latvijai nevajadzētu lolot cerības uz Krievijas tirgu kā noieta tirgu savām precēm; galvenokārt tādēļ, ka tirdzniecība reģionalizējas un ražošana repatriējas, kas īpaši novērojams Krievijai noteikto sankciju un tās pretī ieviesto embargo gadījumā. Paredzams, ka Krievija koncentrēsies uz Eirāzijas Ekonomiskās savienības ietvaros radītajiem produktiem. Latvijai ir jābūt spējīgai pilnībā ekonomiski paorientēties uz politiski draudzīgākajām valstīm arī simbolisku apsvērumu dēļ.

Globālo aktoru attiecībām kļūstot atklāti konkurējošākām, **Latvijai ir jābūt gatavai, ka potenciāli daudzsološā ekonomiskā sadarbība ar Ķīnu samazināsies**, neskatoties uz to, ka

Ķīnas globālā ekonomiskā ietekme palielināsies un lielvalsts redzētu ES kā tās primāro ekonomisko partneri. Šajā situācijā Latvijai ir jāpatur prātā, ka “Ķīnas dimensija” ir sarežģīta un interese par Latviju varētu būt vairāk instrumentāla kopējai ietekmes palielināšanai reģionā. Vienlaikus jāapzinās, ka Ķīnas kopējā ekonomiskajā politikā ir virkne instrumentu. Latvijā nav korporāciju, kuras spētu vienlīdzīgi konkurēt ar Ķīnas produktiem un aizstāvēt sevi valsts tirgū. Sadzīvošanas apstākļos ir paredzams, ka Ķīna turpinās kontaktus ar Baltijas valstīm “17+1” formātā, uzturot politisko dialogu, bet neprioritizējot Baltijas, tostarp, Latvijas virzienu. Šādā gadījumā nav pamata sagaidīt lielāku Latvijas ekonomisko ieguvumu attiecībā ar Ķīnu. Turklāt Latvija kā NATO un ASV drošības patērētājs - atšķirībā no lielākām ES valstīm - nevar atļauties ekonomisko perspektīvu vārdā riskēt ar valsts suverenitātes garantu. Latvijai jāreķinās ar plašākas, pat ekskluzīvas solidaritātes pieprasījumu gan ASV, gan ES veidoto bloku iekšienē un jāparedz “stratēģiskās nenoteiktības” perioda, kurā Latvija tiecās “atklāt “Ķīnu”, beigas.

Noslēgumā jāatzīmē, ka **sadzīvošana ir ticamākais scenārijs**, kas tika izvirzīts, apkopojot šī pētījuma rezultātus. Tajā pašā laikā vienmēr paliek iespēja, ka var papildīties arī cits no četriem scenārijiem. Latvijai kā mazai valstij jau vēsturiski ir bijusi spēja pielāgoties apstākļiem un ātri reaģēt gan uz politiskiem, gan ekonomiskiem izaicinājumiem. Mazai valstij šķietami patīkamākais un vieglākais scenārijs būtu pastiprinātas solidaritātes, daudzpusējas sadarbības un starptautisko institūciju lomas pieaugums, bet to varētu kritizēt par pārlieku valsts suverenitātes, autonomijas un manevra iespēju mazināšanu. Suverenizācijas un ekonomiskā protekcionalisma scenārijs, it īpaši tā galējās robežās, Latvijai ir visneizdevīgākais, jo mazas valsts izdzīvošana būtu ārkārtīgi apgrūtināta, ņemot vērā trūkstošus finanšu, ekonomiskos, politiskos un militāros resursus. “Atsaiste” no ES, Eirozonas un NATO partnerībām būtu dārga un zaudējumus nesoša. Visbeidzot, pasaulei turpinot pirmspandēmijas *status quo* potenciālo scenāriju Latvijas vieta būtu tikai relatīvi stabila. Pastāv alternatīvas, bet tās visas ir sarežģītas un diplomātisko un ekonomisko resursu ietilpīgas.

Latvijas ekonomiskā un politiskā ilgtspēja ir cieši saistīta ar pasaules lielvalstu savstarpējām attiecībām un Latvijas piederību vienam vai vairākiem reģioniem. Latvijai tradicionāli ir bijusi izdevīga atvērta ekonomika un sadarbība preču un pakalpojumu eksportā un investīcijās ne tikai ar tuvākajām valstīm reģionā, bet arī pakāpeniski arvien plašāk pasaulē. Vienlaicīgi ir jāatzīmē, ka arī starptautiskā ekonomiskā sistēma un struktūra ir valstu politiski radīta, lai sekmētu noieta tirgus un radītu papildus darbavietas. Ikviena politiska lēmuma pamatā ir ekonomisko izmaksu un ieguvumu aprēķins, lai gan politiskās intereses bieži tiek stādītas augstāk par ekonomisko izdevīgumu. Ekonomisko lēmumu politiskie efekti arī tiek aprēķināti pēc to popularitātes gan demokrātiskās, gan nedemokrātiskās sistēmās. Tirgus atvēršana citām valstīm ir ar ieguvumiem un ar zaudējumiem, jo konkurētspēja ir centrālais izaicinājums, īpaši mazām valstīm kā Latvijai. Līdz ar to, īstenojot ārējo ekonomisko diplomātiju un ārpolitiku kopumā starptautiski mainīgā vidē, jāapzinās, ka valsts iekšējo mājasdarbu veiksmīga īstenošana ir svarīga. Valsts pārvaldes efektivitāte un leģitimitāte, investīcijām draudzīga vide un zināšanās balstītas ekonomikas veicināšana, klimatam draudzīga politika un kopējā sabiedrības ilgtspēja un noturības spēja - arī krīzes situācijās - kļūst par izšķirošiem sabiedrības labklājības, ekonomiskās izaugsmes un starptautiskās konkurētspējas instrumentiem.

Kopsavilkums

Pētījuma mērķis ir izvērtēt globālas vides attīstības tendences un Latvijas rīcībpolitikas ietekmējošos faktorus un piedāvāt ieteicamās izvēles pēc pandēmijas periodā īsā un vidējā termiņā (3-5 gadu laika nogrieznī). Pētījumā ir identificēti četri iespējamie post-COVID-19 starptautiskās attīstības scenāriji. Tie iekļauj gan pirmspandēmijas situācijas jeb *status quo* turpināšanos, gan solidaritātes un daudzpusējas sadarbības pastiprināšanos, gan suverenizāciju un protekcjonisma nostiprināšanos, gan konfliktējošu tendenču “sadzīvošanas” scenāriju, kurā integrācijas un protekcjonisma procesi pastāvēs vienlaicīgi. Pētījumā šie scenāriji tiek testēti, detalizētāk aplūkojot īstermiņa un ilgtermiņa tendences un stratēģiskās izvēles galvenajās starptautiskās sistēmas dalībniecēs: Eiropas Savienībā (ES), Amerikas Savienotajās Valstīs (ASV), Ķīnas Tautas Republikā (ĶTR), kā arī Krievijas Federācijā. Tās pārstāv trīs lielākās ekonomikas pasaulē (ES kā vienota statistikā vienība), kā arī Latvijas lielāko tiešo kaimiņu Krieviju. Šis “lielais četrinieks” tieši ietekmēs Latvijas ekonomiskās izaugsmes trajektorijas un globālās vides attīstības raksturu kopumā, taču jāņem vērā, ka lielāko globālo aktoru rīcība pandēmijas kontekstā un pašas pandēmijas ilgums, tvērums un dziļums var atstāt nopietnas sekas uz iespējamo scenāriju raksturu un tālākām trajektorijām. Ņemot vērā aktualizēto Latvijas kaimiņvalsts Baltkrievijas attīstības nozīmību reģionālajā ģeopolitiskajā konfigurācijā un ekonomisko mijiedarbību, pētījumā tiek analizētas tendences arī Baltkrievijā.

Pētījumā secināts, ka ģeopolitiskā sāncensība starp “lielo četrinieku” ir neizbēgama. Četras lielvaras tiecas nostiprināt savu pārākumu, iekšējo izturību un spēju rīkoties proaktīvi vai pat apsteidzoši starptautiskajā politikā. Neuzticēšanās līmenis “četrinieka” starpā ir pieaudzis un nav redzamas tendences, ka tas mazināsies. COVID-19 pandēmija nav sekmējusi attiecību uzlabošanu, bet gan arvien vairāk iezīmē gan sabiedrību, gan valstu vadītāju “ierakumu mentalitātes” attīstīšanos. Primāri jau katras valsts iekšpolitisko izaicinājumu dēļ. Tādēļ, ņemot vērā gan “lielā četrinieka” individuālās attīstības tendences, gan savstarpējo mijiedarbību, gan arī vispārējo situāciju starptautiskajā politiskajā ekonomikā ir pamats uzskatīt, ka ticamākais post-COVID-19 pasaules attīstības scenārijs ir “sadzīvošana”. Sadzīvošanas scenārijā sadarbība, integrācija, solidaritāte, suverenizācija, merkantilisms un protekcjonisms pastāvēs vienlaikus. Šīs tendences var veicināt arī reģionalizāciju jeb ciešāk integrētu politisko un ekonomisko reģionālo bloku veidošanos lielo aktoru vadībā.

Sadzīvošanas scenārijā ES turpinās būt atvērta pasaulei, lūkojoties pēc partnerībām ar līdzīgi domājošiem, un veicinās demokrātijas, cilvēktiesību un labas pārvaldības principus starptautiskajā vidē. ES tieksies spēlēt galveno lomu klimatu pārmaiņu jautājumā, nabadzības mazināšanā pasaulē, PTO reformēšanā un citos jautājumos. Vienlaicīgi stingrāka nostāja attiecībā uz savām kā bloka interesēm un vajadzībām, pašpietiekamība un pakāpeniska sevis pretnostatīšana pārējai pasaulei iezīmē jaunākās ES tendences. Neskatoties uz iekšpolitisko attīstību, ASV ir un tuvākā nākotnē saglabās militāri, politiski un ekonomiski ietekmīgākās valsts pasaulē statusu. Ar ASV viedokli un iespējamo rīcību vai nerīkošanos ir un būs jāērķinās ikvienai pasaules valstij. ASV saglabās vismaz daļu Donalda Trampa ēras protekcjonistiskās politikas gan savas ekonomikas stiprināšanai, gan citu valstu iegrožošanai. Vienlaicīgi Džozafa Baidena prezidentūras laikā ASV kļūs iesaistītākas starptautiskajā politikā ar līdzdalību starptautiskajās organizācijās un sadarbībā ar līdzīgi domājošām valstīm. Ķīna nostiprināsies kā būtiskākais ekonomiskais, politiskais un arī militārais sāncensis ASV uztverē. Krievijas Federācija ir viena no starptautiskajā politikā (pa)redzamākajām valstīm pēdējos gados, jo aktīvi uztur “reālpolitisko” pieeju un pārējo pasaules valstu antagonizēšanu gan retorikā, gan rīcībā. Var

sagaidīt, ka pandēmija varētu izraisīt vēl lielākus ārpolitiskās suverenitātes un autonomijas centienus Krievijas ārpolitikā. Vienlaicīgi Krievija saskarsies ar ekonomiskajiem un sociālajiem izaicinājumiem, kā arī enerģijas resursu pieprasījuma mazināšanos. Krievijas pašas veicinātas neuzticības un konkurences apstākļos valsts pievilcības un pieejamo resursu ierobežotība un savstarpējā atkarība no citām pasaules lielvarām ierobežos Krievijas deklaratīvās suverenitātes īstenošanu. Ķīnas loma globālajā ekonomikā nesteidzīgi, bet sistemātiski palielinās. Ķīnas centieni rast sabiedrotus un konkurēt ar citiem globālajiem aktoriem par resursiem, tirgiem un politisko ietekmi dod pamatu uzskatīt, ka potenciāli lielākā globālā ekonomika raugās uz savu konkurētspēju līdzās ASV un ES. Vienlaikus attiecības ar citiem globālajiem aktoriem ir viens no lielākajiem Ķīnas izaicinājumiem. Gan ES, gan ASV īsteno līdzīgus preventīvus pasākumus, lai nepieļautu pārlietu Ķīnas ekonomiskās konkurētspējas pieaugumu. Tomēr Ķīna nevar atļauties būt izolācijā no ASV un ES, jo tās ekonomiskā izaugsme ir sasaistīta ar piekļuvi attīstītajiem tirgiem. Attiecīgi partneru diversifikācija, ieskaitot Reģionālās visaptverošās ekonomiskās partnerības līguma noslēgšanu, kļūst par piemēru tam, kā Ķīna redz sevi globālajā vidē, kurā vērojama pretrunīgu tendenču līdzāspastāvēšana vai sadzīvošana.

No pētījuma izriet, ka Latvija darbosies pasaulē, kas kļūst arvien sarežģītāka un neskaidrāka. Uz likumiem balstīta starptautiskā kārtība vairs netiks uztverta kā pašsaprotama, un daudzpusējā sadarbība pasaules politikā vairs nebūs visu pasaules valstu atbalstīta pieeja. Šādā scenārijā spēcīga ES un NATO arī turpmāk būs Latvijas lielākie drošības garantī, nodrošinot Latvijai starptautisko aizsardzību, ģeopolitisko partnerību, līdzekļus izaugsmes turpināšanai un piekļuvi finanšu resursiem un tehnoloģijām. Latvijai būs jāturpina dziļāka integrācija tās tuvāko ES un NATO partneru ražošanas ķēdēs. Kā uzticams partneris, kas aktīvi iesaistās globālu problēmu risināšanā, Latvija tādējādi sekos ceļam uz Latvijas “iesakņošanu” Rietumu pasaulē, kas mūsdienās sadzīvo ar līdzīgiem varas centriem citos pasaules reģionos.

Sadzīvošanas scenārijā Latvija apzināsies, ka ES ir tās lielākais tirdzniecības partneris, nodrošinot ap 75% Latvijas ārējās tirdzniecības. Līdz ar to var skaidri runāt par Latvijas tirdzniecības atkarību no ES Vienotā tirgus. ES valstis ir arī lielākie investori Latvijā un arī Latvijas uzņēmēju ārvalstu investīciju mērķis. Valsts ekonomiskajai stabilitātei vispārējās nestabilitātes apstākļos ir svarīgi turpināt integrēties ES valstu blokā, jo ES ir ne vien Latvijas galvenais ekonomiskās drošības garantis, bet arī ģeopolitiskās drošības jautājums un daudzu vismaz nominālu ietekmes sviru instrumentārijs. Lai arī Latvija vienmēr ir bijusi piesardzīga par ciešāku integrāciju un harmonizāciju fiskālajā, sociālajā un drošības sfērā, COVID-19 un citu krīžu pastiprinātā nenoteiktība, kā arī ES suverenizācijas tendences rada nepieciešamību pārvērtēt līdzšinējo piesardzību.

ASV ir Latvijas stratēģiskais partneris militāri un politiski. Tādēļ abu labas attiecības un cieša sadarbība politiski, militāri un arī ekonomiski ir būtisks priekšnosacījums arī Latvijas nākotnei pasaulē, kurā lielvaru konkurence un sāncensība kļūs sīvāka. Latvijai ir jāturpina aktīvi atbalstīt ASV politiskajā un militārajā jomā, tostarp starptautiskos politiskos forumos, liekot uzsvaru uz Dž.Baidena administrācijai būtiskajiem klimata pārmaiņu jautājumiem, un ASV vadītajās un tām svarīgajās militārajās operācijās. Vienlaicīgi attiecībās ar ASV Latvijai vienmēr būs jāpatur prātā nepieciešamība atrast līdzsvaru starp ASV un ES pozīcijām un skatījumiem, tostarp ekonomiskajā sadarbībā un militārajos jautājumos. Visbeidzot, Latvijai ir jāsaprot, ka partneri vēlas, lai tiem uzticās un ka tie var abpusēji viens uz otru paļauties. Tādēļ “diplomātisko alternatīvu” meklēšana ar Ķīnu var kļūt drīzāk par kaitīgu aspektu sadarbībā ar ASV.

Krievijas Federācija rada Latvijai vairāk izaicinājumu kā iespējas. Latvijas attiecības ir bijušas ciešas un saspringtas ne tikai kopš 2014. gada. Krievijas pretīmsvēšana mazajai valstij, tai tiecoties būt patstāvīgai un spēcīgai, kā arī Latvijas vēlme nodrošināties pret Krievijas

“nevēlamo uzmanību” ir bijusi ilgstoša un ir klātesoša arī šobrīd. Sadzīvošanas apstākļos šādas attiecības arī saglabāsies. Latvijai nevajadzētu paļauties uz Krievijas ārpolitikas būtiskām izmaiņām. Krievijas prioritārās jomas joprojām būs tās pierobežas valstis, it īpaši Austrumeiropā, Dienvidkaukāzā un Centrālāzijā. Konkurences un prefimstāvēšanas apstākļos Latvijai ir jāpauž skaidrs nosodījums Krievijas darbībām un jāieņem līdzīga pozīcija ar ASV un ES partneriem, tostarp Baltkrievijas režīma leģitimitātes jautājumā. Sadzīvošanas scenārijs nosaka, ka Latvijai nevajadzētu lolot cerības uz Krievijas tirgu kā noieta tirgu savām precēm; galvenokārt tādēļ, ka tirdzniecība reģionalizējas un ražošana repatriējas, kas īpaši novērojams Krievijai noteikto sankciju un tās pretī ieviesto embargo gadījumā. Latvijai ir jābūt spējīga pilnībā ekonomiski paorientēties uz politiski draudzīgākajām valstīm arī simbolisku apsvērumu dēļ.

Globālo aktoru attiecībām kļūstot atklāti konkurējošākām, Latvijai ir jābūt gatavai, ka potenciāli daudzsološā ekonomiskā sadarbība ar Ķīnu samazināsies, neskatoties uz to, ka Ķīnas globālā ekonomiskā ietekme palielināsies un lielvalsts redzētu ES kā tās primāro ekonomisko partneri. Šajā situācijā Latvijai ir jāpatur prātā, ka “Ķīnas dimensija” ir sarežģīta un interese par Latviju varētu būt vairāk instrumentāla kopējai ietekmes palielināšanai reģionā. Sadzīvošanas apstākļos ir paredzams, ka Ķīna turpinās kontaktus ar Baltijas valstīm “17+1” formātā, uzturot politisko dialogu, bet neprioritizējot Baltijas, tostarp, Latvijas virzienu. Turklāt Latvija kā NATO un ASV drošības patērētājs - atšķirībā no lielākām ES valstīm - nevar atļauties ekonomisko perspektīvu vārdā riskēt ar valsts suverenitātes garantu. Latvijai jāreķinās ar plašākas, pat ekskluzīvas solidaritātes pieprasījumu gan ASV, gan ES veidoto bloku iekšienē un jāparedz “stratēģiskās nenoteiktības” perioda, kurā Latvija tiecās “atklāt “Ķīnu”, beigas.

Latvijas ekonomiskā un politiskā ilgtspēja ir cieši saistīta ar pasaules lielvalstu savstarpējām attiecībām un Latvijas piederību vienam vai vairākiem reģioniem. Tajā pašā laikā, īstenojot ārējo ekonomisko diplomātiju un ārpolitiku kopumā starptautiski mainīgā vidē, jāapzinās, ka valsts iekšējo mājasdarbu veiksmīga īstenošana ir svarīga. Valsts pārvaldes efektivitāte un leģitimitāte, investīcijām draudzīga vide un zināšanās balstītas ekonomikas veicināšana, klimatom draudzīga politika un kopējā sabiedrības ilgtspēja un noturībspēja - arī krīzes situācijās - kļūst par izšķirošiem sabiedrības labklājības, ekonomiskās izaugsmes un starptautiskās konkurētspējas instrumentiem.